

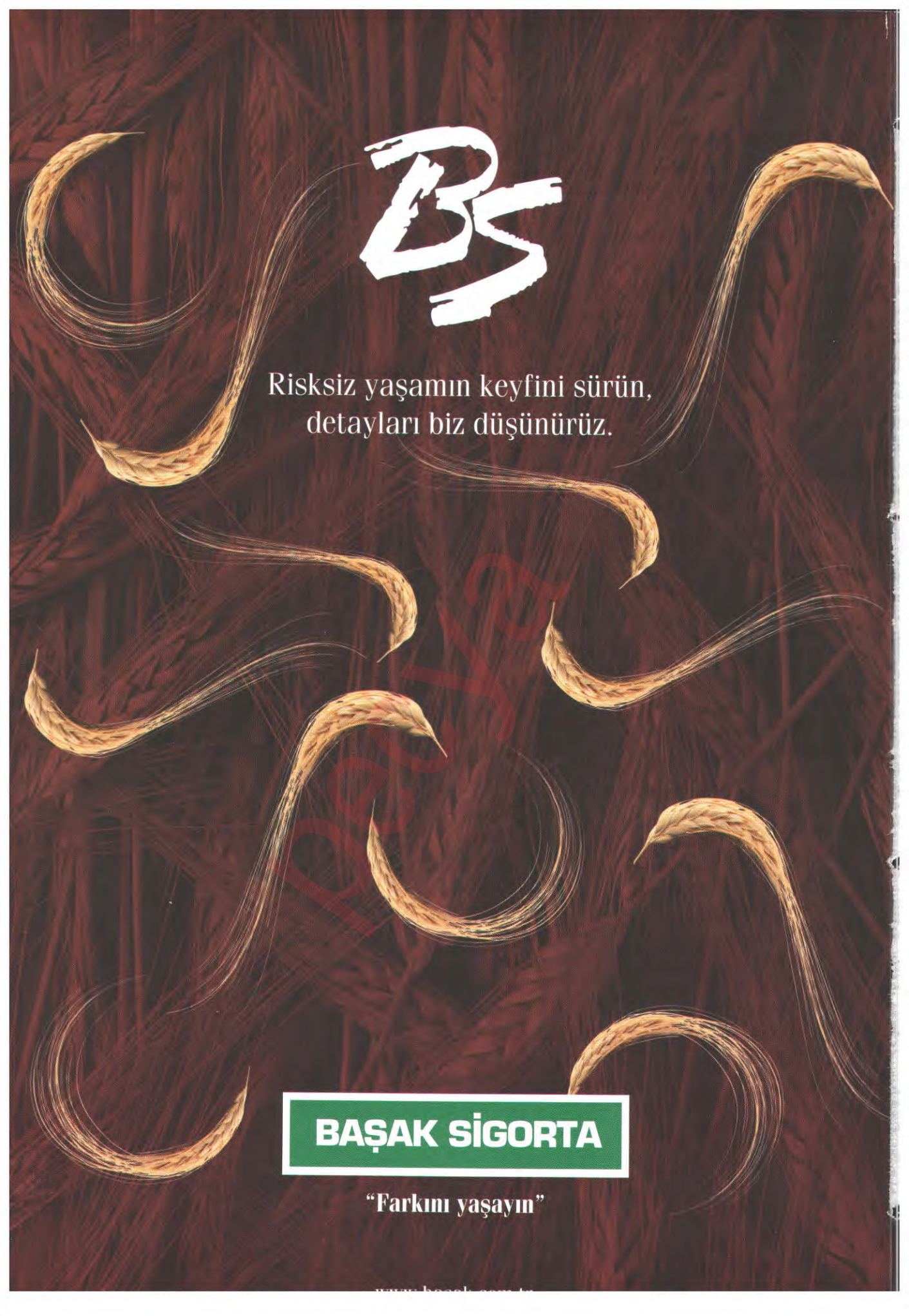
iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 461-462 5 YTL. (5.000.000 TL.)

eleştirel iktisatçıların gözünden: iktisat ve türkiye

korkut boratav - fuat ercan - nihat falay - tamer işgüden
gülten kazgan - ahmet haşim köse - özlem onaran
oğuz oyan - izzettin önder - nail satlıgan - sinan sönmez
kurtar tanyılmaz - özlem tezcek - ertuğrul ahmet tonak
mehmet türkay - işaya üşür - galip yalman

BS

Risksiz yaşamın keyfini sürün,
detayları biz düşünürüz.

BAŞAK SİGORTA

“Farkını yaşayın”

İçindekiler

editörden 2

56 görüş:
özlem onaran

yeni liberalizme karşı güncel taleplerden alternatif sosyalist stratejiye köprü

yuvarlak masa 3
toplantısı

*eleştirel iktisatçıların gözünden:
iktisat ve türkiye
oturum - 1 / Ankara*

60 görüş:
sinan sönmez

analiz üretim ilişkilerinin üzerine odaklanmalı

63 özlem tezcek

ortodoks kalkınma yazınında devlet

yuvarlak masa 29
toplantısı

*eleştirel iktisatçıların gözünden:
iktisat ve türkiye
oturum - 2 / İstanbul*

77 prof. dr. cavit orhan
tütengil'in anısına

*iktisat ve sosyoloji - 1
azgelişmişlik sosyolojisi*

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.* İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi:

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:

Vahap Adıyaman

Genel Yayın Yönetmeni:

Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçiçek, İlker Aktürk, Serhat Aligil, Fuat Ercan, Gökhan Karabulut, Oğuz Oyan, Yasemin Öztürk, Metin Sarfati, Sermin Sarıca Marangoz, Emine Tahsin, Mehmet Türkay, İşaya Uşur, Berna Uyumaz

Editörler Kurulu:

Özti Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan, Kaya Ardic, Cengiz Arın, Taner Berksoy, Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İsgüden, Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş, İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satılğan, Ümit Şenesen, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Hülya Doğan

Kapak Tasarım:

Yorum Ajans

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55
Fax: 0.212 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık, Baskı ve Cilt:

Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel.: 0.212 613 68 94 pbx

Fax: 0.212 613 68 96

E-posta: kurtis@kurtismatbaa.com

Web: www.kurtismatbaa.com

Abone Koşulları:

Yıllık: 50 YTL. (50 milyon TL.)

Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:

(Yıllık) 40 YTL. (40 milyon TL.)

Yurtdışı: 90\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680

Akbank Taksim Şubesi: 41007

İş Bankası Taksim Şubesi: 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;

görüşler yazarlara aittir.

Davet edilmiş olanların dışındaki yazılar hakem denetiminden geçer.

Yayının Türü: Yerel Süreli Yayındır.

* Hakemli dergi kuralları 2. sayfadadır.

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

Sayı: 461-462 Mayıs-Haziran 2005

Fiyatı: 5 YTL (5.000.000.-TL.)

ISSN 1302 3535

HAKEMLİ DERGI KURALLARI

Yayın Kuralları:

- İktisat Dergisi her ay yayınlanan hakemli bir dergidir.
- Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- Dergi'de yayınlanmak üzere gönderilen her tür yazı, yayın kurulu tarafından bir ön incelemeye tabi tutulduktan sonra, uygun görüldüğü takdirde hakem tespiti yapılacak ve ilgili hakemlere gönderilecektir.
- Makale konuları başta iktisat olmak üzere sosyal bilimlerin alanlarıyla sınırlıdır.

Teknik Özellikler:

- Makale Microsoft Word programıyla yazılmalıdır. Bir disket ve dört adet A4 boyutunda çıktıyla teslim edilmelidir.
- Makaleyle birlikte yazarın (yazarların) adını, ünvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, e-posta adreslerini belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- Makale sonlarında yazar soyadlarına göre sıralanmış bir kaynakça yer almalıdır.

editörden

Merhaba,

Türkiye ekonomisinde yaşanan son dönem gelişmelere ilişkin açıklamalar, Türkiye ekonomisinin güncel konumuna ilişkin farklı yaklaşımların olduğunu daha bir görünür kıldı. Aynı zamanda bu yaklaşımlar iktisat disiplini tanımlamaya ilişkin farklılıkları da açığa çıkardı. Egemen sınıflarla yakın ilişkide bulunan iktisatçılar, iletişim olanaklarını sonuna kadar kullanırken, eleştirel-muhalef iktisatçıların bu olanakları yeterince kullanmadıklarını fakat daha da önemlisi kullanılmadığını belirtmemiz gerekiyor. Bu zorluk, eleştirel iktisatçıların kitlelerle bağlantı kurmasını da zorlaştırıyor. Yaşanan süreçlerin açıklımalarını tek biçimde aktarılması, her geçen gün yaşanan gerçeğin algılanmasında tek boyutlu ve yeteri kadar derinleştirilmemiş önyargıların varlığına neden oluyor. İktisadi gerçeklik borsa ya da fiyat hareketlerine indirgeniyor. Hiç kuşkusuz fiyatlar çok önemli ama gerekli yapısal mekanizmalarla bağlantıları kurulduğu ölçüde çok önemli. Diğer yandan iktisat eğitiminin de aynı egemen iktisat doğrultundan verildiği ve hatta yeniden üretilmesini düşündüğümüzde, sorunun önemi daha anlaşılır bir hal alıyor.

İletişim kanallarını bulamayan, toplumsal bağlantıları yakalayamayan eleştirel iktisatçılar, kendi aralarında da diyalog/ilişki kuramıyorlar. Eleştirel-diyalog eksikliği, eleştirel iktisatçıları arasındaki farklılıkları görünmez kılıyor. Farklılıkların açığa çıkarılması, farklılıklar üzerinden geliştirilecek diyalog, eleştirel iktisatçıların düşünsel anlamda zenginleştirilecektir. Diğer yandan kitlelere ulaşmanın alternatif kanalları da bu diyalog sayesinde gerçekleşebilir.

Bu düşüncelerden hareketle İktisat Dergisi'nin bu sayısını **eleştirel iktisatçıların gözünden: İktisat ve Türkiye** konusuna ayırdık. Bu sayıda olabildiğince çok eleştirel iktisatçıya ulaşarak, düşüncelerini sizlerle paylaşmak istedik. Hiç kuşkusuz sayımıza ancak derginin sınırları dolayında konuk kabul edebildik. Dergimize konuk olan değerli hocalarımıza-meslektaşlarımıza üç soru yönelttik. Sorularımız şunlardı:

Eleştirel, iktisatçılar olarak;

- İktisadı nasıl tanımlıyorsunuz, Türkiye gerçeğine nasıl bakıyorsunuz?
- Türkiye'nin ekonomik durumunu nasıl analiz ediyoruz?
- Eleştirel iktisatçıları arasındaki temel farklılıklar nelerdir? Bu farklılıklarının ülke gerçekleri etrafında uyumlaştırılmasında temel ortaklıklar kurulabilir mi?

İki açık oturum ve iki katkıdan oluşan bu sayının dosya konusu umarız sizleri mutlu eder.

* * *

Dergimizde ayrıca her yıl gerçekleştirmeye karar verdiğimiz değerli düşünür ve saygın hocamız Cavit Orhan Tütengil'i anma toplantısında yapılan sunuşları da bu sayıda sizlerle paylaşıyoruz.

Yeni sayıda buluşmak dileğiyle dostlukla kalın.....

Fuat Ercan & Serhat Aligil

eleştirel iktisatçıların gözünden: iktisat ve türkiye oturum - 1 / ankara

İktisat Dergisi'nin "eleştirel iktisatçıların gözünden: iktisat ve türkiye" konusuna ayırdığı sayı için Ankara'da yapılan toplantıya İstanbul'dan dergi adına *Serhat Aligil*, *Fuat Ercan* ve *Mehmet Türkay*, Ankara'dan ise dergimizin yayın kurulundan *İşaya Üşür* katıldı. *İşaya Üşür*'ün yönettiği açık oturuma *Korkut Boratav*, *Oğuz Oyan*, *Ahmet Köse* ve *Galip Yalman* katıldı. Zaman ayırıp düşüncelerini bizimle paylaştıkları için kendilerine teşekkür ederiz.

• **İşaya Üşür** - İktisat dergisi için yapılan "Eleştirel iktisatçıların gözünden: İktisat ve Türkiye" başlıklı toplantıya dergi adına hepiniz hoş geldiniz. Hepsinizin çok iyi bildiği üzere Dünya Ekonomisi, bu arada Türkiye ekonomisi de büyük krizlerden geçerek bugüne geldi. Tabii bu arada dünya kapitalizminin Türkiye kapitalizmine olan etkileri söz konusu. Şimdi bugünkü toplantımızda İktisat Dergisi'nin hazırladığı, önemli gördüğü başlıklar etrafında, Türkiye ekonomisini dünya ekonomisi ile de ilişkileri kurmak suretiyle, nasıl bir perspektiften ele almak lazım gelir? bu günkü durumu nedir? gibi sorular etrafında tartışmamızı sürdürelim istiyoruz. İzin verirseniz ilk olarak neden bu tarz bir toplantıya ihtiyaç duyduk onu kısaca açıklayalım. Fuat bize kısaca bilgi verebilir misin?

• **Fuat Ercan** - İktisat Dergisi'nde geçen hafta yaptığımız toplantı sonucunda iki tespitimiz oldu. Tespitlerimizden ilki Türkiye'de özellikle iktisat alanında eleştirel bakanların, toplumla ilişki kuracak iletişim kanallarının olmadığı ya da her geçen gün düşüncelerini iletecek kanallardan uzaklaştırıldığını görüyoruz. İkinci olarak, ilk ifadeyle de bağlantılı olan bir eksiklik; eleştirel bakanların, muhalif olanların kendi aralarında diyalog eksikliğinin olduğunu

düşündük. Muhalif iktisatçıların kendi aralarında kuracakları diyaloglar, hem analizlerin zenginleşmesine hem toplumla ilişkiye girmenin yeni yollarını yaratacaktır. Bu tarz bir etkileşim ise, toplumda var olan hegemonyanın kırılmasına katkısı olacağını düşündük.

• **İşaya Üşür** - Evet ilk sorumuzu yönelteyim; iktisadı nasıl tanımlıyoruz? Türkiye gerçekliğine nasıl bakıyoruz veya nasıl bakılması lazım gelir? Türkiye'nin bugünkü ekonomik durumunu nasıl analiz ediyoruz? Eleştirel (muhalif) iktisatçıların arasındaki temel farklılıklar nelerdir? Bu farklılıkların ülke gerçekleri etrafında uyumlaştırılmasında temel ortaklıklar kurulabilir mi? Az önce işaret edilen yaygın kanıları ya da yaygın analiz biçimlerini de göz önünde bulundurarak bu soruyu cevaplayabiliriz sanırım. İlk sözü Korkut Boratav hocamıza veriyorum. Buyurun efendim.

• **Korkut Boratav** - İktisadı nasıl anlarız sorusunun yanıtlanmasında iktisadın tarihi bakımından iki ana çizgi olduğunu düşünüyorum. Ben iki isim vererek ayrımların belirleneceğini düşünüyorum. Birincisi Ricardo'nun yaptığı politik iktisat tanımı var. Ricardo için politik iktisat; yaratılan kaynakların üç ana sınıf arasında nasıl paylaşıldığının analiz edilmesidir diyor. Bu bir geleneği oluşturuyor.

İkinci gelenek, neoklasik akıma aittir ve çok daha sonra, aslında gecikmiş olarak L.Robbins tarafından tanımlanmıştır. Bu tanımda iktisat; insan ihtiyaçları ile kıt kaynaklar arasındaki ilişkiyi inceler ve esas olarak bir kaynak tahsisi ve optimizasyon sorunu gündemi içinde kalır. Marksist gelenek birinci çizgiye girer. Temel analiz birimi olarak sınıflara dayanır; dünyayı kavrama ve açıklama işlevini vurgular. İkinci ise temel analiz birimleri olarak mikro aktörleri (faktör satıcılarını, tüketicileri, işletmeleri) alır ve temel sorunsalı da bir opti-

Korkut Boratav

Marksist
gelenek,
iktisadı
diğer
disiplinlerden
ayırarak
bir gettoda
görmediği için,
diğer sosyal
bilim alanları
içine
giriyoruz
ister istemez

mizasyon sorunudur. Bu iki ayrım bugüne de kendini farklı biçimlerde taşıyor. Neoklasik geleneğe kapitalizmle ilgili özel bir gündem yok, sistemler üstü insan davranışlarının tercih ya da bir seçme sorunsalı etrafında inşa edilir. Dolayısıyla, ekonomiyi yönetme sanatına dönüşüyor bir anlamda.

Bunu vurgulamamın sebebi şu; bizim Türkiye'de iktisat tartışmaları daha sonraki sorularda da karşımıza çıkacak, iktisat politikaları etrafında çok fazla dönüyor. Bizim ekonomi politik ve marksist geleneğe yakın olan insanlar buraya zorla, yapay olarak giriyorlar. Çünkü onların dayandığı kuramsal taban, açıklama, dünyayı anlama sorunsalı üzerine inşa edilmişti. Dolayısıyla, biz de bu sorunlara girdiğimiz zaman daha çok iktisadın yönetimi çabası içinde meydana gelen olguları iki düzlemde analiz etmeye çalışıyoruz. Birincisi şu: İktisadi yönetme kararları nasıl alındı? Bunu açıklamaya çalışıyoruz. Yani devlete, devleti kuşatan sınıflara, güç odaklarına bakarak, sınıflar arası denge ve mücadeleye bakarak niçin şu değil de bu karar alındı sorunsalına bakıyoruz. Yine marksist geleneğe bakıyoruz ve "niye şu değil de bu karar alındı; hangi sınıf nasıl rol oynadı?" sorularına eğiliyoruz. Hatta orada, dar anlamıyla, iktisadın dışına çıkıyoruz. Marksist gelenek, iktisadi diğer disiplinlerden ayrıran bir gettoda görmediği için diğer sosyal bilim alanları içine giriyoruz ister istemez. Yani devlet aygıtının içine bakmaya çalışıyoruz. İkinci düzlemde şuna bakıyoruz, kararların yarattığı sonuçları irdelemeye çalışıyoruz. Yani A, B ve C kararları ekonominin genel gidişatını, büyümesini ve bölüşüm ilişkilerini nasıl etkiledi, onlara bakıyoruz. Ve keza dünyanın tümüyle de bağlantı kurmaya çalışarak, yani bizim algılamamızda bir hiyerarşik yapıya, eşitsizliğe, marksist geleneğe çok özel bir anlamı olan "sömürüye" dayalı olan bir dünyada belli bir ulus-devletin içindeki ilişkilerin bütünüle nasıl eklemleştirdiğini kavramaya çalışıyoruz. Bunlar hep anlama ve açıklama çabası. Yani, bu gündem, "devlet aygıtı iktisat politikalarını nasıl oluşturuyor?" Sonra da, "o aygıtın aldığı kararlar ne gibi sonuçlar yaratıyor?" soruları üzerine kurulu. Gündemi bunun ötesine taşımaya mecbur kalıyoruz. Çünkü bütün bu çabaların benim en azından anladığım şekliyle politik işlevleri var. Sermayenin egemen olduğu bir dünyada, özellikle içinde yaşadığımız konjonktürde alınan bütün kararlar giderek artan bir biçimde sınıf tahakkümü-

nü, toplumun tümüne agresif ve azgın bir şekilde taşıma çabaları içeriyor. Bizim, biraz önce açıkladığım iktisat politikalarını "anlama" çabalarımız toplumun ezilen sınıflarını bir anlamda aydınlatma işlevi de görüyor. Yani, toplumun tümünün menfaatine olduğu ve/veya kaçınılmaz, seçenezsiz olduğu iddia edilen bu kararlar hem sonuçları hem kararların alınıp biçimi bakımından toplumun belli bir sınıfının çıkarlarının korunması, pekiştirilmesi hedefini izliyor ve uluslararası anlamda bir egemen sınıflar koalisyonunun çabaları sonunda oluşuyor. Bunu açıklamayı üstlenmemiz gerek. Ayrıca da, bu politikaların sonuçlarının neleri getiriyor, veya onlardan neler alıyor? Bunu da incelememiz, açıklamamız gerekiyor. Bunlar, politik, bir anlamda eğitsel işlevlerdir.

Buradan nereye geliyorum? Gündemimizi bunun ötesine sürüklemek gayretleri bizi çok tehlikeli bir alana getiriyor. Çünkü "alternatifin nedir?" sorusu sorulduğunda benim beslendiğim bilim geleneği bana iyi araçlar vermemiş. Optimizasyon diye bir sorun yok, geleneksel politik iktisadın gündeminde. Makro iktisat denen, daha sonra geliştirilen bir disiplin marksizmden beslenerek gelişmedi, dolayısıyla bizim doğal bir alanımız değil o. Yukarıda sözünü ettiğim gündem içinde bu alanlara ister istemez giriyor olabiliriz. İktisat politikası tartışmalarının içerdiği tuzak şu bence: Bir kere, siyasi bir tuzak var. Örtülü olarak sormuş oluyor: "Kapitalizmi yönetmeye aday mısınız; nasıl yönetirsiniz?" Bu tuzağa düşmek istemiyorsak, "o benim işim değil" demeyi tercih edebiliriz, ama belli zamanlarda bunu anlatmak zor. Bu güç bir söylem sorunu. İkincisi, ben bunu başka yerlerde de yazdım, kaynak tahsisi modelleri bakımından yani etkinlik ve optimizasyon arayışları bakımından marksist iktisat iddialı değildir. Yani emek-değer teorisinin işlevi, kaynakların kapitalist bir sistemde hangi koşullarda doğru, etkin, israfsız tahsis edileceğini belirlemek değildir. O kuram, bize kapitalizmin özünü kavratma amacını izliyor. Makro iktisat alanında, sözünü ettiğim politikaların bölüşüm ve uzun dönem büyüme etkilerini Marksist yaklaşımla inceleyebiliriz; ancak örneğin para, maliye politikalarının kısa dönem sonuçları bizim uzman olduğumuz çok sevdiğimiz konular değil.

• İşaya Üşür - Çok teşekkürler hocam. Korkut Hocam az önce devlet düzeyinden de bahsetti. Bu sebeple sözünü Galip Yalman almak ister mi?

Korkut Boratav

"alternatifin nedir?" sorusu sorulduğunda benim beslendiğim bilim geleneği bana iyi araçlar vermemiş

• **Galip Yalman** - Korkut Hoca'nın söylediklerini bir başka düzleme taşıyabiliriz. Şöyle sormak lazım; iktisat özerk bir alan mı, dolayısıyla iktisat teorisi de böyle bir özerk alan teorisi mi? Korkut Hoca'nın koyduğu Ricardo'nun tanımıyla, neo-klasik tanım arasında bu bağlamda bir fark var mı? Yoksa bir fark yok mu? İktisatçı olmadan bu konularla bir miktar ilgilenmeye çalışan bir insan olarak, önemli bir fark olduğunu söyleyebilirim. Yani Ricardo'nun kendini saydığı gelenek o anlamda bir siyasal iktisat geleneğinden geliyor. Halbuki neo-klasik iktisat, daha çok bir özerk alan teorisi. Kabaca iki yüz yıllık kapitalizmin dünya çapında gelişme sürecine baktığınız zaman, bu iki şey arasında belli git gellerin varlığını görüyoruz. 19. Yüzyılın bir noktasından itibaren ve daha 20. Yüzyılında tanımlanmış haliyle neo-klasik iktisat egemen duruma geçmiş. Pozitivizmin yükselmesi ile beraber kabaca yüz küsur yıllık egemenliğini sürdürdüğünü görebiliriz. Yine çok genel hatlarıyla söylersek 20. Yüzyılın son çeyreğine kadar teorik ve akademik anlamda böyle bir egemenlikten, isterseniz böyle bir hegemonyadan söz etmek mümkün. Dolayısıyla iktisadi bir özerk alan teorisi olarak görmemiz olası. Diğer alanların, ekonomik olmayan değişkenlerin önemi ortadadır, ama bunlar iktisatçıların ilgi alanının adeta dışında tutulmuştur. Şimdi ilginç olan ve sorulması gereken soru: 20 yüzyılın son çeyreğinde yeniden bir siyasal iktisada geri dönüşün nedenlerinin neler olduğudur. Bence önemli şeylerden bir tanesi bu ve bu, artık 20 yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelen ya da yeniden moda olan ya da ana akım haline gelen muteber bir yaklaşım haline dönüşmesi, siyasal iktisadın daha çok radikal eleştirel hatta birazda ironik bir biçimde siyasal iktisadın Ricardo anlamında eleştirisini yapan bir etiket siyasal iktisat. Ricardo geleneğinin bireye ilişkin temel varsayımlarının sadece iktisat alanına yönelik bir takım varsayımlarının olmadığını, diğer alanların da aynı şekilde incelenmesi gerektiği, dolayısıyla da neo klasik yaklaşımın iktisat dışındaki alana özgü değişkenler diye söylenen şeylerinde aynı çerçeve içinde incelenebileceği meselesi geliyor. Bunu söyledikleri ölçüde de, devlet meselesine ilişkin, devlet birey ilişkisine ilişkin kendilerini donanımlı görüyorlar. Yani devlet gerçeği de iktisat kuramının araştırma nesnesine haline dönüşmesi söz konusu. Rasyonel Beklentiler akımında da benzer şeyleri görmeniz mümkün. Dolay-

Galip Yalman

sıyla kapitalist gerçekliği kendilerince, bir bütünsellik içinde kavrama durumu da var. Ama şu var, bir yöntemsel bireyciliğin icabında pozitivizmi geri plana iterek reddetmeden, kısmen Avusturya ekolünden de beslenerek, bir yeni bileşke çabası da var. 19.yy sonundaki tartışmaların bir tür geri gelmesi söz konusu. Tamamen iktisatçı olmadan dışardan baktığım zaman benim gözleyebildiğim en önemli şey bu.

• **Korkut Boratav** - Ufak bir eklenti yapayım, bu eğilim soldaki bazı iktisatçıların tarafından iktisadın emperyalizmi olarak algılandı. Örneğin devlet paydası içerisindeki ajanların hangi amaç fonksiyonlarını izleyerek, ne tür optimizasyon arayışlarına yöneldiklerini analiz etme çabaları ileri bir adım değil; benim görüşüme göre geri bir adım. Diğer sosyal bilimlerin sorunu tabiatıyla.

• **Fuat Ercan** - İktisadın emperyalizmi yani bir yandan diğer sosyal bilimlerin alanına girmesi, diğer yandan sosyal gerçekliğin iktisat için önceden ilgi çekmeyen alanlarına girmesi (eğitim, sağlık, bölgesel kalkınma vs) aslında kapitalizmin özellikle de sermaye birikiminin ulaştığı aşamayla ilişkili.

• **Ahmet H. Köse** - Bende bir şey eklemek isterim. Bu yeni haliyle liberalizmin tırnak içerisindeki 'teorisyenleri' ya da bunun teorik kurusunu taşıyanlar, devletsiz ya da iktidarsız bu mevzuunun olmayacağını biliyorlar. Zaten tarihte hiçbir zamanda olmayan bir şey, devlet ve liberalizm hep birlikte var oldu. Liberalizm aslında tarihin belirli bir anından itibaren, mutlaka iktidarı içeren bir proje, ben buna 'zorunlu liberalizm' diyorum. Son yaşadığımız kriz, zorunlu liberalizm olduğunu zaten adım adım or-

Ahmet Köse

Liberalizm
aslında
tarihin
belirli
bir anından
itibaren,
mutlaka
iktidarı
içeren
bir proje,
ben buna
zorunlu
liberalizm
diyorum

Galip Yalman

taya koydu. Galip sen katılırmısın bu tanımlamaya.

• **Galip Yalman** - Katılımı aslında tamda onu diyecektim. Ahmet'in söyledikleri çok önemli ve ayrıca bu alanda çalışan ve ekonomik emperyalizm ifadesini kullanan Ben Fine gibi insanlar bu tarz bir tanımlama değil. Diğer yandan nerdeyse böbürlenerek neoliberal hegemonyanın sadece teorik alanda değil, iktisat politikaları alanında da hegemonik nitelik kazandığını söyleyenler var. Ayrıca başka bir yanı daha var. Neler gündemden düşüyor meselesini de konuşmak lazım. **Şimdi toplumsal gerçeklikler dendiği zaman II.Dünya Savaşı'ndan sonra altın çağ denen dönemde, batı için gündemde olan refah devleti meselesi, refahın yaygınlaştırılması meselesi var. Bizim gibi az gelişmişliği o zaman nitelendirmek için bir kalkınma sorunsalı var. Bu yeni siyasal iktisatla beraber bu ikisinin de en azından ciddi bir biçimde içeriksel bir dönüşüme uğrayıp, eski kullandıkları anlamda da büyük ölçüde tartışma gündeminin manen dışında kalmaları belki abartılı olabilir ama, öncelikler listesinde iktisatçılar açısından alt sıralara düştü. Korkut Hoca'nın söylediği iktisat politikalarının ağırlık kazanması meselesinde şimdi, yeni siyasal iktisadın terimleri ile kavramlarıyla mı konuşacağız, onların kurduğu kavramsal söylemin içinde mi kalacağız bunun dışına nasıl çıkacağız sorusu var. Korkut Hoca'nın 80'lerin ba-**

şında söylediği bir şeyi hiç unutmuyorum. Hocamız "gerçeğe dair bizimde yaklaşımımız olmalı, çünkü ister istemez mücadelenin içinde oluyorsunuz ve bu da güncel dair bir şeyler söylemenizi gerektiriyor" demişti. Egemen söylem, gündemimizi belirleyecek bazı şeyleri gündeme taşıyor. Kalkınma kavramının içinde bir iktisat politikası tartışması var, bir bölüşüm ilişkisi tartışması var, ama yeni gelinen noktada dolayısıyla yeni kavramsal kategorilerden aynı zamanda da mücadele etme durumu var. Dolayısıyla da devleti yine böyle mi algılayacağız? Çünkü başka bir tehlikesi daha var, ODTÜ İktisat kongrelerinin bazı oturumlarında da yakın geçmişte tartışıldığını hatırladım. Bunlar da radikal siyasal iktisatçı, bunlar da kendilerine göre bir eleştirel devlet çözümlemesi yapıyorlar. Hantal devlet diyorlar, kapkaççı devlet diyorlar. Marksistler de üç aşağı beş yukarı bunu belli bir egemen sınıfın aracı aygıtı demiyorlar mıydı? Sanki belli bir örtüşme varmışçasına. Bence o hegemonyanın sürdürülmesi açısından da çok tehlikeli, yanıltıcı sonuçları olan bir yanı da vardı. Dolayısıyla da iktisat alanı kendi içinde özerk olmayı da aynı zamanda da sürdürüyor. Birde böyle bir yanı var.

• **Mehmet Türkay** - Böyle bir noktada aynı zaman da bir saldırganlıkları da var.

• **Galip Yalman** - Onu söylüyorum. Türkiye gerçekliğine bakarken absürd bir durum

Hem
siyasal
iktisadın
emperyalizmi
var,
hem
piyasa
ekonomisinin
olmazsa
olmazı
olarak
siyaset ve
ekonominin
ayrışması
var

var. Hem Hoca'mın dediği yeni siyasal iktisadın emperyalizmi var, ama hem kapitalist bir ekonominin, piyasa ekonomisinin olmazsa olmazı olarak siyaset ve ekonominin ayrışması var. Bu noktada Türkiye gerçekliğini de bu teorik prizmalarla incelemek, bilimsel olmanın temel belirleyeni haline geldi. Böyle bir ideolojik hegemonyaya katkısı da var. Dolayısıyla siz bunu sorgulamaya kalktığınız zaman çok klasik eleştiriyse, 'sen bir önceki dönemi mi istiyorsun, yeniden kriz yaratan koşulların geri gelmesini mi istiyorsun, devletin belli kesimlerinin önünde çıkar hesaplarının aleti, oyuncağı mı olmasını istiyorsunuz' gibi bir eleştiriyi de göğüsleme gereği var. Bu çok yaygın bir şey ve bunu da elinizin tersiyle bir yana koyamazsınız, ona da dediğim gibi karşı argüman geliştirmek gereği de var. Dolayısıyla da bunun nasıl bir kurgu olduğunu siyaset-iktisat ilişkisinin, bize sunulmak istendiği gibi, bu emperyalist anlayışa uygun bir şekilde sunulmak istendiğinden daha farklı bir şey olduğunu, o anlamda isterseniz Marks'ın siyasal iktisada eleştiri geleneğine dönerek de karşılamak, bir takım öneriler geliştirmek gereği var bence.

• **İşaya Üşür** - Zannediyorum Ahmet'in söyleyeceği bir şey olacaktır. Kendiliğinden işleyen piyasa bir efsane. Bu efsane hakkında ne söylemek istersin Ahmet.

• **Ahmet H. Köse** - Teşekkür ederim. Ben epeyce mesafe kat edilmiş bir konuşmanın ortasında bir yerde kurmaya çalışacağım sorunuzun yanıtını. İktisat nedir sorusu sorulunca bana, düşünmeye şöyle başlamak gerekir; bir kere iktisatla ekonomiyi hemen ayırıştırarak düşünmeye başlıyorum. Çünkü ilkinin ekonominin bilme biçimi olduğunu aslında eleştirel iktisadın da ana iktisadın da yer aldığı bir bilme biçimleri toplamı olarak düşünüyorum. Benim ve bütün politik iktisatçıların da merakı aslında ekonominin kendisidir. Yani ben iktisada olan ilgimi ve sevgimi ekonomiye olan merakımdan geri tutarım. Öncelikle mutlak olan ekonomidir. Şöyle bir şey söyleyelim economics & economy, bunların İngilizce de karşılığı çok net duruyor. Ama Türkçe'de biz iktisatı, ekonomiyi iç içe kullanırız belki bu dilimizin bu mesleği ifadede yetersizliğidir.

• **İşaya Üşür** - Şöyle bir şey önerilebilir mi? Economics anlamında iktisadiyat.

• **Ahmet H. Köse** - Doğru söylüyorsun, şimdi ana akım kendini tarif ederken ekonomi budur diye başlar. Zaten her zaman bir bilimsel pozisyon olarak bilim, iktidar alanına sahip

Ahmet H. Köse

olduğu için kendini ifade etme tarzını da kendi belirledi. Bu belirlemenin ipuçlarını 19. yüzyılın başlarında bulabiliriz. Bence tartışma konusu buydu. Marks'ın önceki kuşağa yaptığı hatırlatma onların bilme biçimiydi, ama bu bir tarihten geliyordu, ekonomiyi nasıl tarif ettiği ile başlayarak, politik iktisatçılara eleştirilerini yöneltiyordu, yani insanları bilimin içerisindeki bir dil tartışmasına değil, nesnenin kendisine davet ediyordu, ekonomiye çağırıyordu, şimdi bunu hatırlayarak şöyle devam etmek isterim; doğal olarak o tarihte de, bu tarihte de, içeriğinde ekonomi sorusunu taşıyan sosyal bilimci, iktisatçı "ekonomi nedir?" sorusuna yanıt vermek durumunda öncelikle. İstersek burada Polanyi'den de hareket ederiz. Hepimiz için toplayıcı bir eser olarak kalsın aklımızda, onu zenginleştirebiliriz. Ekonomi bağımsız mıdır? Sorusu da doğal olarak kendiliğinden gelir. Bu gün liberaller tartışıyor ama 19.yy.'da yapılan bir tartışma. Ve K.Polanyi'nde bu tartışmaya anlamlı katkıları oldu. Polanyi'ye göre ne ekonomi bağımsızdır ne liberalizm liberaldir. Liberalizmin kendisi liberal değildi, piyasa denen şey aslında hayali bir şeydi ve her zaman toplumun içerisinde olan bir iktisadiyat alanını konuşuyordu. Demek ki toplum fikrini, topluma çevrilmiş bir sistemi konuşuyordu. Doğal olarak toplumu anlatıyorsak, "toplumu nasıl anlatıyoruz?" sorusu bence çok önce geliyor. Liberalizm-iktisat teorisini kurarken aynı zamanda bir siyasal teori kurar, toplumu anlatırken bireyi anlatır. Bireyin hak kavramından hareket ederek özgürlük kavramını onun üzerine kuruyor, hak ettiğin kadar özgür olabileceğin bir dünyanın vaadiydi aslında. Mülkiyetle geliyordu ve mülkiyetle piyasa kavramı da gündeme

Ahmet H. Köse

Marks'ın
önceki
kuşağa
yaptığı
hatırlatma
onların
bilme
biçimiydi,
ama
bu bir
tarihten
geliyordu

alınmış oluyordu. Bunun politik iktisatçılarıdaki karşılığı şuydu; mülkiyet aynı zamanda sınıfsal bir oluşumdur. Çünkü anlattığımız toplumun bir karşılığı vardı, kapitalizm. Bana kalırsa ana akım- bunu çok genelleştirerek söylüyorum- mutlakaştırılmış bir siyasettir, önermedir. Şöyle düşünmeye çağırıyorum, ana akım sadece bilmez, bir de yapar, kurar, yani dönüştürücüdür. O yüzden gözlemi yeniden kurar. Bu nedenle şöyle düşünmeliyiz, artık bu bir teori değildir bir politikadır. Şimdi ana akımla da karşılaştığımız zaman, eleştirel iktisatçı ana akımda hangi politikaları eleştiriyor yada neyi anlatacak diye bir soruyla karşılaştığımızda ki bu tartışmanın bir kısmı oraya uzanıyor, benim aklıma hiç iktisat okulları gelmez. Bu anlamda politika alanı içinde sorunu ele almak gerekiyor. Neoklasik iktisadın değişik türevleri ya da yeni politik iktisadın değişik türevlerinin oluşturduğu tüm bu eğilimleri artık teori olarak değil politika olarak ele almamız gerekiyor.

• **İşaya Üşür** - Ahmet'e açıklamaları için teşekkür ederim. İzin verirsiniz sözü Oğuz Oyan'a vermek istiyorum. Tabii onun hepimizden farklı izlenimleri de var. Bir milletvekilimiz olarak sayın Oyan, siz neler söylemek isterse-

• **Oğuz Oyan** - Konu tartışıldı ben bir iki şey ekleyeyim sadece. İktisat özerk bir bilim alanı olarak üretim tarzıyla birlikte doğdu. Bu aslında birçok bilim alanı için geçerli, ama iktisat için daha fazla geçerli. Aslında 19. yy iktisadın bir bilim olarak geliştiği bir yüzyıl, ama aynı zamanda iktisadın sisteme sistem derken kapitalizme ve bunun emperyalizme de bir teorik meşruiyet kazandırma işlevini üstlendiğini görüyoruz. Bir başka deyişle kapitalist ekonomik sistemin işleyiş mekanizmalarının açıklanması ile yetinen bir alan olmadığı, aynı zamanda güncel ekonomiyi, yönetim gereksinimlerini de içerdiği tamamen bağımsız olmadığını, zaten hiçbir zaman olmadı, belki bugün daha çok vurgulanan bir özelliği, ama 19. yy da da bu vardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında farklı yaklaşımlar ortaya çıkabilmiştir, bu farklı yaklaşımların oluşumuyla ve bunu sınıfsal bölüşüm ilişkileri ile birlikte ele alan, açıklayan dolayısıyla kapitalist sistemi başı sonu olmayan bir sistem olarak değil, doğan ve bir sınırı olan sistem olarak tanımlayan bir akım gelişti ve iktisat diğer bilimlerde ilişki kuran bir bilim alanı olarak gelişti. Fakat aslında iktisadın bu klasik neoklasik liberal sürece baktığımız zaman, 19. yy sonunda iktisadın optimizasyon

meselelerini başka bilim alanlarından yaralanarak kurabildiğini görüyoruz. Psikolojinin kuyruğuna takılması iktisadın yani bu homo economicus kavramının psikoloji olmadan açıklanamaz olması ve 20 yüzyılın ortalarından itibaren matematiğin iktisadi işgal etmesi, aslında iktisadın özerk bir bilim alanı olarak kendi gelişme sınırlarına varıp varmadığını bize sorgulatan bir şey olmalı. Bugün kaynak tahsislerini, devletin merkezi rolünü, bölüşüm mekanizmalarını dahil etmeden ne açıklamak ne yönetmek mümkün diye düşünüyorum. Dolayısıyla her ne kadar neo-liberal ideoloji çok egemen bir noktaya gelmiş olsa da devlet içermeyen bir açıklamanın, liberalizm için dahi mümkün olmaması belki buradan kaynaklanıyor. Türkiye gerçeğine bakarsak, o konuya daha girmedik ama, aslında Türkiye birinci sanayi devrimine 1930'larda 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra girmiş bir ülke olduğundan gecikmiş bir kapitalist ülke. Dolayısıyla böyle bir ülkede iktisat biliminin de gecikmiş olması anlaşılır bir şey. Tartıştığımız dönem 1980'ler sonrası herhalde, bu dönemde Türkiye'de neo-liberal iktisadın hegemonyasının bu denli rakipsiz olması konusunda, belki Türkiye'nin bu konudaki dışardan oluşmuş fikirleri çok tartışmadan kabul etme alışkanlığını da görmemiz lazım, yani başka ülkelerden daha az tartıştık biz aslında, başka ülkelerde olduğundan belki daha az karşı çıktık. Bunun aslında sol içinde çok önemli bir tespit olduğunu düşünüyorum solun sosyalist olduğunu iddia eden kesimleri için dahi çok önemli bir etkileneceğini düşünüyorum. Burada keseyim isterseniz.

• **Ahmet H. Köse** - İktisat her zaman kriz döneminde tartışılır yani en şiddetli tartışmasını mutlak anlamda orada yapar. Şimdi Türkiye içinde bunu tekrarlayabiliriz, ama dünya içinde bunun böyle olduğunu hiç unutmamız lazım. Her kriz biliyorsunuz önce mutlak olanı, yani egemen politikaların tersi ve onun etrafındaki bilme biçiminin de gerilemesi ve eleştirel pozisyonların hem ana akım içersinden, hem de ana akıma eleştiri olan pozisyonların aslında en sert karşılaştığı zamandır. Şimdi Türkiye'ye bakın, Türkiye ekonomisinde yine en şiddetli tartışmalarını 70lerin sonuna doğru yapmaya başladılar, ki Korkut Bey bunun canlı tanığı ve çok da hoş anlatır bunu. 80'lerde ana akım kendi iktidarını kurmaya başladığında, yani neoliberalizmi kurmaya başladığında eleştirel pozisyonlar tamamıyla tarih dışı yada dil dışı, anlatı dışı bir hal olarak tanıtıldı ve bu

Oğuz Oyan

İktisat
özerk
bir bilim
alanı
olarak
üretim
tarzıyla
birlikte
doğdu.
İktisadın
sisteme
sistem
derken
kapitalizme ve
bunun
emperyalizme de
bir teorik
meşruiyet
kazandırma
işlevini
üstlendiğini
görüyoruz

aynı zamanda yeni iktidarın içersinde de sanki doğal bir şeydi. Hakikaten yeni piyasa tanımları ile birlikte neo-liberalizmle birlikte, sanki harikulade yeni bir dünya kuruluyordu. Niçin Türkiye'de yeniden bir tartışma başladı? Bana kalırsa mevcut politikalarda da kriz yaşanmaya başladı. Bağımsız Sosyal Bilimciler'in oluşumu da bu kriz ortamında gerçekleşti. Bir şeyi tekrarlayarak bitireyim, kriz aynı zamanda mutlak bir yüzleşmedir, hem pratiğin yüzleşmesi hem tabii ki bilme biçimlerinin, teori alanlarının yüzleşmesidir.

• **Mehmet Türkay** - Peki orada Galip'in söylediği anlamda, her kriz aynı zamanda bir yeniden yapılanmadır derken, bu hegemonyanın yeniden inşası anlamına mı gelir?

• **Ahmet H. Köse** - Mutlaklaştırmaya başlıyor, yani hiç bu kadarını gördünüz mü? 19.yy da insanlar sadece politika üzerinden tartışmıyordu teori üzerinden de tartışıyorlardı. Bugün teori alanını ana akım üzerinden sürdüren pozisyonlardan bitmiş bir tarihi anlatıyorlar, yani dünya tarihi mutlaklaştırıldı, tarihin sonu tezleriyle başlayan bu mutlak hegemonya, bir teori naipliği yada teori alanındaki algılamalar durumu değil, zorunlu iktidar yani tahakküm durumuna dönüşmeye başladı.

• **Mehmet Türkay** - Hepimizin bildiği yaygın medya, görsel ve yazılı basında bu hegemonyanın tesisinde çok önemli bir araç ve oradaki iktisadi diğerinden nereye kadar nasıl ayıracağız?

• **Galip Yalman** - Aslında bende onu sorduktım, bu neo liberal versiyonları ile siyasal iktisadın gerçek bir ana akım haline geldiğini konuşuyoruz, ama belki de birazda şunu tartışmak lazım, meslekten iktisatçı olan arkadaşlarımızın neo klasik iktisat diye bilinen yaklaşımlarına ne oldu? Çünkü yine mikro ve makro okutuluyor, onun bu neoliberal hegemonyadan etkileniş biçimlerini de belki konuşmak lazım. Ben az önce üzerinde pek fazla durmadığım bir şeyin altını da çizmek istiyorum, bu yeni siyasal iktisadın marksist anlamda ya da marksın siyasal iktisadi eleştirisi anlamında kullandığı ya da ona atfedilen onun izinden yöntemsel olarak en azından yürüdüğünü söyleyen siyasal iktisatçılardan farklı bir yanı var. Adı üzerinde bir eleştiri, neyin eleştirisi? Aynı zamanda kapitalizmin meşrulaştırılmasına karşı, tarihsel olmayan ingilizce deyimlerle ahistorical olmak temel noktalarından bir tanesi. Şimdi o tarihselci yaklaşımla gelen bir siyasal iktisat geleneğine karşı, şimdi kapitalizmin

tamda dendiği gibi bir kriz halinde, 70'ler çerçevesindeki ciddi bir kriz anında yeniden üretilmesi ve o gün karşılaşıldığı biçimiyle algılanan kriz nedenlerini ortadan kaldırmak, bu anlamda emek-sermaye dengesini sermayenin lehine yeniden kurma projesinin de bir parçası olarak siyasal iktisadın bir ana akım haline gelmesi söz konusu.

• **Fuat Ercan** - Farkına varmadan belki tartışırken reaksiyonel bir tavırla tartışıyoruz. Bu reaksiyonel tavır genel geçer iktisadın bittiği yönünde bir düşünceye sahip, ben genel geçer iktisadın teorik olarak bittiğini düşünmüyorum. Ahmet'in anlamlı ifadesi ile iktisadi eğer politik alanda tanımlıyorsak hele, eleştirel iktisadın bittiği, başarısız olduğu ya da sadece ideoloji olduğunu söyleyemeyiz. Birikim sürecinin ulaştığı aşama yeni alanları ve yeni sorunları açığa çıkardığı ölçüde, eleştirel olmayan iktisat kendini yeniden tanımlıyor. Bu anlamda da iktisadın emperyalizmini de sadece metin üzerinden ele alınmaması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü eleştirel olmayan iktisat teorisini eğer bir ideoloji ya da Ahmet'in çok anlamlı şekilde işaret ettiği şekilde politik alanda tanımlıyorsak, bu anda iktisadın tanımını daha çok gerçeklik ve gerçekliğe egemen olan güç ilişkileri dolayında ele almamız gerekiyor. Gerçekliğin yapıcı unsuru sermaye birikimi ise, birikimin her aşamasında iktisat bir yandan yapının genel özelliklerini ama diğer yandan ise çok daha aciliyet kazanan pragmatik çözümleri işaret etmek zorunda. İktisada böyle bir çerçeveden baktığımızda, iktisadi sadece metinler toplamı olarak göremeyiz. O metinlerin içinde olduğu gerçeklik ve bu gerçekliği tanımlayan sınıfsal ilişkiler ve bu sınıf-

Fuat Ercan

İktisadi
sadece
metinler
toplamı
olarak
göremeyiz.
O metinlerin
içinde
oluştugu
gerçeklik ve
bu gerçekliği
tanımlayan
sınıfsal
ilişkiler ve
bu sınıfsal
ilişkiler
içinde
kendini
konumlayan
iktisatçılar,
açıklamanın
temel
unsurları
olarak
analize
içkin
olması
gerekıyor

sal ilişkiler içinde kendini konumlayan iktisatçı- lar, açıklamanın temel unsurları/belirleyenleri olarak analize içkin olması gerekiyor. Belki de burada sorulması/sorgulanması gereken şey, iktisatçı ile egemen sınıflar ve sistem arasındaki ilişkilerin irdelenmesidir. Aslında iktisatçı, hem sistemin sevimsizliklerini gizlemek üzere temiz elbiseler diyor, hem sistemin aksaklıklarını egemen güçlerine gösteriyor. Sistem içi iktisatçıları "bir tür erken uyarı sistemi" işlevi görüyorlar. O yüzden de çok hızla değer görüp, her yerde var olabiliyorlar. Banka, şirket yönetim kurulları, televizyonlar, devlet ve sermaye kurumlarının araştırma birimlerinde, raporlarda, yasaların hazırlanmasında. Hiç kuşkusuz kendi aralarında oldukça sıkı bir de hiyerarşi var, ve hiyerarşi içinde yükselmek için yoğun bir de rekabet var. Rekabet ise "sistem adına konuşmayı" daha bir kamçılıyor. Rekabet sürecinde üniversite de olmak önemli. Rekabette uluslararasılaşmak çok çok önemli. Dünya Bankası, IMF, UNDP gibi kurumlara yükselmek önemli.

Bu açıklamalardan sonra iktisat içinde ve iktisadın yukarıdaki tanımından hareketle iki genel konum almayı işaret edebiliriz: eleştirel olmayan iktisatçılar (egemen-ana akım iktisadı) ve eleştirel-muhafiz iktisatçılar. Eleştirel iktisatçılar için temel sorun kapitalizmin yapısal işleyişi ve bu işleyişin temel mekanizmalarının açıklanması dahası bu mekanizmaların güncel olarak işleyişinin analiz edilmesidir. Bu yüzden eleştireldir, eleştirel oldukları için, eleştirel olmayan iktisatçıları karşılarına aldıkları için aynı zamanda radikaldir. Bu açıklamalar benim için iktisat nedir **sorusuna cevap** vermeyi kolaylaştırdığı gibi, **üçüncü soru** yani muhalif olanların arasındaki temel uzlaşma alanı/alanlarını da göstermiş oluyor. Ama burada önemli bir sorun var, eleştirel/muhafiz iktisatçı analizlerinde eleştirel olmayan iktisadın metot ve yöntemleriyle çalışabilir mi? ki genellikle çalışılıyor. Bu noktada niyet açısından olumlu olan hareket noktası, analiz/disiplinin gereklerini yerine getirme konusunda problemler yaratabiliyor. Eleştirel olmayan iktisat, Korkut Hoca'nın söylediği gibi bizi bir şeyler verimli kılmaya ya da optimalleri bulmaya çağırıyor, bizleri sosyal mühendislik yapmaya çağırıyor. Çelişki burada başlıyor, eleştirel muhalif olma hali ile belirli teknikleri kullanma hali eş zamanlı işler mi? Bana kalırsa eş zamanlı kullanılabilir dendiğinde, sistemin mantığını ne kadar eleştirsek bile onu yeniden üretme konumunda bulma tehlikesini yaşarız. Bu-

rada belki metodolojik açıdan iki önemli noktayı işaret edebiliriz: ilki eleştirel olmayan iktisat genellikle ampiristtir. Tekil bir olguyu analiz ederken, bir diğer olguya başvurur. Ücretler düşükse eğitim düzeyi düşüktür, enflasyon var ise para miktarı ile metaların fiyatı arasında bir ilişki vardır gibi. Diğer yandan eleştirel olmayan iktisat, yapısı gereği yapının bütününe harekete geçiren mekanizmaları genellikle işaret etmez. Genellikle yoğunlaşılacak meta-para ve emeğin niceleştirilmiş fiyatlarıdır. Onlar arasındaki ilişki ve bu ilişkileri sağlayan değer teorisine referans verilmez. Örnek olarak Ricardo toplumsal zenginliğin paylaşımını işaret ettiğinde bütüne ait bir açıklamayı teorisine taşımış demektir, Marx'ın değer-teorisi ise üretim ile bölüşüm arasında ve emek-para-meta arasındaki içsel bağlantıları ve dolayısıyla sınıfları ve sömürü ilişkilerini açığa çıkarmıştır. Nasıl bir iktisat tartışması, bu anlamda sadece mutlaklaştırılmış tanımlar üzerinden değil, iktisadın kullandığı araçlar/metotlar üzerinden de gerçekleşmesi gerekiyor. Çünkü, eleştirel olmayan iktisadın eleştirel olan iktisat karşısındaki kan kaybı, güçsüzlüğü buradan da kaynaklanıyor.

• **Galip Yalman** - Doğrusu bu alanlar önemli ve sorunlar da ciddi. Neoliberalizme karşı mücadele meselesi öne çıktığı ölçüde, yine temel bir problemle karşılaşılıyor: mevcut koşullarda ne yapmak lazım? Peki alternatifiniz ne? İster istemez o konuda da bir şeyler söylemeyi getiriyor ve olay, bir akademik tartışma olmaktan ister istemezde çıkıyor, kitleye de bir şey söylemek durumunda o eleştirel iktisatçı yada siyasal iktisatçılar. O zaman ciddi olarak para politikası, döviz kuru politikası, istihdam gibi can alıcı meselelere ilişkin de bir şey söylemek durumundasın. Ama bu temel olarak daha farklı bir yerden beslenen ne yapılacağı, nasıl bir cevap verileceği hep bizlerin sorunu oldu. Bir bütünsellik içinde bu mesele-ye nasıl yaklaşılacağı sorunu, ister istemez bugün değil, neoliberal hegemonya öncesinde de marksistler arasında önemli bir tartışma konusuydu. Genel olarak eleştirel siyasal iktisatçılar arasında, asgari müşterekler varmış gibi gözükse de olup olmadığını çok tartışmalı. Bu tartışmanın çok daha yoğunlaştığı 1960'lı-1970'li yılların sorunlarını, tartışmalarını yeniden gündeme geliyor. Gelişmeler bunu bence kaçınılmaz kılıyor. Yani iktisat özerk bir alan mı sorusunu, marksist çerçevede sordugun zaman Oğuz hoca'nın işaret ettiği kapitalist üretim tarzını temel bir kategori olarak ala-

Galip Yalman

Dolayısıyla
marksistler
içinde
birkaç
kuşak
Das Kapital'i
bir iktisat
alanı
teorisi
olarak
okudu.
Şimdi
temel
sorun
bunu
böyle
okumak mı
gerekiyor,
yoksa
başka
türlü mü
okumak
lazım?

çağır mı, alacaksa kapitalist üretim tarzını nasıl tanımlayacağız sorusunu da beraberinde getiriyor. Dolayısıyla marksistler içinde bir kaç kuşak Das Kapital'i bir iktisat alanı teorisi olarak okudu. Şimdi temel sorun bunu böyle okumak mı gerekiyor, yoksa başka türlü mü okumak lazım? Fuat senin söylediklerin bu alana bizleri taşıyor.

• **Fuat Ercan** - Zaten sorulması gereken sorulardan en önemlisi de bu, acaba ne oldu da *Kapital* bir iktisat teorisine indirgendi, ne oldu da iktisadi kategorileri sosyal içeriğinden koparan iktisata karşı yazılan bir metin iktisat metni olarak algılandı?

• **Galip Yalman** - Şimdi bunun üzerinden gitmek lazım. Ben bir şey söylemeyeyim ama bununla beraber şu da geliyor, dolayısıyla iktisat, siyaset buna bağlı olarak devleti nasıl okumak? Eleştirel yaklaşımın, neoliberalizme karşı çıkmamanın temellerinin güçlenmesi açısından da kaçınılmaz bence. Bu karşı çıkış ne kadar iyi yapılabiliyor, sadece Türkiye'deki iktisatçılar yada toplum bilimciler açısından değil genelde de bu bir sorun, hegemonyanın belki kırılmamasının nedenlerinden biri de bu. Ama aynı zamanda da başka şeylerde var. Yine meslekten iktisatçıların belki daha ciddi bakabileceği bir konu, mesela nedir neoklasik iktisadın temel birimlerinden bir tanesi Firma değil mi? Şimdi firma meselesi 1980'lerde yükselen bir dalga çerçevesinde kurumsalcıların falanda ele aldığı bir şey, ama senin deyişinle eleştirel siyasal iktisat hukuk-firma meselesine nasıl yaklaşmakta, mesela bu anlamda bir alternatif getirebiliyor mu? Firma sadece bir iktisadi alanda piyasa ajanı mıdır, yoksa başka bir şekilde mi değerlendirilmek durumundadır? Bunları aldığı değişik biçimler, değişik ortamlarda, işte az gelişmiş ülkelerde ya da neyse tartışmak durumundayız. Yani bütünsel karşı bir teori geliştirilecekse, bunları da yok sayamazsın ya da neoklasiklerin sorunudur diye bir yere bırakamazsın, böyle yapıyor diye demiyorum

• **Fuat Ercan** - Benim demin ifademde şu vardı, ampirik olanı ampirizme çevirmeden bir dil geliştirilebilir mi? İkinci iktisat ele aldığı sosyal olguyu içinde ele aldığı ilişkiler toplamında ele alır dediğimizde, zaten ampirik olana ihtiyacımız var, ama ampirist olduğumuz zaman firmayı da anlayamayız. Firma daha soyut bir kavram olan sermaye kavramı ile bu kavramın daha somut işleyişi üzerinden ancak anlaşılabilir. Hiç kuşkusuz yaşanan belir bir ana ya da somuta ait dilin oluşumu ve gelişti-

Fuat Ercan

rilmesinde mantığı gereği eleştirel olmayan iktisat her zaman bir adım önde olacaktır, şu anda bir adım önde, eğer yukarıdaki tanımdan hareket edecek olursak iktisatçı yaşanan sorunlara çözüm arama ama mikro düzeyde çözüm arama işiyle meşgul ise yani günlük mantığın dili üzerinden hareket ediyorsa, ve hareket edecek iktisatçı-teknisyenleri yedeğinde taşıyorsa tabiki yaşanan sorunları ilk elden gösterme yeteneği bu eleştirel olmayan iktisadın tekelinde olacak. Ama bu gösterme hali her zaman için günlük mantığın göz ve hissiyatı içinde gerçekleştiği için kısa erimli, ve uzağı görme yeteneği sınırlıdır.

• **Galip Yalman** - Özetle şunu söyleyeyim, sınıfsal bir analizi nasıl koyarsın bu analizin merkezine, bunu anlatmak durumundasın

• **İşaya Üşür** - Ama o doğru bir tartışma değil, başka bir alana sızdırırız. 70'lerde bir ara tartışılıyordu Marksçı iktisatçıları marksın iktisadına bir mikro temel hazırlayabilir mi, sağlayabilir mi? O başka bir tartışma bizi başka mecralara taşır.

• **Galip Yalman** - Ben hiç onu kastetmedim.

• **İşaya Üşür** - Mehmet Türkay arkadaşımıza bakıyorum. Zannediyorum kalkınma iktisadi açısından bu ilk soru çerçevesinde ve konuşulanları göz önünde tutarak düşüncelerini alalım.

• **Mehmet Türkay** - Bir soru ile başlamak istiyorum, "eleştirel iktisadın işlevi ne?" sorusu ile öncelikle hesaplaşmamız lazım, bu kalkınma içinde, diğer alanlar içinde geçerli. Dolayısıyla deşifre etmek üzerinden, mevcut olanı yapısal ilişkileri çerçevesinde, ona işaret ederek deşifre etmek, anlatmak ya da anlaşılma-

Mehmet Türkay

Eleştirel
iktisat
deşifre
etmek
üzerinden,
mevcut olanı
yapısal
ilişkileri
çerçevesinde,
ona
işaret
ederek
deşifre
etmede,
anlatmada
ya da
anlaşılmasını
sağlama da
ne kadar
yeterli
oluyor?

sını sağlamak için ne kadar yeterli oluyor. Ve tabii orada Fuat'ın işaret ettiği araçlar meselesi gündemde, yani hangi araçlarla biz değişre ediyoruz? Elimizdeki araçlar yapmaya çalıştığımız analizde sınırlarını zaten belirliyorsa, o zaman belki burada durup, bundan sonrası için bir şey önerecek miyiz? Yani biraz politik iktisat diye bakıyorsa bu boşluğu da bir şekilde doldurmamız gerekecek diye düşünüyorum.

• **İşaya Üşür** - Genellikle de kamuoyunda da Fuat'ın işaret ettiği ifade ile eleştirel iktisatçılar arasında da zaman zaman gündeme getirilen bu ekonomi politik ve siyasi iktisat, zaman zaman iktisat politikası ile çok karıştırılıyor. Şimdi iktisat politikası esas itibarı ile kapitalizmin yönetimine yönelik bir şeydir. Benim gözlediğim olayda da ekonomi politik geleneğinde Ricardo, Marks çizgisinden gelenlerde de bu zaman zaman görünüyor.

• **Korkut Boratav** - Bana öyle geliyor ki bu birinci sorunun sınırlarını aşıyor, üçüncü soruya yaklaşıyor. Bu bizim aramızdaki fark ve birliktelikleri de belirleyecek bir şey.

• **İşaya Üşür** - Sizin dediğinize katılıyorum ama, bunun birinci soruyla da bir bağlantısı var.

• **Korkut Boratav** - Var ama öbür tarafa geliyor.

• **İşaya Üşür** - Onun farkındayım ama bu sınırı da çizmek çok kolay değil, onunda hepimiz farkındayız ama yanlış anlamadıysam Fuat'ın açıklamalarında iktisadı nasıl tanımlıyo-

ruz sorusu üçüncü sorumuzu da içine aldığı için, üçüncü soruya da geçebiliriz.

• **Korkut Boratav** - Fuat'ın söylediğinde şöyle bir şey var: Eleştirel olduğunu sandığı halde aslında egemen söyleme giren metodu kullananlar, bu nedenle fiilen içerik olarak da egemen söyleme girebilir mi? Bunu bir konuşmak lazım.

• **İşaya Üşür** - O halde Korkut hocam siz bir giriş yapın. Buradan devam edelim.

• **Korkut Boratav** - Dilimizin altından baklayı çıkaralım. Bu bakla, "burjuva terimleri ile eleştiri yapılmaz, dolayısıyla marksist terimlere dönelim" çağrısı ise benim yaklaşımım şudur: Marksizmin özündeki temel metodoloji diyalektiktir ve bu metodolojiye içerik de yüklerseniz, hareket noktası, diyalektik maddeciliktir. Sovyet ders kitaplarının yaptığı gibi her seferinde diyalektiğin kanunlarını sayarsınız, bu kanunları nasıl uyguladığınızı da söylersiniz. "Karşıtların birliği"ni, "birin çokla bölünmesi"ni, "niceliğin niteliğe dönüşmesi" gibi önermelere gerçek hayattan örneklerle canlılık kazandırabilirsiniz. Bunun yerine, eğer diyalektik yöntem insanın damarlarında dolaşmaya başlarsa, olaylara başka türlü bakmayı beceremez. Asıl sorun şu: Olaylara, olgulara nasıl bakacağız? Bir toplumsal bütüne bakıyorsunuz. Kafanız, metafizik, idealist veya pozitivist perspektiflerle ve burjuva ideolojisinin safrasıyla dolmuşsa bütüne baktığınızda, ahenk görüyorsunuz; parçalar nasıl bir araya gelip işliyor diye bakıyorsunuz, bölümünü görüyor-

Korkut Boratav

**Kapitalizmde
bölüşüm
ilişkilerinin
eleştirisini
yapacaksan
gelir
gruplarını
kullanmazsın;
sınıfları
kullanmak
zorundasın.
Çünkü
sınıflar
sömürüye
götürür,
gelir
grupları
karşıtlık
içermeyen
istatistiki
eşitsizliğe
götürür**

sunuz. Ya da bütünü hiç algılayamıyorsunuz; sadece parçaları görüyor, ölçüyor, betimliyorsunuz. Öbürü (yani damarlarında diyalektik ağusu dolaşan kişi) ise mel'un ve menfur bir tip olduğu için değişim dinamiklerinin ardında devamlı çelişkiyi görüyor; çelişkinin zayıfladığı hallerin durgunluk olduğunu farkediyor. Bir de eşitsizlik görüyor. Ayrıca özel bilimsel kavramları da kullanarak sömürü görüyor. Baktığı toplum biçimine göre sömürüyü artı ürün, artı emek, artı değer olarak tanımlıyor. Fakat kapitalizmle uğraşıyorsa sömürünün analizinin temel teorik yapısının emek-değer teorisi ile ancak mümkün olduğunu bilir; ama analizini yerleşik iktisadın verileriyle yapması gerektiği için fiyatlarla yapar. İyi bir eğitimden geçmişse şunu bilecektir: Fiyatlar ve değerler arasında sapma vardır her seferinde. Zorunluluk nedeniyle fiyatlara dayalı bir ampirik analizi yapıyorum; ama bu bana sömürü ilişkilerini tamıyla vermiyor; bozuyor. Hangi doğrultuda bozduğunu teorik olarak göstermek mümkündür; ama bozulma derecesini ölçmek çoğu kez imkânsızdır. Her seferinde bunu söyleyecek mi? "Değerlerle yapılan bir analize imkân verecek veriler elimde olmadığı için kusura bakmayın fiyatları kullanıyorum. Artı değer yerine kâr; işgücünün değeri yerine ücretleri; sömürü oranı yerine katma değer içinde kârların payını (veya kâr/ücret oranını) hesaplamak zorunda kalıyorum. Dolayısıyla, sonuçlarım, gerçeğin bozulmuş bir şekli" diyecek mi? Veyahut bırakacak bunu. Çünkü biliyor olacak ki her zaman herkesi eğitmek zorunda da değil veya hut buna gerek yok, Fiyat, ücret, kâr, katma değer gibi görece olarak tarafsız terimleri kullanarak, ekonomi politüğün temel sorunlarını çözümlenmeye bildiği gibi çalışacak.

Bana göre daha önemli titizlikler var. Tarafsız olmayan kavram kümeleri, terminolojiler var. Mesela eleştirel iktisat yapma iddiasında olan bir araştırmacı, bölüşüm analizini üretim faktörleri aracılığıyla sürdüremez. Sınıfları kullanmak zorunda. Üretim faktörlerini kullanarak eleştiri yaptığını sanan, yapamaz. Kapitalizmde bölüşüm ilişkilerinin eleştirisini yapacaksa gelir gruplarını kullanmazsın; sınıfları kullanmak zorundasın. Çünkü sınıflar sömürüye götürür, gelir grupları karşıtlık içermeyen istatistikî eşitsizliğe götürür. Birisi bölüşüm ilişkilerine sınıfsal perspektifle bakar, yani artığı üreten ve artığa el koyan sınıfların karşıtlığı içerisinde bakar. Öbürü bireyleri gelir düzeylerine göre sadece sıralamaya koyar. Yoksulluk terimi ile bir yere gidemez çünkü o sömürüyü göz

ardı etmeye girer. Devlet aygıtı ile sınıflar arasındaki ilişki, sınıf egemenliğine götürür ve çok önemli bir şey. Neo liberaller Marx'ın bu güçlü aracını yürütüyorlar. Mesela Asya'ya "crony kapitalizm" diyorlar. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki çöküşü "oligarşik grupların devletin fethi" diye bir terimle betimlemeye çalışıyorlar. Bu terminolojik kargaşalarla eleştiri yapamazsın. Kapitalist bir devletin sınıfsal özünü kavrayamazsın.

Kavramsal, analitik titizlikleri sürdüreceğimiz alanlar var; bu tür bir titizliğin üretkenliği baltaladığı alanlar var. Aksi halde bir siyasi komiser tayin etmemiz lazım her seferinde bize "doğru" terimleri kullan diye sopayı sallayacak. Metodolojik olarak biz, marksizmin veya eleştirel ekonomi politik geleneğinin perspektifini uyguluyor muyuz uyguluyor muyuz? Bu sorunun gerektirdiği titizliğin bana göre insafsız takipçisi olmak lazım. Öbür tarafta biraz özgürleşmekte yarar var. Bazı kavramlarla eleştirel iktisat yapamayacağımızı vurguladım. Ama marksist iktisadın özel terimlerinin bazılarını bugünkü iktisat diline taşıyabileceğimiz durumlar var. Bazı arkadaşlar daha püristtir. Yapabiliyorlarsa yapsınlar. Ben, biraz daha esneğim kendi amaçlarım bakımından. Terminolojik olarak daha geniş bir özgürlük alanı içinde gezmeyi tercih ediyorum ama temel metodolojik ayrımın yapılması şartıyla. Ampirisist olmak başka bir şey. Ampirisizm, Marx'ın "kaba iktisat" dediği akımdır.

Bir şey daha söyleyeyim. Ahmet Köse'nin bir ara değindiği bir şey var, hegemony ile domination, "çıplak hakimiyet" yani baskıcı hakimiyet Türkiye'de biz bu ayrımı yapmak zorundayız. Bütün çaba, biraz önce bazı arka-

Korkut Boratav

**Zorunluluk
nedeniyle
fiyatlara
dayalı
bir ampirik
analizi
yapıyorum;
ama
bu bana
sömürü
ilişkilerini
tamıyla
vermiyor;
bozuyor**

daşların söylediği, medyada "bugünkü iktisat politikalarının alternatifi yoktur" türden savların bütün amacı hegemonik bir söylem oluşturmaktır. Yani sömürülen sınıflar kabul edecekler sineye çekecekler bu söylemi. Alternatifsizlik algılaması çaresizliği doğurur ve direnme, mücadele potansiyelini aşındırır. Çıplak, bas-kıcı hâkimiyetin başat olduğu dönemler vardır. Bunu 12 Eylül'ün içinde yaşadık. Fakat Turgut Özal'dan bu yana hegemonik hale geliyordu söylem ve büyük ölçüde de muvaffak olduğunu da söyleyelim.

• **Ahmet H. Köse** - O yüzden onu bilerekte anlattım aslında bilim pozisyonundan uzaklaşarak daha fazla politik daha fazla bas-kıcı bir pozisyona geldiğini...

• **Korkut Boratav** - Geldi ama, tam başarıya ulaştığını da söyleyemeyiz. Bunun için muhalif iktisatçılara büyük görev düşüyor. Hegemonik söylemde yaralar açmak, teşhir etmek bizim ana görevlerimizden biri.

• **Galip Yalman** - Yöntem meselesi ile ilgili bir şey söyleyebilir miyim? Hiçbir itirazım yok Korkut Hoca'nın söylediklerine, yalnız Fuat'ın işaret ettiği şekilde bakacak olursak, crony kapitalizm (eşdost kapitalizmi), yönetim, yoksulluk bunlar bence kapitalist gerçekliğin dışı vurum biçimleri olarak okuduğunuz zaman Marks'ın Das Kapital'in birinci bölümünden itibaren vurguladığı metadır, ama orada kalacak mıyız, yoksa onu ortaya çıkaran onun oluşumunda, altında yatan ilişkiler bütününü mü ortaya koyacağız meselesi. O mantıkla, o yönetsel bakış açısı ile yaklaştığınız zaman bu kavramları kullanabilirsiniz ama bu kavramların neyin ifadesi olduğunu ortaya koymak durumundayız çünkü yok sayarsanız, "ee sen bunlardan yana mısın" türü bir şey ya da bazı durumlarda diyelim ki yönetimin beraberinde getirdiği şeffaflık vs. gibi bunlara niye karşı çıkıyorsun gibi garip durumlarla da karşılaşırsınız. Dolayısıyla bunlara kapitalizmin belli noktalarında ortaya çıkan ve her durumda da değil, belli tarihsel koşullarda belli toplumlarda ortaya çıkan belli şeylerin ifadesi ise bunun çözümlenmesini de yapmak durumundayız. Bunu reddetmek kavramsal olarak bunu kullanmak ve aynen hegemonik söylemin yeniden tekrarı anlamında kullanmak demek değil. Eleştirel yaklaşım bunların emeğin sonucu olduğunu da ortaya koymak durumunda.

• **Korkut Boratav** - Sözcükler terimler olarak kabul, kavramlar olarak ayrı bir şey.

• **Fuat Ercan** - Ama şöyle bir şey var bence. Korkut Hoca'mız'la Galip'in söylediğinde şöyle bir farklılık var; Korkut Hoca hegemonik süreçte kavramların içinin belli kesimlerce doldurulduğuna işaret ediyor, ama bu sürecin yönetsel açılımına girmiyor. Sevgili Galip ise bu kavramları kullanabiliriz çünkü aslında istesek de istemesek de Türkiye'de yönetim demesek de eşdost kapitalizmi demesek de, gerçeklikte ve muhalif analizlerde kavramlar zaten var.

Bana kalırsa burada temel sorun sadece hegemonik bir dilin var olması değil, çok daha önemli olan, hegemonik dil bir söylem olarak bir şeyleri işaret etmek için geliştirdiği kavramlar, yaşamın içinde, yaşamı dönüştüren pratiklere dönüşüyor olması. Bu anlamda belirli kavramları hocamızın işaret ettiği gibi deşifre edilmesi çok önemli, ama aynı kavramların hangi gerçeklikle ilişkili olduğu ve gerçekliği nasıl dönüştürmek üzere üretildiğini de göstermek önem kazanıyor. Esas problem kavramların nasıl kullanıldığı ve ne için kullanıldığı. Burada eğer kavramlar gerçeklikteki belirli bir dönüşümü işaret ediyorsa ya da gerçeklikteki belirli gelişmelere müdahaleyi işaret ediyorsa, her iki durumda da gerçekliğin ve hegemonyanın birer parçaları olarak önemli olduklarını söyleyebiliriz. O zaman "yönetişim" kavramı tabii ki bizim de gündemimizde olacak, onu deşifre etmek için olacak, o kavramın işaret ettiği gerçekliği anlamamız için olacak. Bu kavramlar aslında sisteme için olan güç ilişkilerinin, gerçekliği gösterme ve müdahale etme biçimlerini bize verir. Bu anlamda da önemli, sadece gerçekliği anlamak için gerçekliğin belirli bir sınıf üzerinden anlaşılmasını sağlaması açısından önemli. O bizim ampirik çalışmamızın bir parçası olacak, o bizim hegemonyayı deşifre etme çabamızın bir parçası olacak, dahası sınıfsal taleplerin yönünü yakalamamızın bir parçası olacak.

• **İşaya Üşür** - Şöyle söyleyelim bu tartışma bir başka platforma sıçramak üzere, soru, iktisadi nasıl tanımlıyoruz du ama şimdi eleştirel ve eleştirel olmayan iktisatçılar ayrımı yapınca tartışma şuraya geldi, özellikle eleştirel iktisat üzerine ne düşünüyoruz, burada son sözleri toparlayalım.

• **Ahmet H. Köse** - Bilim tartışması ile sosyal bilimin bilim olma arayışı, Marksist iktisat geleneğinde de ne yazık ki gözlemleniyor. Şunu ortadan kaldırıyor; Marx politik iktisadi yeniden tarif ederken hayatın nasıl yeniden

Fuat Ercan

Kavramlar
aslında
sisteme
içkin
olan güç
ilişkilerinin,
gerçekliği
gösterme ve
müdahale
etme
biçimlerini
bize
verir

tarif edileceğini anlatır, o yüzden yaptığı mutlak ve politik bir çağrıdır, yeni bir tanım etrafında dünyayı kurgulamaya çalışır ve var olan tanımları eleştirir. Tarihsellik orada devreye girer. Bu açıdan Fuat'a çok fazla katılıyorum. Böyle bir yasa koyucu beklenti ile politik iktisadi okuduğunu iddia etmek ve buradan eleştirel pozisyonlar almak zorunlu olarak bir iktisatçının bir tür ana akımın yönteminde tartışmak da mutlaka bilimden uzaklaşmaya getirir yani bilimi yöntem sonuna getirirseniz sorduğunuz soruda isterseniz de istemeseniz de benzer, aynılaşır.

• **Mehmet Türkay** - Eleştirel iktisadın işlevini ne ile sınırlayacağız sorusu var. Deşifre etmek üzere kurgulanmış bir tavır. Ancak, deşifre ederken hangi kavramları kullanacağız? Bir dönem küreselleşme kavramı çok fazla kullanıldı ve bir tepki oldu. Biz bu kavramı kullanmayalım bugün elimizde uluslararasılaşma kavramı var dendi. Ama bunun birde pedagojik yanı var. Ben derse girdiğimde, benden önce, beş on tane hoca "iyidir, iyidir" diye anlatıyorsa ben bu kavramı kullanmayarak onlara küreselleşmeyi anlatamam. Dolayısıyla bunun pedagojik, eğitime dair bir yanı da var, yani siyasal seçimlerimiz yönetime dair seçimlerimiz bunların hepsi ile beraber böyle bir iş de yapıyorsunuz kalkıyorsunuz. Öğrenci ile karşı karşıya kalan bir çok insan o kavramları da kullanarak deminde söylediğim gibi meşruiyeti sağlayan bir işlevi yerine getiriyorlar. O zaman bu kavramları kullanarak deşifre edebiliriz yok sayarak edemeyiz.

• **Ahmet H. Köse** - Kesinlikle. Eleştirel iktisat nedir ya da eleştirel sosyal bilim? Bir ana bilim için var, onun dışındaki her şey olabilir ya da ondan olacak olan uç noktadaki birlikler olabilir, o yüzden hakikaten pratikte bir şeydir eleştirel iktisadi tanımlayabilmek. Ama eleştirel iktisatçılarda şöyle bir konum vardır ki, belki de tartışmanın en haklı yeridir. Politik iktisat için söylediğimiz, bu Marx' da ki başka bir dünya ortadan kalkıp mevcut dünya için ne yapılabilir etrafında, mevcudun ana algılanışına doğru bir eleştiriye kayarsa pratik bir şeye dönüşmeye başlar. Yani ne yapılabileceği türünden tamamıyla pratik olarak kodlanmış zorunlu bir sorun alanından hareket ederek haddini bilen iktisatçıya, yani "bir şey isteriz ama haddimizi bilelim.. karşımızdaki pratik çok güçlüdür", buradan başladığın zaman bir kere bir ruh teslimidir bu. Ama anlatmaya çalıştığım şey şu da değil, yani eleştirel iktisatçı, bu anlamda Korkut Hoca'nın çok iyi hatırlattığı gi-

Oğuz Oyan

bi, hayata bir önermecilik olmak durumunda değil elinde birçok öneri var bu gün alternatifiniz nedir sorusuna niye ben muhatap olayım ki? Bu bir inanç yüreğinizde, bu güne ilişkin politik bir karşı duruş varsa, bugüne ilişkin sınırdan koymayalım, "ne yapalım durumu" işte bunun etrafında bir şey yapacağız demeye başladığımız zaman artık eleştirmiyoruz yönetime iniyoruz.

• **Oğuz Oyan** - Şimdi aslında burada eleştirel iktisatçılar dediğimiz zaman bizim kastettiğimiz eleştirel iktisatçılar dünyası sistemin bütününe karşı olanlar. Birde sistemin içinde olup da karşıt olanlar var bunu bir ayırt etmek lazım buradaki herkesin kendini tanımladığı yer yeni bir sosyal ilişkiler bütünü tanımlamak. Dolayısıyla bunun getirdiği bir sıkıntı var. Kapitalizm öncesi sistemlerde bir önceki sistemi dönüştüren sistem o sistemin bağrında yerleşiyordu. Yani çok geriye gitmezsek feodalizmin içinde kapitalist ilişkiler gelişti ve kapitalist ilişkilerin de teorik çerçevesi o ilişkiler içinde yavaş yavaş oluşmaya başladı. Dolayısıyla tarihsel olarak baktığımız zaman sistem bir eski sistemin bağrında bir geçiş dönemi içinde kendini yavaş yavaş şekillendirdi oluştu, bunun kendi fikriyatı da oluştu. Ama şimdiki açmaz şu, kapitalist sisteme karşı eleştirel olan iktisatçılar tabii 19. yüzyıldan başlayarak bu sistemi bütünü ile dönüştürmeden bunun içindeki adacıklar üzerinden dönüştüremiyorlar, bu çok temel bir farklılıktır eski üretim tarzlarından birinden birine geçişine kıyasla. O yüzden burada bir yol ayrımı var; ya siz buradan hiçbir alternatif önermeden ve her zaman son sözünüz sistem değişmedikçe değişmez diyeceksiniz ya bunu da her zaman taşıyarak bile-

Oğuz Oyan

Eleştirel
iktisatçılar
dediğimiz
zaman
bizim
kastettiğimiz
eleştirel
iktisatçılar
dünyası
sistemin
bütününe
karşıt
olanlar.
Birde
sistemin
içinde
olup da
karşıt
olanlar
var
bunu
bir ayırt
etmek
gerekliyor

rek vurgulayarak sistem içinde alternatifler geliştireceksiniz. Başka türlü siyaset düzlemine geçiş aslında mümkün değildir. Marx'ın da aslında önerdiği o. Yani siyaset düzlemine nasıl geçeceksiniz? Mevcut sistemin sınırları içinde kalarak bu sistemin daha sosyal bir biçimde dönüşümünü ve oradan başka bir şeye geçişin ışıklarını göstermeden nasıl kitleselleşir, sisteme alternatif sınıfları nasıl oluşturur. Yani emek kesimlerini nasıl bu yolda heyecanlandırır, bir hedefe yönlendirir ve nasıl siz siyaset düzlemine geçebilirsiniz? Tabii bunun çok kolay kabul edilebilir olduğunu sanmıyorum herkes tarafından bu siyaset düzlemini yasaklayacaksınız ülkenizde, tamamen bunu ret edeceksiniz ya da çözümler üreteceksiniz, yani bugün içimizde köşe yazarlığı yapan pek çok kimse var ve sonuçta Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu sorunları aşmak için sistem içi çözümlerin mümkün olduğunu söylüyorlar. Ben geçenlerde bir paneldeydim bir bayan şunu sordu: biz tarımı konuşuyorduk alaylı bir biçimde şunu sordu; "Türkiye'de acaba bir sosyalist devrim mi oldu yoksa Türkiye'nin borçları mucizevi şekilde ortadan mı kalktı?" dedi. Ona cevap bunun sistem içinde çözümünün mümkün olduğu idi. Bunu söylemek durumundayız bunu söyleyebilmeliyiz bunun yanıtı da var gerçekten. Dolayısıyla ben biraz bu noktaya getirip böylece biraz ikinci sorunun alanına girmeye çalıştım.

• **İşaya Üşür** - Bende izin verirsiniz bir şeyler söyleyelim. Korkut Hocamız iktisadi düşünce iki temel gelenek de topladı bunlardan bir tanesi neoklasik iktisat. Bunun tipik ders kitabı versiyonu, kabaca şudur, **veri kaynakları**nın alternatif kullanım alanları arasında dağıtımını. Dolayısıyla kendi özerkliğini kazanıp kaynak tahsisi meselesine dönüşür, bir seçim bir tercih meselesine dönüşür. Bundan sonra bilim olmaktan çıkar mühendisliğe girer, yani hangi kaynağı nereye yönlendirirsen optimizasyona varır meselesine gelir, yani matematik sorununa gelir. Bizdeki liberallerde maalesef onu bilmiyorlar, ben dikkat ediyorum bu tür tartışmalarda pek üzerinde durmuyorlar. Hayek, belki bir üçüncü gelenek daha oluşturabilecek bir şey daha söylüyor, kaynak tahsisinin basit bir şey olduğunu Hayek'in kendisi söylüyor. O 1940'daki makalesinde ve iktisadın esas sorununun, bilginin elde edilmesi ve dağıtılması meselesi olduğunu söylüyor ki bence solun bu konu üzerinde düşünmesinde yarar vardır. O muayel ve mutasarrar sosyalizmde de bu sorun karşımıza çıkacaktır ve muhtemelen de Sovyet döneminde de bu sorun üzerinde çok fazla düşünülmemiştir, problemlerden bir kısmı da benim kanaatime göre buradan kaynaklanıyor, bunlar teknik meseleler. Öteki gelenek ise Korkut hocam Ricardo'dan hareketle söyledi, bu klasik geleneğin temel iktisadi sorunu, artığın üretilmesi, üreticilerden çekilip alınması ve tahsisi meselesi. Buraya hem Ricardo'yu, hem Smith'i hem Marx'ı da koyabiliriz. Ama artığın tanımlanmasında, klasik iktisatçılar ile Marx'ın ve Marksist iktisatçılar farklılaşırlar, farklılıkları tam da burada ortaya çıkar. Bir, artığın tanımlanmasında sorun var, Ricardo'nun artık dediği ile Marx'ın artık dediği şey birbirinin aynı şey değildir. İkincisi de değer analizi. Her ne kadar hem klasik gelenek de, hem marksist gelenek de emek-değer- teorisinden hareket ediliyorsa da, ortaklık burada biter. Bundan sonra hızlı boşanma başlar. Bunun en tartışmasız örneği Marx'ın yaptığı emek ile emek gücü arasındaki ayrımı ki nitekim bunu Ricardo da görmediğimiz için sömürü çıkmaz ortaya ve kapitalizm varlığını sürdürür.

• **Fuat Ercan** - Ama bu ayrımın bizzat kendisi Marx ile Ricardo arasındaki farklılığı ve dahası Marksist sosyal bilim ile eleştirel olmayan iktisat arasındaki temel farklılığı işaret eder. Marx'da emek- emek gücü ayrımı yada değişken sermaye ile sabit sermaye ayrımları sadece kavramsal düzeye ilişkin yada metoda ilişkin bir alternatif dili işaret etmez gerçekliğin Ahmet'in işaret ettiği gibi farklı okunması ve kurgulanmasını işaret eder,

• **İşaya Üşür** - Zaten Ricardo da variable capital (değişken sermaye)-constant capital(sabit sermaye) ayrımı yok.

• **Fuat Ercan** - Bu ifadenin kendisi iktisadın tanımlanmasında merkezi bir fark yaratır.

• **İşaya Üşür** - Bu ifadenin kendisi iktisadın tanımlanmasında merkezi bir fark yaratır.

• **İşaya Üşür** - Tam onu söylemek istiyorum. Ricardo'nun bölüşüm sorunu, ekonomi politığın temel sorunu ele aldığı zaman, bütün analizlerini aşağı yukarı dolaşım alanından hareketle yapar, faktör paylarının nasıl olduğunu yani kârlarla ücretler arasındaki ilişki nasıl olacak ki, kapitalizm varlığını sürdürsün. Ricardo'nun temel sorunu budur. Marksist gelenekte bölüşüm sorunu yine can alıcı sorunlardan biridir, ama bunu çok esaslı bir yere üretim alanına taşır. Örneğin klasik iktisatçılar Smith ve Ricardo sınıf kavramını kullanmalarına rağmen Marx'daki sınıftan farklıdır. Marx'da sınıf kavramını üretim alanında tanımlar, yani sınıflar en azından başlangıçta

İşaya Üşür

Ricardo
bölüşüm
sorununu
ekonomi
politiğin
temel
konusu
haline
getirdiği
zaman,
analizlerinin
tamamını
dolaşım
alanından
hareketle
gerçekleştirir

Bunlar sevinç gözyaşları.

Eylül 2005 ODD verilerine göre Sorento, 4X4 SUV segmentinde en yakın rakibinin
katından fazla satış yaptı. Türkiye'nin en sevilen 4X4'ü olduğunu yine kanıtladı.

Güneş'in olduğu yerde...
Mutluluk var!

Güneş Sigorta, geniş acente ağı ve başarılı uzman kadrosuyla hayatın her alanında sizinle. Evde, işte, trafikte ya da tatilde...

Güneş'in sıcaklığını hissetmek, sevdiklerinizle birlikte güvende olduğunuzu bilmek istediğiniz her an, her yerde!

www.gunessigorta.com.tr

0 212 355 65 65

GÜNEŞ SİGORTA

"Kendinizi iyi hissedeceksiniz"

üretim alanında ve ilişkilerinde tanımlar. Marx'ın kendisinin yaptığı analizde pek başvurulmayan genel bir ifade ile, üretim tarzı saf hali ile vardır dolayısıyla kapitalizm dediğimizde iki sınıf söz konusudur, feodalizm dediğimizde yine iki sınıf vardır, serflik vardır karşısında lord veya senyör vardır. Kapitalizm dediğimizde üretim tarzı bağlamında tartıştığımızda işçi, emekçi vardır kapitalist vardır. Benim çok zengin olduğumu düşündüğüm bir kavram var, iktisadi ve toplumsal oluşum kavramıdır bu. Kavram tarihi bünyesinde taşır. Toplumsal oluşum kavramı koyduğunuz andan itibaren özellikle Ricardo'dan kesinlikle uzaklaştığı bir alandır. Fuat'ın işaret ettiği eleştirel iktisatçılar kavramının sınırını biraz daraltıyorum, eleştirel iktisatçılar tarihsel zamanı analizlerin de kullanmak suretiyle, kendilerini iktisadi düşünceler tarihindeki diğer geleneklerden farklılaştırırlar. Bu, hatta tarihsel zamanı bir şekilde kullanan Keynes'in ve Keynesçilere rağmen böyledir. Dolayısıyla eleştirel iktisatçılar zaman zaman tarihtir, tarihçi de olmak durumundadır diye düşünüyorum. Bu açıdan bakınca özellikle 70li yıllardaki değişimle, toplumsal formasyon açısından bakınca her ülke kapitalizmin kendine özgü farklılıkları var, herhalde kapitalist olduğunda kimse'nin kuşusu yok. Örneğin, ABD'nin Almanya'nın ya da Japonya'nın kapitalizmine baktığınızda bu toplumsal oluşum kavramı açısından farklılıklar ortaya çıkıyor, zaten üstünlüğü ve avantajı çoktur. Şimdi dolayısıyla terminoloji sorunları var, ben metod sorunları değil metodolojik sorunları var demeyi tercih ediyorum yöntem bilimine ilişkin sorunları var. Marx'ın ana hatlarını çizdiğim üretim tarzları haricinde bir şey daha ortaya koyar, etik boyutunu da gündeme getirir. İnsanlık nasıl bir toplum düzeninde yaşamak isterler? Hepinizin bildiği gibi Marx'ın buna cevabı açıktır, sömürünün olmadığı çelişkilerin ortadan kalktığı bir toplum tanımlanır yani sosyalizm tanımlanır. Dolayısıyla iktisadi nasıl tanımlıyoruz sorusu nasıl bir toplum içinde yaşamak istiyoruz sorusundan da bağımsız değildir. Bu açıdan bakınca, bize sıklıkça yöneltilen zaman zaman da olsa açmazlara sokan bir soru vardır, siz hep eleştiriyorsunuz ne olacak bu halimiz, siz eleştirmekle mi yetineceksiniz. Oğuz arkadaşımızın karşılaştığı muzip soruyla hepimiz karşılaşlıyoruz, bu haklı bir soru değil haksız bir soru. İki, biz alternatif sunarız, sunmamızda gerekir. Fakat orada da ayrımlar var. Standart klasik tartışmaya giriyoruz, alternatifin kendi

İshaya Üşür

inde de alternatifi vardır. Hem de birden fazla alternatifi vardır. Şimdi bir alternatif sunarız, kapitalizmi nasıl daha iyi yöneteceğimize ilişkin olur bu, duygusal olarak şu ve bu duruş noktasına bakarak ama sol kimliğimizi de koruyarak böyle bir öneride de bulunabiliriz. Yine sol kimliklerimizi koruyarak bütünü ile emekçi sınıfların lehine, ama sistemin işleyen mekanizmalarını fiilen ortadan kaldırmaksızın başka bir alternatif öneririz, ama sınıfsal dengeler ona el vermediğini de işaret etmek gerekiyor.

Yani size şöyle bir öneri paketim var, iktisat politikamı budur arkadaşlarım, bunu siyasi iktidar uygular ama hangi siyasi iktidar olursa olsun uygulamayacaktır. O zaman soru şuna dönüşür; ben bunu ve bunun ötesini uygulamam ama bir şey isterim sözlü destek. Dolayısıyla sorunu böyle koyduğunuzda, Oğuz'un çok haklı olarak işaret ettiği biçimi ile inisiyatiften kendimi uzaklaştırmamış olurum. Aksi takdirde biz burada kendi fildişi kulelerimizde ya ne kadar kötü sistem Allah kahretsin deyip dururuz. Şimdi bu boyutta olduğunu kabul edelim, yani bir siyasallaştırma boyutu olduğunu görelim, bu siyasallaştırma boyutunda yine tırnak içinde kullanmış olayım, iktisada da işlevler düştüğü açık. Şimdi Korkut Hocam orada hangi kavram düzeyinde dolayısıyla teori düzeyinde kavramların kullanılması durumunda eleştirelliği büsbütün terk edeceğimizi işaret etti. Fakat öbür tarafı açık, bu arada bence bir siyasi komiser de gerek yoktur, insanlık tarihi buna aştı bence. Burada yapılacak şey şudur; siyasi komiser ihtiyacı yoktur, ve hele bizlerin arasında böyle bir durumda hiç olmadığına işaret etmemiz gerekiyor. Ama diya-

İshaya Üşür

İktisadi
nasıl
tanımlıyoruz
sorusu
nasıl bir
toplum
içinde
yaşamak
istiyoruz
sorusundan da
bağımsız
değildir

log ve tartışmaya sonuna kadar açık olmalıyız. Başka yolu da görünmüyor. Muhtemel benim yanlış anladığım bir şeyi, tartışma süreci kendi içinde yanlış olduğunu bana gösterecektir ve bu sorun üstesinden böyle gelinir. Bu da biz eleştirel olanların en önemli beslenme kaynağıdır.

İktisat politikaları bağlamında söylemek istediğim bir şey var, genellikle sol muhalif iktisatçıların veya genel olarak toplumsal bilimciler kendilerini birbirlerinin tam karşısına koyuyorlar, dolayısıyla bizi açmazla sokuyorlar, onlara göre muhalif olan bizi açmazla sokuyor. Bu iki tarafı keski bir kılıç. Üstelik teorik olarak söylemiyorum, pratikte siyasi düzlemde, anlatmak zordur. Hele hele 80'lerde başlayan fırtınanın zaman zaman tayfuna dönen bu ideolojik/kültürel saldırıların etkisi bu kadar yoğunken ve 12 Eylül döneminde de solun üzerinden silindir geçmişken. Muhtemelen ve özellikle karşı karşıya getirilen kavramlar dairesine hapsedilip bizi açmazlara sokmak çok zor bir iş değil, derdimizi anlatmaksa ama bu da sistemi yenileyecek bir şey değil. En azından bireysel düzlemde, solda yer alan toplumsal bilimciler olarak biz bu açmazların teorik ve pratik uzantılarını konuşmalarımızla, yazılarımızla tartışmalarımızla ortaya koyabiliriz. Bundan sonra zannediyorum bir şey daha gelir iş siyasette düğümlenir. Fiilen siyasete girmiş olan ve ya girmek isteyen arkadaşlarımız bir siyasi organizasyon içinde yer alırlar, almakta gerekir, orada bunu siyasi pratikte nasıl yürüyeceğini müsameresini yaparlar hepimizde destek veririz. Ya da girmiş olanlara teorik pratik önerilerde bulunuruz, dikkate alırlar almazlar ama benim sıklıkla kullandığım ve hepimizin bildiği şu var, dikkate alınmadığı takdirde de şunu yapmış oluruz, tarihe not düşmüş oluruz, yarın bir gün bu işlerin tarihi yazılırken bazı adamlarda bunları söylemiş bunların farkındadır derler. Teşekkür ederim.

• **Korkut Boratav** - Metodoloji dediğimiz olay, bana göre diyalektik perspektifi ilan etmeden uygulamaktır. Dolayısıyla diyalektik perspektifi mümkün merteye kendi söylem, ürün ve katkılarımızda fiilen kullanarak sorunu çözeriz gibi geliyor. Biraz önce İşaya ilginç bir şey söyledi, terim ve kavramlar kümesinde kırmızı çizgiler inşa edelim; ama burada nereye kadar gideceğimiz herkesin kendi sorunu. Herkesin ayrı bir tarzı var. 20. yüzyılın Marksist yazınında batı marksizmi ile Sovyet marksizmi arasında, Sovyet marksizmin standart ve kötü versiyonları arasında çok önemli fark-

lar olduğunu biliyoruz. Devrimin ilk on beş yılı geçildikten sonra Sovyet marksizmi öldü. Niye? Eleştiri yerine apoloji yolunu seçtiler, marksist terimleri dondurdular. Batı marksizmi burjuva teorisi ile mücadele gereksinimi nedeniyle yaşadı ve çok canlı katkılar yaptı. Dikkat ediniz Sovyetler Marx'ın kavramlarını terimleştirerek gerçek kavramsal içeriğini yok ederek ölü bir disiplin oluşturdular. Batı marksistleri ise burada örneklerini sayabiliriz bir örneği yakın zamanda kaybettiğimiz Sweezy olabilir Paul Baran, Ernest Mandel gibi insanlar farklı düzlemlerde burjuva teori ile mücadele etme gereksinimi içinde terminolojik püristlik, safiyetçilik içinde değildiler.

Terminolojik safiyetle ilgili olarak bir şey söyleyeyim. Arkadaşım az önce söyledi, "küreselleşme iyidir" iddiasını "emperyalizm kötüdür" diye karşılamak lazım. İlginç bir şeydir, küreselleşme sadece bir terim veya bir söylemdir. Bir kavram değil, değdiğiniz zaman içinin boş olduğunu görüyorsunuz çünkü küreden türeyen bütün sözcükleri başka türlü ifade etmeniz mümkün. Bazen bütünleşme, bazen dünya ekonomisi, bazen emperyalizm meramınız daha iyi ifade edecektir. "Küre"den türeyen tüm sözcüklerin, kavram olarak içlerinin boş olduğu açık seçik ortada. Bunu şunun için söylüyorum, "küreselleşme" gibi görünüşte masum bir söylem, bizi ne kadar yanlış bir doğrultuya yönlendiriyor. Burada metodolojik safiyeti korumak çok basit. Kapitalist dünya sistemine "o da bakıyor, ben de bakıyorum. Ben ne görüyorum? Hiyerarşi görüyorum, çelişki, bağımlılık görüyorum, sömürüye dayalı eşitsizlik görüyorum. Bu algılamayı "emperyalizm" analiziyle yapıyorum. Onlar ise çelişki değil ahenk, uyum görüyorlar, pozitif toplamı oyun görüyorlar. Karşılıklı bağımlılık görüyorlar. Mücadelesi imkansız kaçınılmaz bir süreç görüyorlar. Bu algılamalarını "küreselleşme" söylemiyle aktarıyorlar. Biz ise emperyalizme karşı mücadele edilebileceğini; yenilginin söz konusu olabileceğini; ama mücadelenin mümkün olduğu bir dünya görüyoruz. Zira diyalektik perspektif, isterseniz ona "metodoloji" deyin, damarlarınıza işlemişse, dünyaya daha başka türlü bakamazsınız. Metodoloji üzerinde bunun ötesinde çok fazla bir şey söyleyemeyiz gibi geliyor.

Şimdi kısaca Türkiye'ye geleceğim. Başta söylediklerimi İşaya geliştirdi. Oğuz'un söylediklerini şöyle bir perspektife taşıyayım, kabul eder mi bilmiyorum. Sermayenin olağanüstü bir saldırısından geçiyoruz. Dolayısıyla,emek

Korkut Boratav

Dikkat ediniz
Sovyetler
Marx'ın
kavramlarını
terimleştirerek
gerçek
kavramsal
içeriğini
yok ederek
ölü bir
disiplin
oluşturdular

Korkut Boratav

Çaresizlik ve teslimiyete sürüklüyor. Dolayısıyla bu çaresizlik ve teslimiyet Türkiye'nin yarına, yani sömürünün ortadan kalkacağı bir düzene geçiş olanaklarını da adeta yok etme kaderine sürüklüyor

cephesi yani Türkiye'nin emekçi sınıfları cumhuriyetin aşağı yukarı ilk 55 yılında farklı dönemlerden geçerek, elde ettikleri edimlerini yitirme durumundalar. Kaybolan mevzilerle hiçbir yere gidilmez. Bu mevzileri kaybetme süreci de çaresizlik ve teslimiyete sürüklüyor. Dolayısıyla bu çaresizlik ve teslimiyet Türkiye'nin yarına, yani sömürünün ortadan kalkacağı bir düzene geçiş olanaklarını da adeta yok etme kaderine sürüklüyor. Bence bugün için bu teşhisi yapmadan eleştirel iktisatçı ve sosyal bilimci olamayız. Bu teşhise karşı bütün söylemimiz iki hedef izlemeli. Bir; süreci olduğu gibi açığa çıkarmak gerekir; yani "başımıza gelen budur" algılamasını aktarmak... İkincisi; "direnme mümkündür" mesajını oluşturmak. "Sermayenin, mevcut düzenin sınırlarını daha da fazla emeğin aleyhine dönüştüren saldırısı karşısındayız. Bu saldırıya karşı koymak, mevcut mevzileri kaybetmemek mümkündür." Sosyal güvenlik sisteminin ticarileşmesine karşı çıkmak, eğitim, sağlığın gidererek paralı olmasına, metalar haline dönüşmesine karşı çıkmak, gelir dağılımında özellikle emeğin pozisyonunu örgütsüz emeğe dönüştürme, köylüyü uluslararası piyasalara teslim etme operasyonlarına karşı çıkmak, bu "mevzileri koruma" gündemine ilişkin örneklerdir. İşgücü piyasasını bireysel işçiyi sermaye karşısına teke tek getiren bir düzenlemeye geçiş sürecine karşı çıkmak zorundayız. Bu "savunma söylemi", bu düzenin, kapitalizmin yönetilmesi değildir. Dolayısıyla iktidardaymış gibi alternatif politika öğelerinin inşası üzerinde odaklanan bir söylem değil bence. "Bu

adamların yaptığı düzenin parametreleri içinde dahi kaçınılmaz değildir; karşılaştığımız süreç, zorunlu bir dönüşüm değildir; direnme ve mevzileri genişletmek mümkündür" mesajını emek dünyasına taşıma çabasının ötesinde ben ayrıntılı alternatifleri daha fazla tartışmanın anlamlı olduğunu düşünmüyorum. Ancak, belli alanlarda stratejik alternatifler tartışmasından kaçınamayabiliriz. Ekonomi politik bize, sınıflar arası ilişkilerin işgücü-sermaye çelişkisinin dışında boyutları olduğunu öğretir. Sermayenin iç çelişkileri var. İki, emek dünyasının iç çelişkileri var. Yani işçi-köylü karşıtlığı gündeme gelebilir. Krueger'in geliştirdiği, neoklasik, Dünya Bankası söyleminin ana tezlerinden biridir, örgütsüz yoksullarla örgütlü işçi arasındaki ikilem... Ayrıca, "ekonomi olarak büyümezseniz, yoksul kalmaya mahkumsunuz ve büyümeniz için de neoliberal modele mahkumsunuz" söylemi sürdürülüyor. Bütün bu söylemlerden her birinde demin söylediğim emek cephesi pozisyonundan alternatifleri tartışmamız uygundur. Yani mesela Anne Krueger'in savına karşı tipik bir Keynes'gil savunma mekanizması kullanmamızda hiçbir engel yoktur. Yani "yüksek ücret yüksek istihdam demektir" önermesini, solcu ekonometrisyenlerin bulgularıyla destekleyebiliyorsak, bunu niçin kullanmayalım? Veya, örgütlü işçi sınıfıyla, kent yoksulları arasında toplumsal bağlantıları, sağlam bir (önce tartıştığım anlamda) "metodolojik" perspektifle veya sosyolojik alan çalışmalarıyla irdeleyip, geniş anlamda işçi sınıfını bölme-parçalama hedefini güden yaklaşımlara karşı çıkmak gibi...

• **İşaya Üşür** - Tüm bu değişimler tabii bu küreselleşme, benimde pek tercih ettiğim bir kavram değil kullanmak zorunda da kalınca kapitalist küreselleşme diyorum onun sonucu. Getirmek istediğim şey şu, bunu ayrı tutamayız gerçekliğin kendisi bu, gerçek gerçekliğin gerçeği bu, bunu ayrı tutamayız başka bir şeyde karşımıza çıkacak mutlaka. Bu kapitalist küreselleşmeyi çok kısaca tanımlayayım, kapitalist üretim ilişkilerin dünya çapında yayılması şeklinde tanımlayabiliriz. Malum gelişmelerle 80'lerde küreselleşme vakası tekrar piyasaya sunuldu. Yapılan şey şu, kapitalist üretim ilişkileri, bu amaçla geliştirilmiş deyimler, dikkatle geliştirilmiş teknolojilerin de desteği ile bu ilişkiler bütün dünya düzeyinde yaygınlaştırılmaya çalışıldı, burada da yaygınlaştırılmaya çalışırken kendi kendine paradoks yaşadı bu neoliberal bir taraftan kuralsızlığı savunurken bu kuralsızlığı, kuralı elinde tutan güçle, yani devletin kendisi ile yapmaya çalıştı. Küreselleşme, emperyalizmin bugün büründüğü bir biçimdir diyebiliriz ama orada cevaplandırılması gereken soru şu olur, örneğin 1900'lerin başında Lenin'in emperyalizm kitapçığında tahlil ettiği emperyalizm aynıysa, bugünde geçerliliğini koruyor mu korumuyor mu?

• **Galip Yalman** - Yeri geldiği için vurgulamak iyi olur, hegemonya dediğinde Antonio Gramsci'nin kullandığı anlamıyla, sadece bir siyasi durum çözümlemesi değil, aynı zamanda kavramın epistemik bir önemi var. Bilgiyi nasıl ürettiğimize ilişkinde bir şey. Ama öbür yanıyla da insanların kendi gerçekliklerini tanımlamasında da önemli bir işlevi var. Yani, dolayısıyla da siz insanları artık bireyler olarak tanımlamaya başlıyorsunuz ve o kendi kolektivitesi içinde tanımlanmaktan çıkıyor. Bu kapitalizmin ortadan kalktığı anlamına gelmiyor, ama kapitalizmin yeniden üretim sürecinde çok kritik bir aşamayı işaret ediyor. Kişiler bu günde kendi gerçekliklerini tanımlarken, küreselleşme örneğine dönecek olursak küreselleşme süreci içinde ben neredeyim diye soruyor. Bu anlamda ideolojik olarak siz küreselleşmenin olumluğunu olumsuzluğunu değil, insanların kendi gerçekliğini nasıl tanımladığını, nasıl etkilediğini de çözümlemek durumundasınız, eğer eleştirel bir tavrınız varsa..

• **Mehmet Türkay** - Sorun orada belki, nasıl algılanıyor sorunu var biz istediğimiz kadar onun altını başka türlü dolduralım. Ben Hakkari'de konuşmaya gidip anlattığımda küreselleşme kavramını kullanarak, bu anlamda

deşifre ederek İşaya Hoca'nın dediği gibi kapitalizmin temel yapısal ilişkileri çerçevesinde, bu kavramın bütün olumlu anlamlar yüklenerek ifade edilen halinden çıkartıp, olumsuz anlamları ya da olduğu hali ile anlattım. Burada kritik olan şu oldu, toplantıdan sonra, bunlar işçi temsilcileri, bir temsilci masaya geldi bana da söylemiyor sendikadan yönetici arkadaşına "hoca da küreselleşmeyi hep kötüledi" diyor, o da tabii "hoca burada ona söyle" dedi, nedir sorun? hocam hep kötülediniz küreselleşmeyi dedi, ne anlıyorsunuz peki dedim, benim dedi çanak antenim var, internete giriyorum, cep telefonum var küreselleşme bu onun için. Dolayısıyla bunu nasıl kötüleyebilirsin, ideolojik olarak bunun içini doldurabilmemiz, yeniden inşa etmemiz gerekir. Çünkü istesek de istemesek de biz orada emperyalizm dediğimiz zaman kimseye bir şey ifade etmiyor ben bir de bunu daha çok şu anlamda söyledim, derse girdiğinizde çocukların o sosyalleşme sırasında aldıkları bir tanım var bu dersi daha sistematik hale getiriyor ya da küreselleşme iyidir anlatırken de işte üretim faktörleri serbest dolaşır, o çocuk bunu böyle anlıyor. Şimdi bunu anlatırken hal böyle değildir, bu kavramın altını şöyle doldurmak lazım dediğiniz de ister istemez de bu kavramı kullanmak zorundayız, artı birde hem bu pedagojik nedenlerden dolayı kullanmak zorundayız gibi geliyor bana onlar öyle kullanıyorlarsa bende böyle kullanmak zorunda kalıyorum.

• **İşaya Üşür** - Bu küreselleşme hakikaten 80'li yıllarda bir sunuş sırasında sanki gökten böyle indi ne olduğu belli değil bu iyi bir şey olarak sunuldu. Yani ne tarihi var yepyeni bir şey teknolojinin getirdikleri de var cep telefonu gibi. Bunu kullanacaksa kullanırsanız benim hiçbir itirazım yok küreselleşme der bitiririz o kadar ideolojik kaygılara girmemize gerek yok.

• **Korkut Boratav** - Terimin kendisinden kurtulmak mümkün olmayabilir, mühim olan söylem ...

• **Ahmet H. Köse** - Kapitalizmin ya da neoliberalizmin o boyutuna girmiyoruz ama, bellek oluşturma diye bir şey var, şimdi yeni bellekler oluşturuluyor o belleği parçalamak sorunu zaten kaygılarımız burada, bu belleği nasıl parçalayıp yeni bir bellek oluşturmak. Bu bütün için geçerli neoliberalizm içinde. Neoliberalizm de aynı şeyi yaptı oluşmuş bir belleği parçaladı bütün kurum ve kuruluşları ile bu belleği parçaladı tarihi parçaladı nitekim boşuna yazmadı "Tarihin son kalanları"ni ama ba-

İşaya Üşür

Küreselleşmeyi
çok
kısaca
tanımlayayım,
kapitalist
üretim
ilişkilerin
dünya
çapında
yayılması
şeklinde
tanımlayabiliriz

kın aynı adam şimdi devlet inşası diye kitap yazıyor. Bunu benim kanaatimle böyle çok da tırnak içinde iktisada hapsedmemek lazım. Bunu ille de ben yapacağım ya da içimizden biri yapacak diye değil "nasıl daha iyi bir toplumda yaşarız?" sorusunu kendine yönetip bunu da bir yaşam biçimi haline getirmiş hocamın o güzel benzetmesi ile damarlarında dolaşan yada genlerine işlemiş birileri çeşitli boyutlarda duracaktır. Dolayısıyla bu insan olan herkesin öz sorunudur. Dolayısıyla şimdi bu kapitalist küreselleşme, kapitalist ilişkiler şu ve ya bu ölçüde bütün dünyada yayılmaya başlayınca tabii ülkelerin iktisat politikası yapmalarında, kültür politikaları yapmalarına kadar bir sürü şeyde, bunda da gene devlet ya gücü kırılarak ya yeniden oluşturularak, sınıflar arası dengeyi değiştirdi, yani kapitalist-kapitalist, işçi-işçi, işçi -kapitalist sınıflarla devletin bütün ilişkilerini parçaladı, o belleğin içinde bunlarda vardı zannediyorum bu terminolojik sorunların bir kısmı da bu parçalanma süreci içinde biz neyi nereye yerleştireceğiz meselesi de var o itibar ile şunu söylüyorum. Türkiye analizine adım attığınız da karşınızda bir sorun daha var buna emperyalizm diyebiliriz buna kapitalist küreselleşme diyebiliriz demek ki sorunlar farklı bir boyutta dağılıyor. Dolayısıyla kapitalist küreselleşme analizinin birimi değişmiş gibi görünüyor, yani bir şey yapılacaksa küresel boyutta yapılmalıdır. Peki o zaman şunu sormak gerek; bu ulus-devleti ne yapacağız? İktisat politikaları, kültür politikaları uygulayabilir miyiz? Uygulayamaz mıyız? Bu kendi içinde bir sürü tartışma çıkıyor. Bizim burada onlara girmemize gerek yok gündemi de aşılıyor ama Türkiye analizinde farkında olmamız gereken girift noktalardan bir tanesi de odur.

• **Mehmet Türkay** - Ancak orada mevcut şeyi eleştirel bir yerden bakarak yeniden üreten bir durumda var örneğin cemiyette yapılan bir toplantıda Çağlar Keyder şöyle bir şey söyledi ve analizini onun üzerine kurdu; küreselleşme, iktidarların iktisat politikaları yapmaları imkanlarını elinden almıştır dolayısıyla bugün yapılması gereken sosyal politika önerileri olmalıdır. Bunu nasıl yapacağız? İktisat politikası yapma araçlarının elden çıktığı bir noktada sosyal politika önerisini kim hayata geçirecek....?

• **Galip Yalman** - Gerçekliği tanımlama epistemoloji dediğim o işte, iktisat politikası vs. onunla bağlantılı. Yeniden, diyelim eleştirel bir yaklaşımla geldiğin zaman kalkınma sorunsalını getirecek misin, getirmeyecek misin?

Hayır senin koyduğun biçimle değildir gerçeklik bu hegemonik bir şeydir-benim özetlediğim şekli ile-bunu kabullenmek durumunda değiliz buna karşı çıkmamanın direnmenin bir şeyi olarak da sizin gündemden düşürdüğünüz bir takım şeyleri yeniden gündeme getireceğiz mi diyeceğiz mesela? Yoksa tekrar 60'lı 70'li dünyasından daha farklı bir dünyadayız kapitalizmin geldiği aşamada başka türlü yeni hedefler, kavramsal olarak da üzerinde düşünülmesi durulması gereken başka şeyler mi gerekir diyeceğiz? Bu da bence üzerinde biraz kafa yorulması gereken bir şey. Bence Çağlar Keyder'in söylediği yaygın bir şey, üstelik de sosyal politikayı nasıl tanımladıkları da bir refah döneminden daha farklı, bunların da eleştirisi ayrıca yapılması gerekiyor. Bunu eleştirmek demek, efendim bu sistem içi tartışmadır meselesi değil, yani o sistem içi sistem dışı meselesin de o kadar siyah beyaz çizemiyorum ben. Çünkü, birinden ötekine gitmek de var, yani sistem içi diye küçümsemeyelim o tartışmaları bence. Kriz dönemlerinde de neler önermek durumundayız şimdi dünyada da eşitlik nereye kadar biraz da oraya kaydıralım lafı. Brezilyasından tutun Güney doğu Asya'sına değişik gelişmeler var. Eleştirilecek yönleri olabilir ama, deneyimler onlarda hem iç parametreleri var hem dış kısıtları var. Dünyada geline nokta itibari ile sermayenin uluslar arasılaşması vs. çerçevesinde. Arjantin'in de kendine göre bir takım arayışları var, her ülkenin de kendi gerçeklikleri üzerinden giden bir şey var bunu sistem içi sistem dışı diye kolay kolay kenara itemiyorsunuz bence.

• **Mehmet Türkay** - Zaten orada şu önemli, böyle bir öneride bulunduğu zaman bunun bir parça deşifre edilmesi olarak da düşünülmesi gerek dolayısıyla sistem içi-dışı tartışması meselesinden çıkartıp mevcut olanı deşifre etme yolu olarak da alternatif önermek, yani öyle olmaz böyle de olabilir, ondan sonrası zaten başka bir alana girer.

• **Galip Yalman** - Üstelik bunun bir mutlak iktidar ilişkisi olduğunu kabul edip, böyle başlamakta tuhaf bir şey ve bunun ayrıca tartışılması gerekiyor. Her şey hakikaten anlatıldığı haliyle bir küreselleşme ve onun iktidar içerisinde mi biçimleniyor? Ayrıca hepimiz çok iyi de biliyoruz, ultra bir iktidar alanı çıktı ve bu yüzden ulusal devletlerin klasik anlamda daha önce çözebildiği çelişkiler, artık çözülemez çelişkilerle dönüştü. Bu yüzden de bu tür çelişkileri başlangıçta veri kabul edip, insani bir takım sorunların etrafında düşünmeye başladı-

Ahmet H. Köse

**Kapitalist
küreselleşme
analizinin
birimi
değişmiş
gibi
görünüyor,
yani
bir şey
yapılacaksa
küresel
boyutta
yapılmalıdır**

ğımızda, sosyal bilimci pozisyonu ile kendimizi hemen pratiğin içerisinde buluruz. Kendimizi ve bütün enerjimizi de oraya harcarız. Hakikaten bunun etrafında dolaşıyorsa sorun, o zaman bunu yüreklice soruyorsak, başka bir dünyayı da tanımlayarak bugüne ilişkin siyasi politikaları önermemiz gerekiyor.

• **Fuat Ercan** - Korkut Hoca'nın söylediği noktaya geldik yine. Birinci nokta; egemen kesimlerin Türkiye gerçekliğini belirli hegemonik bir dil üzerinden tanımlamalarına karşı kısa erimli politik çerçeveler geliştirmek. İkincisi ise aslında yaşanan gerçekliğin nasıl bir şey olduğu üzerinde yoğunlaşmak. Bu benim için uzun süreden beri oldukça önemli. Hiç kuşkusuz ilk ifade ile ikincisi çelişmez, ve hatta birbiri ile ilişkili haldedir. Ama günümüzde "peki biz ne yapmalıyız kaygısı"nın özellikle de muhalif akademisyenler için önemli olmasının birincil koşulunun "acaba ne yaşıyor" sorusuna cevap vermekten geçtiğini düşünüyorum. Galip'in ifade ettiği enerjinin nereye harcanacağını sorusuna cevap bulmak açısından bunun önemli olduğunu düşünüyorum. Güncel politik pratiklerin müdahaleye yönelik dili, aslında gerçekliğimizi öyle farklı ifadelerle tanımlamamıza neden oluyor ki. Son zamanlarda Türkiye'de büyüme rakamlarının yüksek olmasının nedenleri tartışılırken "büyümenin hormonlu olduğu", ödemeler dengesine bakıldığında krizin kapıda olduğu, yapısal uyum politikalarının başarısız olduğu ifadeleri özellikle muhalif iktisatçılarca sıkça kullanılıyor. Oysa eğer sorun anlama üzerinden bakılırsa, sistemin yapısal-

sınıfsal mantığı içinde "başarısızlığın birileri için başarı olduğunun" işaret edilmesi gerekiyor. Son zamanlarda üretkenlikteki artış ve buna bağlı olarak imalat sektörü temelli ihracat artışları aslında sermayenin belirli kesimleri için ekonomik açıdan oldukça başarılı uygulamalar. Ama rekabet ve verimlilik kısılacı içindeki sermaye dışı kesimler için ise bunun anlamı daha fazla ve daha yoğun çalışma, sömürü ve dahası iş bulamama anlamına geliyor. Muhalif politik dilin gerekliliği, siyasi iktidar ve egemenlerin başarısızlığı üzerinden kendini tanımlarken, aslında politik olarak kendisinin üzerinde hareket edeceği temeli de tahrip edebilir. Reaksiyoner kısa erimli analizler diyeceğim bir durum bu. Genellikle de bu tarz bir dil hızla iktisadın oldukça tanımlanmış araç ve avadanlıklarıyla yapılıyor. Burada sorun siyasi komiserlik değil, sadece anlama-açıklama konusunda zaman ve dolayısıyla donanımı olanların sistemin yapısal mantığını bıkmadan-yılmadan işaret etmesidir

• **Oğuz Oyan** - Ben böyle bir tartışma açılmasını **yerinde ve cesur** buluyorum, çünkü aslında **sol her zaman kendisini tartışma cesaretine sahip, sağda bunu göremeyiz** yani **sistem içi olanlar kendilerini tartışmıyorlar**, aslında **sistemi de tartışmıyorlar**, **sol bu açıdan çok daha cüretkar** ben buradaki tartışmaların aslında **sistem içi iktisatçılara malzeme vereceğini de düşünüyorum** ama biz bundan çekinmiyoruz biz bunu çok rahat tartışıyoruz. Bir şeyi söyleyeyim biraz önce açılmış ve süren tartışma bağlamında Korkut Hoca son değer-

Oğuz Oyan

**Sol
her zaman
kendisini
tartışma
cesaretine
sahip,
sağda
bunu
göremeyiz
yani
sistem içi
olanlar
kendilerin
tartışmıyorlar,
aslında
sistemi de
tartışmıyorlar**

lendirmesinde düzenin parametrelerini tartışa-
lım eleştirelim ama bunun ötesinde alternatif-
leri tartışmanın çok anlamlı olmadığı noktası-
na geldi. Ben bununla yetinebilir miyiz gerçek-
ten sorusunu aydınlatmak istiyorum. Diyelim
ki bir şekilde- saf muhalefette olduğunuzda
bununla yetine bilirsiniz belki ama diyelim ki bu
muhalefet söylemi bir şekilde bir siyasi düzle-
me taşındı ve bu sisteme bu uygulama yont-
mine yönelik şeyler sizi iktidar yaptı ne yapa-
caksınız? Yani bir toplum projesi olmadan ikti-
dar olunur mu olunmaz mı oda ayrı bir şey
ama diyelim ki olunuyor, ne yapacaksınız? Biz
iktidar olmak istemeyiz mi diyeceksiniz, yoksa
o iktidarı sahiplenenecek misiniz? Yani burada
Venezuela'dan tutun, Brezilya'sına somut bir
takım örnekler var. Yani böyle bir sorumluluk-
tan kaçacak mı eleştirel sol iktisat, ya da bu
sorumluluğu da içeren bir mikro program üret-
me noktasına gidecek mi? Çok kritik bir soru,
öbür türlü bir toplum projesine sahip olamıyor-
sunuz inandırıcılığınız zayıflıyor, yaşanan ger-
çeklikle bağınız zayıflıyor. Bu anlamda sosyal
ilişkilerin bütünü kavrayamaz duruma geli-
yorsunuz, yani bu tabii benim siyasetin içinde
pratiğinde olmamdan da kaynaklanan bir du-
rum olabilir ama hepimizi ilgilendiren bir şey,
bunlar çok temel sorunlar. Yani bizim mevcut
iktisat politikası üzerine söyleyecek sözlerimiz
zaten hep vardı, bunu hep söylüyoruz. Pek
çok arkadaşımızda yazıp çiziyorlar zaten,
ama bunun bir adım ötesine gitmekten niye
ürküyoruz. Bir adım ötesine hedeflemek zo-
rundayız diye düşünüyorum. Tabii buna her-
kes katılmayabilir, ama bunun bir şekilde orta-
ya çıkması lazım diye düşünüyorum. Türkiye
özellikle 1980 sonrasında bir neoliberal proje
içine alındı, bu proje aslında bana göre 2000
ve 2001 krizlerinde çökmüştür, Türkiye'deki
neoliberal proje çökmüştür ve bu proje ile bir-
likte bunu uygulayan merkez sağ iktidarlar
çökmüştür. Aslında buna bulaşan merkez sol,
5 Nisan 1994 kararlarını kastediyorum- bu an-
lamda ciddi olarak bir erime süreci yaşamıştır.

• **Korkut Boratav** - Ben oraya bir eklenti
yapayım, merkez solun kapitalizmin ivmesi
içinde emeğin mevzilerini güçlendirme seçe-
neği arayışları 1994 krizinde çöktü bence.
1994 krizinden sonra o yola giremedi. Yani şu
veya bu şekilde iktidar olduğu zamanlar ege-
men politika modelini aynen sürdürdü.

• **Oğuz Oyan** - Bence bütün olarak Türki-
ye'de uygulanan, Türkiye'ye dayatılan neoli-
beral projenin çöktüğü bir süreç yaşandı, çey-
rek yüzyıl bunu kanıtladı aslında. Bunu tekrar

diriltmek için yeni bir söyleme ihtiyaç vardı ve
buradan başka bir şey çıktı, AKP'nin çıkışı.
Merkez sağın artık götüremediği bayrağı dü-
şürdüğü bir süreçte başka bir toplum projesi
ile AKP yi ortaya çıkardılar, bu çok kritik bir
dönüm noktası oldu. Tabii bu ne kadar sü-
rer, sürmeyeceği belli, tartışmasını içinde taşı-
yor. Ama şu an bayrağı daha önce bütün bu
çevrelerle çatışmalı gözükken, IMF programına
karşıtız ya da kapitalist sisteme şu ya da bu
şekilde karşıtız, diyen ama bunun asla içini
doldurmayan dinci siyaset hatta 1996-97'de
Adil Düzen gibi bir takım safsataları da prog-
ramına alan fikriyat sonuçta sisteme bir yeni
toplum projesine alternatif gibi sunuldu ve bu-
nun arkasında herhalde dış güçler vardı. Baş-
ka türlü sistemi yeniden o 1980 sonrasındaki
siyasi uygulayıcıları elinde tekrar diriltmesi
bayrağın dikilmesi mümkün değildi. Böyle bir
noktada Türkiye'nin, kapitalist sistemin önemli
kurumlarından olan Dünya Bankası, IMF açı-
sından bir başarı olarak gösterilmesi ihtiyacı
var, hem de Türkiye'nin sistem içerisinde yeni
rollerle tutunması açısından da bu tür prog-
ramların başarılı olmasına ihtiyaçları var. Ama
bunun getirdiği çok ciddi bedeller var. Bu be-
dellerin artarak süreceğini görüyoruz. 2000-
2005 arasında geniş kesimler kaybettiler,
emekçi dediğimiz emeği ile kazananlar ve çift-
çilerin çok büyük bir bölümü bu sistemin kay-
beden tarafı olmuşlardır. Zaten krizden çıkış
dönemine bakarsak 2000-2004 gelir dağılımı-
na baktığımız zaman-Ünataç'ın yaptığı veri ar-
şive baktığımız zaman çok net olarak
2002'den sonraki toparlamanın sadece yüzde
10'luk bir kesim için mümkün olabildiğini
yüzde 90'lık kesimin hala kriz öncesi durumu-
na gelemediğini görüyoruz, gelir durumunu
yakalayamadığını görüyoruz. Ve bugün tamda
bu noktada IMF'nin bize önerdiği daha düşük
emeklilik programları daha düşük sağlık prog-
ramları daha düşük ücretler, daha düşük her
türlü sosyal haklar manzumesini görüyoruz.
Bu ne kadar taşınabilir bundan sonra? Korkut
Hoca'nın dediği dibi bu çaresizlik ve teslimiyet
duyguları içerisinde emek kesimleri bunu ne
kadar taşıyabilirler? Taşıyacaklar mı? Teslimi-
yet sürececek mi? Türkiye düşük ücret politika-
ları ile daha ne kadar yönetilebilir bir ülkedir?
Türkiye bütün bu koşullarda, bu iktisat politi-
kaları programları dahilinde bir çıkışı var mı-
dır? Ötesinde, Türkiye bu politikalar içerisinde
kalarak yönetilebilir mi? Bence yönetilemez
noktasına gidiyor yani sistem işsizliğe çözüm
üretmediği sürece bu kadar büyük gelir ve

Korkut Boratav

**Merkez
solun
kapitalizmin
ivmesi
içinde
emeğin
mevzilerini
güçlendirme
seçeneği
arayışları
1994
krizinde
çöktü**

sosyal hak kayıpları üzerinden bu sistemin sosyal ilişkilerinin kendini yeniden üretmesinin mümkün olamayacağı bir noktaya gidiyoruz. Sebebi, kırılganlık noktası burası aslında.

• **İşaya Üşür** - Oğuz arkadaşımızın önemli analizinde Polanyi'nin çifte hareket dediği şey aklıma geliyor. İnsanlık karşıtı sistem, Türkiye insanını insanlıktan hızla çıkarmaya dört nala gidiyor. Fakat, tarihten biz şunu da biliyoruz, insan kendini bir şekilde koruyor. Dolayısıyla, bu neoliberal politikaların bu pervasız gidişatı, alternatiflerin önünü de açık bıraktı. Türkiye'de -aslında bunlara girmek istemiyorum ama- ya dinci ya faşizan eğilimlere yönelimde var, işte sol politikaların önemi de buradan çıkıyor. Eğer bunlara insanlık için bir umut verilmişse bu mümkündür.

• **Ahmet H. Köse** - Bu aslında sanırım konuşmaları devam ettiren bir şey, bir taraftan da küreselleşme ve sonuçlarını da düşüneceğimiz bir şey. Öbür taraftan da iktisat krizlerinden giderek yoğunlaşan siyasal toplumsal krizlere dönüşen bu süreç için belki yeniden düşünebileceğimiz bir şey. Ben şöyle yorumluyorum, bu borç krizi bizim türümüzdeki ekonomilerde ve bizzat kendi ekonomimizde giderek mülkiyet krizlerine dönüşüyor. Bunu şu şekilde yorumluyorum; istersek bir makro ekonomik dengeler tasarımıyla hareketle anlatırız. Sonuçta bütün istikrar programları biliyoruz ki toplumlara bazı maliyetleri ödeme programlarıdır. Toplumlar ödetilme periyoduna girdiğinde, ya cari dengeler üzerinden bunu yaparlar, o zaman net fazla vermek durumunda kalan ekonomiler haline gelirler, mümkünse ticaret fazlalığını artırmaya çalışırlar her koşulda ihracat isterler biz bunu bu sene Bağımsız Sosyal Bilimciler raporunda bunu epeyce anlattık. Ama ödeme için bir gelir akımı oluşturmak isterler, eğer bunu yapamıyorlarsa zorunlu olarak da varlıklarından ödemeye başlarlar. Varlıklar özelleştirmelerle gelir, bazen net yabancı yatırımlar şeklinde gözükmür, ama aynı zamanda toprak mülkiyet edinmenin çeşitli halleri olur. Yani bir şekilde stok yaşar, makro ekonomi anlamıyla varlık ödemesi süreci başlar. Şimdi bu varlık alanı aynı zamanda, bir toplumun siyasal sözleşme alanıdır. Çünkü liberal demokrasi şöyle bir hak kavramını işaret eder; hak edinme mülkiyet ilişkisini kendi alanındaki ulus ve uyruk tanımı etrafında, uyruklara bir siyasal sözleşme olarak bahşetmiştir. Önümüzdeki dönemde, Türkiye'de ve belki bir sürü diğer toplumlarda, kapitalizmin şiddetlenen saldırısı şöyle gerçekleş-

şebilir diye düşünüyorum; tartışalım isterseniz bu mülk kavramını uyruktan almaya başladığınız zaman, devletlerin halklar üzerine kurduğu siyasal sözleşmelerinde de bir bellek yitimi ortaya çıkacaktır. Mesela bugün Türkiye'de devletçiliğe yeniden dönme arayışının arasında birazda böyle bir şey vardır. Negatif refleks olarak ya da sizin söylediğiniz Karl Polanyi'nin aşağıdan gelenlerin siyasallaşması, birçok çelişkinin aynı zamanda ana çelişki haline dönüşmesi olayı gündeme gelir. Hak kavramının uyruktan alınıp, başka uyruklara verildiği bir tarihte, öteki ile kurulmuş bir siyasal, yani dışarıdaki insanı siyasal alanın gerçek tezahürü şeklinde ortaya koyacaktır kendini. Bu hak aynı zamanda zorunlu olarak ödetmeyi hak etme sürecidir, ama aynı sürecin arkasında çok daha ciddi bir siyasallaşma çağırısı olacaktır, bunu unutmamız gerekiyor. Bu aslında küresel kapitalizmin krizine de kaynaklık eden bir olgu. Sermaye bir yere sabitlemek durumunda, çok teorik konuşmayalım ama gerçekleşmeyen bir hayali para dünyası olabilir mi? Sabitlendiği ve bir yere indiği zaman da, sermayenin toplumla yani uyruklar etrafında kapitalistlerin kendi toplumunun alt sınıflarıyla, Braudel'in günlük hayatıyla kurduğu bağların tanımsız bir siyasal kimlikle yeniden yüzleşmesi olacak. O zaman siyaset tanımlamaya başlanacak, anayasa tanımlanacak.

• **Fuat Ercan** - Sermayenin sabitlenmesi ve yere inmesi aslında Türkiye ve benzeri birçok toplumda yerel dinamikler, yerel birikim odaklarının varlığına yol açıyor. Bu anlattığınız anlamı çerçeveden hareketle, kapitalizm uzun süren krizden çıkışı ve geldiği aşama için sermayenin mantığının yerel olana, daha mikro alanlara yayıldığını söyleyebiliriz.

• **Ahmet H. Köse** - Onu söyleyeceğim, küresel kapitalizm kendisine yer arayacak, ama o yer arıyor diye biz burada bando mızıka ile beklemiyoruz, şu an öyle gözüküyor olsa dahi o zamanda negatif refleks sınırına gelebilir her şeyin bir sınırı var.

• **Fuat Ercan** - Bir şey daha var, Oğuz Hocamız'da üzerinde durdu. Krizle birlikte mülkiyet ilişkilerinin özellikle sabit varlıkların likit hale getirilmesi ve böylece bölüşüm ilişkilerinin yoğunlaşarak artması meselesi. Ama Türkiye'deki alternatif yazın, sanki bu işleyişin temel neden sadece dışsal değişkenlermiş gibi gösteriyor. Oysa mülkiyet ilişkilerindeki muazzam dönüşümde, içerideki sermaye grupları ile dışarıdaki gruplar arasında bir dizi çatışma

İşaya Üşür

Türkiye
insanını
insanlıktan
hızla
çıkarmaya
dört
nala
gidiyor.
Fakat,
tarihten
biz şunu da
biliyoruz,
insan
kendini
bir şekilde
koruyor

ama son zamanlarda gözlemlediğimiz gibi bir dizi de ittifak gerçekleşiyor. Bu ilişkiyi kaçırdığımızda, kapitalizmi sanki dışarıya ait bir şeymiş gibi görünmüyor mu?

• **Ahmet H. Köse** - Asla. Yani sonuçta burjuvazinin zaten kendi alt katmanlarında özellikle de devlete ilişkin projelerinde çok ciddi çelişkiler olacak.

• **Galip Yalman** - Bir şey söyleyebilir miyim? Birinci sorudan başlayalım iktisat nedir? Nasıl tanımlıyoruz, eleştirel açıdan baktığımızda, kapitalizmi nasıl çözümleyeceğiz meselesini tartışıyoruz, birinci mesele bu. Adını da koyalım marksist siyasal iktisat yaklaşımında temel sorunlardan bir tanesi bu. Ama aynı zamanda bir de kapitalizmi dönüştürmek meselesi var. Dönüştürmek meselesi havada olacak bir şey değildir. İster istemez toplumsal güç ilişkileri, tarihsel koşullar kapitalizmin ülke düzeyinde, küresel düzeyde gelişmişlik maddi temellerini de ortaya koymak durumundasın. Ondan sonrası bir başka alana kayıyor, kapitalizmi dönüştürme sonunda çünkü bir yerde çözümleme meselesi ile beraber giden bir şey var. Kaçınılmaz olarak bir de kendi somutunda ne yapacak sorusu geliyor akla. Bunu öbüründen ayırarak yapmamız da mümkün de değil zaten. Orada yapacağım çözümlemeye bağlı olarak, buna ilişkin bir şeyler söyleyeceğim. Orada da ister istemez çatallaşacak, ister istemez farklılaşacak tarih boyunca da böyle olmuştur. Ben orada herkesi de mutlu edecek tek bir şeye ulaşmanın da gerçekçi olacağı kanısında da değilim. Ama o

anlarda bu tartışmalardan belli bir şeyi üretebildiğimiz ölçüde, zenginleştirici olduğu ölçüde de ne yaparız meselesi. Ama şöyle de söyleyeyim son neoliberal hegomanya dediğimiz dönem, bir önceki deyişle keynesyen refah devleti, Türkiye'de de sosyal devlet, o dönemden bizim tartışma açımızdan temel olarak gerçekten ne kadar farklı olup, olup olmadığını da düşünmemiz lazım. Yani neoliberal söylemin bu açıdan da etkisinde kalınıyor diye düşünüyorum. Bir kopuş ve büyük değişimler gerçekten de oldu mu? Şöyle somutlamaya çalışayım. Hep bunu tartışmışızdır 60'lar 70'lerde. O devlet, sınıfsal niteliği pek fazla öne çıkarılmayan bir devletti, kamulaştırmalar, millileştirmeler o zamanın deyişiyle yabancı sermayeye karşıtlığı, hep onlar vardı yaşadığı kadar sanayileşmenin çarpık olduğu meseleleri gibi. Ama hep bunu devletin üzerinden çözme durumu vardı, devlet sanki kapitalizmin dışında bir şey gibi. Biz onu yönlendirebildiğimiz ölçüde meseleyi çözeriz meselesi. Şimdiki şey, bunlar ne kadar aslında örtük de olsa farklı, ben emin değilim çünkü hala ister istemez başka bir şeyde olmadığı için bu günü tartışma ve bugüne alternatif üretme meselesinde de devletten bağımsız düşünemiyoruz. Yalnız neoliberalizmin kıvraklığı deyin, becerisi deyin kendi içinde de bir iç evrimi var bana sorarsanız. 1980'lerden günümüze geldiği biçimde, kendi yıkmak istediği devlet kavramsallaştırmalarını yıktığı ölçüde anti devletçi iken, 90'lardan itibaren artık o kadar anti-devletçi de değil. Pozitif olarak yeni

Galip Yalman

**Neoliberalizmin
kıvraklığı
deyin,
becerisi
deyin
kendi
içinde de
bir
iç evrimi
var
bana
sorarsanız**

bir devlet yapılandırılması terminolojisi onlara da ait, aynı zamanda neo liberal işlevler görece devlet. Birinci kuşak reformlar ikinci kuşak reformlar işte gidiyor... Şimdi bu anlamda devlet, piyasayı daha iyi çalıştıracak, küreselleşme sürecinde yapılması gerekenleri yapacak, o terminolojide giderseniz IMF'nin ya da AB ekonomik kriterlerini uygulayacak bir aygıt. Buna, karşı bir tavır alısta, ben böyle görmeyeceğim devleti mi diyeceğiz? Yoksa aynı devleti daha farklı bir biçimde, kendi amaçlarım doğrultusunda, diyelim ki işçilerin hakları, sosyal güvenceler kırsal alandaki dönüşümlere karşı çıkan, ne bileyim soyutlayabilirsiniz köy hizmetlerinin kalkmaması mücadelesini mi vereceğiz? Şimdi bunlarda önemli. Somutla Köy Hizmetleri Genel müdürlüğünün korunma mücadelesi anlamlı da olabilir.

• **Fuat Ercan** - Ama burada iki düzlemi göz önüne almamız gerekiyor. Örnek olarak "köy hizmetleri" ile ilgili değişimi konuştuğumuzda, yapısal mantığı gündemimize almadığımızı, daha çok lehimci bir mühendislik anlayışı egemen olur. Bu ise sistemin kendini götürmek istediği yere bizleri götürür. Gidilen yer ise sosyal bilimci olarak teknisyenlik yapmak, yani toplumsal mühendisliktir. Bu tarz analizlerde ikinci boyut ise yukarıda İşıya Hoca'nın işaret ettiği tarih boyutu. Ama tarihsel süreç, yapısal olanın süreklilik arz eden gelişmelerini içerir, içermesi gerekir. Ama tarih ve yapısal olana vurgu yapıldığı anda, artık güncel-somut olan üzerine bir dil/alternatif geliştirebiliriz. Birbirini dışlamayan ama birbirince içerilen bir analiz.

• **Korkut Boratav** - Söylemenin söylemi, bu bir sanat bana göre. Her söyleyen bunu kendi sanatı ile yapacak bu işin zorunluluğuna, işin gerekliliğine bir itiraz yok burada. Ama, nasıl söylenecek? Her seferinde bir bayrak çıkarırsın. Genel sloganı ortaya atarsın; sonra bildiklerini söylersin. O da bir söyleyiş tarzı...

• **Galip Yalman** - Tamamlamaya çalışıyorum,devletin o anlamda daha başlangıçta konuştuğumuza da bakarsanız, yeni siyasal iktisat çerçevesinde bir teorisinin kurulması çabası var. Şimdi bunu temelden eleştirmeninde gerekliliği var, ama bu temelden eleştirmeyi 60'ların paradigmaların üzerinden, onu canlandırma yoluna mı gideceğiz yoksa daha farklı bir yere mi gideceğiz? Bütün mesele oraya geliyor, bunu açmak gerekiyor daha ucu açık bir tartışma gerek, ben de somut son sözü söyleyecek durumda değilim şu an, ama

bunun en azından bilincinde olalım farkında olalım demeye çalışıyorum.

• **Mehmet Türkay** - Bende bir soruyla devam edeyim. Genel olarak, solun durumuna dair tespit yapmamız gerekecek bu durumda. Yani alternatif üretmediği için mi bu durumda böyle marjinal, ya da böyle bir marjinallik tespiti yapıyorsak, bu marjinal konumda, toplumla olan ilişkilerinin bu kadar zayıfladığı bir dönemde nasıl bir öneri ile çıkacağız? İstanbul'da bu minval üzere sorulan bir soruya "ahret sorusu" bu demiştiniz ama yinede konuşmakta fayda var.

• **Korkut Boratav** - Bu son soru bana göre hala ahret sorusu, o yüzden de bu sorunun cevabının olmaması da her şeyi zorlaştırıyor. Ben ona girmeyeceğim. Belki İşıya son sözlerini söylerken girebilir. Ben iki şey söyleyeceğim müsaadenizle. Birincisi, Oğuz'un söylediği bu dönüşüm yönetilebilir mi? Oğuz hayır dedi. Ben Ahmet Haşim'in söylediklerinden hareketle bir korku senaryosu atayım ortaya. Yönetilebilir ama çok feci olur. Oğuz'u şöyle anlıyorum: Böyle bir yönetimi kabul etmeye insanlık duygumuz isyan etmeli. Şöyle düşünün: Tamamen örgütsüzleşmiş, tek tek emekçilerden oluşan bir işgücü piyasasının üstüne uluslararası rekabetin altında tarımsal üretimin çöktüğü, hububat çiftçiliğinin tasfiyeye uğradığı, topraktan kopacak insanların kentlere yığıldığı bir ortamı düşünün. Mücadele gücünün yitmesi, insanı insan yapan pek çok niteliğin de aşınmasıyla birlikte gerçekleşirse. Bu insanların kaderi ne olacaktır? İşıya söyledi, faşizm mi? Tarikatçılık mı? Bireysel anarşi mi? Adi suçların patlaması mı? Böyle bir toplum varolabilir, çünkü değişen devlet böyle bir toplumu yönetme işlevi getiriyor. Buradaki ana kriterlerden biri bu. Yıkılan ve yenisinden kurulan devlet aynı değil. Senin söylediğin tarihsel süreç var ama kopmalı bir süreç. 2001 krizinde önemli bir aşama atlattı. 1980'deki aşamadan belki daha önemli bir aşamaydı. Bu bana göre mümkün bir senaryodur, sonucu karanlıktır. Şimdi buradan cevabı imkansız soruya geliyoruz.

• **Mehmet Türkay** - Ama bir tespit ister.

• **Korkut Boratav** - Tespit şudur. İnsanlık tarihi, bu derecede bir mahkumiyeti kabul etmiyor, yani kısa dönemde patlak verse bile kalıcılığı mümkün değil. Çözüm yollarının geçmişi aynen üretmeyeceğini tahmin edebiliriz. Yalnız burada gene çok gevşek bir şey söyleyeyim. Sözü geçen felâket senaryosunun bugünkü belirtilerine karşı her türlü muhalefete

Fuat Ercan

Tarih ve
yapısal
olana
vurgu
yapıldığı
anda,
artık
güncel-somut
olan
üzerine bir
dil/alternatif
geliştirebiliriz

(ister dinsel biçimlerde, ister kötü anlamı ile milliyetçi biçimlerde, ister anarşizme savrulsun) muhabbetle yaklaşmamız lazım, eğer sosyal muhalefet unsurları taşıyorsa... Patlama olmadan bu çöküş giderilemez, benim söyleyeceklerim bunlar.

• **İşaya Üşür** - Tartışmamızın sonuna sanırım gelindi. Bana göre Ahmet arkadaşımızın çok isabetli bir şekilde belirttiği üzere aramızda yeni ve yeni bir kuşağın doktora yapmakta olan bir temsilcisi var. Lisansta Fuat'ın öğrencisi olan Seçil, şimdi Utah'ta tezini yazıyor. Türkiye dışında ve iktisatçı olarak izlenimlerini almak, en azından bizim de geleceğe ne kadar umutla bakacağımızın bir göstergesi de olabilir.

• **Seçil Paçacı** - Öncelikle teşekkür etmekteyim çünkü öncelikle yazılarını hep takip ettiğim ve kendime de örnek aldığım insanların arasında bulunmak benim için büyük bir onurdur. Ben kendi adıma iyi ki iktisadi seçmişim diye düşündüm önce, ikinci olarak doktora tezi olarak Türkiye Ekonomisini seçmekle ne kadar doğru bir şey yapmışım diye hissettim, bütün konuşma boyunca ve iyi ki Utah'da bu eğitimi almışım. Üçüncü kısma daha çok gireceğim diye düşünmüştüm o yüzden Mehmet Hoca'nın söylediği, nasıl bir solu tartışmak gibi bir beklentim vardı, ama ona zamanda kalmadı. Bir de cevabı olmayan bir soru dedi Korkut Hoca. Ama ben yine de alternatif hakkında daha somut bir şeyler bekliyordum.

• **İşaya Üşür** - Evet sorular farklı.

• **Mehmet Türkay** - Türkiye solun dilinde bir şey var, yenilgi psikolojisiyle ilgili diye düşünüyorum, yapıcığiz asacacağız keseceğiz yaptırmayacağız böyle bir dil var ve bu kendi içinde kendini ikna ediyor ama toplumu ikna etmiyor. Dolayısıyla burada böyle bir tespit yapmak yanlış mı, yani böyle bir marjinalite var mı yok mu eğer böyle bir durum varsa nasıl bir dil kullanmalıyız?

• **Fuat Ercan** - Orada Mehmet şöyle bir şey var. Alternatif dediğimizde Marksist analizin alternatif olarak işaret ettiği şeylerin doğru olup-olmaması ile işaret ettiği şeyin gerçeklikte hayat bulması iki farklı düzlem. İşaret edilen şeyin yaşam bulması için arkasında belirli bir toplumsal desteği ve gücü olması gerekir. Bazen ve genellikle doğru işaret edilen şeyler, toplumsal güç ilişkileri içinde taraf bulamayabilir, bulmuyor da, bu ise işaret edilenin doğruluğuna gölge düşürmez. Yani solun yenilgisi demek, solun teorik olarak ifade ettiği şeylerin geçersiz olduğu anlamına gelmiyor.

• **Mehmet Türkay** - Elbette gelmiyor, öyle olsa burada tartışmamızın bir anlamı da olmazdı. Ama bu teorik doğrulardan kalkarak bir alternatif önerme, mevcut hegemonyayı bir yerinden delmek gibi bir kaygı varsa, bu teorik doğruların güncel dile doğru biçimde aktarılması gibi bir sorun da var. Ayrıca, burada dile getirilen tespitlerin ve temennilerin hayata geçmesi için de solun kendini yeniden düşünmesinde ve asgari müştereklerini yeniden belirlemesi gerekiyor. Önemli olan buradaki karşılıklı yakalamak, açık hale getirmek.

• **İşaya Üşür** - Tabii şimdi burada bir şey var şimdi diyoruz ki eleştirel muhalif iktisatçıların farklılıkları nelerdir bu farklılıkların ülke gerçeklikleri etrafında uyumlaştırılmasında temel ortaklıklar kurulabilir mi? Bunun kısmen tartıştık ama bunu biraz daha cephede ve eğlenceli biçimde konuşsak bu şuna dönüşür efendim evlilikler olabilir mi yoksa evlilikler, nişanlılıklar ne olur, yoksa en azından sözlülük durumu sağlanabilir mi sağlanamaz mı?

• **Galip Yalman** - Tam onu söylemek istiyordum kapitalizm çözümleme ve dönüştürme ondan sonrada somut politikalar meselesi o anlamda bakarsan hangi düzeyde bir araya geleceğiz. Kapitalizmi çözümleme asgari müşterekleriniz var mı yok mu? Bunu koymak durumundayız.

• **Fuat Ercan** - Bu söyleşinin takıldığı nokta bu olduğu bence.

• **Seçil Paçacı** - Dediğim gibi bu kadar işin uzmanı varken bana düşmez ama biz çok uzaklardan sizin yazılarınızı takip ederken gönlümüzden geçen; tamam katılıyoruz ama bir ortaklık nasıl olur nasıl bir payda da birleşilebilir. Çünkü benim bir kongrede sunduğum ve buradaki insanların görüşlerine yer verdiğim sunumunda orada nasıl bir çözüm dendiğinde, mesela borç konsolidasyonu diye cevap verdiğinizde, bu sistem içerisinde nasıl olacak sorusunu gündeme getiriyor. Bu noktada da, düzen içi düzen dışı tartışmaları gündeme geliyor..

• **Galip Yalman** - Bence kişisel olarak şunu söyleyeyim o üçüncü düzey duruma göre farklı pozisyonlar çıkarabilir, bundan da gocu-nacak hiçbir şey yoktur. Başka asgari müşterekler üzerinde birleşebiliyorsak ki bu yeterli. Durum bu anlamda üçüncü düzeyde yani ortaklık aramaya dönünce bence bu pek sağlıklı bir şeyde değil. Yani asgari bir dizi müşterek olursa ondan sonra daha rahat gider diye düşünüyorum, Biz neye karşı olmakta birleşiyor-

Mehmet Türkay

Teorik
doğrulardan
kalkarak
bir
alternatif
önerme,
mevcut
hegemonyayı
bir yerinden
delmek
gibi
bir kaygı
varsa,
bu teorik
doğruların
güncel
dile
doğru
biçimde
aktarılması
gibi bir
sorun da
var

ruz meselesi zaman zaman Bağımsız Sosyal Bilimciler arasında çıksa da fazla ön plana çıkmıyor. Bunun kendine göre de konjonktürel ve anlaşılır nedenleri var. Bu sadece bizim kendi aramızdaki mesele de değil, aynı zamanda dünya solunun da meselesi. Dolayısıyla, bundan sonra, daha fazla tartışmakta fayda var, asgari müştereklerimizi o açıdan belirlemekte yarar var, eski tartışmalarımızı gerekirse bir daha yapmamız gerekiyor. Diğer yandan emek değer teorisine ilişkin iddialarda var. Emek değer teorisinin günümüz kapitalizmi çerçevesinde belli anlamlarda argümanlarını yitirdiğini tırnak içerisinde eleştirel bir yerden söyleyenler de var, bunları da artık biz

eleştirel iktisatçılar ya da sosyal bilimciler olarak tartışma gündemine getirmeliyiz. Özellikle Mehmet'in öğrenciler bağlamında ifade ettiği anlamda da önemli. BSB'ye de bağlayayım. BSB'nin kendine tanımladığı işlevler daha geniş bir kitle açısından da önemli. Bunları belki daha ciddi daha yüksek sesle, ortak platformlarda tartışma yapmaya da belki işaret ediyor, bende yarattığı izlenim buydu.

• **İşaya Üşür** - Teşekkür ederim zannediyorum bütün sorunlara çözüm bulamadık, ama sorunların ne olduğunu açık yüreklilikle ortaya koyduk Bunlar tartışma sürecinde çözülebilecek şeylerdir. Ben İFMC ve İktisat Dergisi adına tüm katılımcılara teşekkür ederim.

eleştirel iktisatçıların gözünden: iktisat ve türkiye oturum - 2 / istanbul

İktisat Dergisi'nin "eleştirel iktisatçıların gözünden: iktisat ve türkiye" konusuna ayırdığı sayı için İstanbul'da yapılan toplantıya İstanbul'dan dergi adına **Fuat Ercan** ve **Mehmet Türkay**, **Kurtar Tanyılmaz** katıldı. **Fuat Ercan**'ın yönettiği açık oturuma **Gülten Kazgan**, **İzzettin Önder**, **Nihat Falay**, **Tamer İşgüden**, **Ahmet Tonak**, **Nail Satlıgan** katıldı.

Zaman ayırıp düşüncelerini bizlerle paylaştıkları için kendilerine teşekkür ederiz.

• **Fuat Ercan** - Öncelikle bizleri kırmayıp toplantımıza katıldığınız için İFMC adına teşekkür ederim. Dergimiz muhalif/eleştirel iktisatçıların iktisat disiplini ve güncel ekonomik konulara bakışlarını içeren bir sayı oluşturmaya karar verdi. Bu toplantının bir diğer ayağını geçen hafta Ankara'da gerçekleştirdik. İstanbul buluşması için en uygun zamanın bayram tatili olduğuna karar verdik, ama bu kararın olumsuzluğu; katılmasını istediğimiz bazı hocalarımızın bayram tatilini İstanbul dışında kullanmaları nedeni ile aramıza katılamamaları oldu.

Türkiye ekonomisine ilişkin tartışmalara baktığımızda; egemen olan, belirleyici olan yaklaşımların dışında kalanların kendilerini ifade etmelerinin kanallarının her geçen gün daha bir azaldığını görüyoruz. Muhalif alternatif perspektiften bakan iktisatçıların düşünce ve analizleri 'dolaşıma' pek fazla girmiyor/giremiyor. Diğer yandan belki de bu dolaşıma girememesi halinin de etkisi olduğu bir diğer gerçeklik ise, muhalif iktisatçıların arasındaki diyalog eksikliğinin var olması. Derginin bu sayısı için iki önemli sorunun önemli olduğuna karar verdik: "Türkiye'de muhalif iktisatçıların bir disiplin olarak kendi alanlarını nasıl tanımlıyorlar, ve varsa muhalif düşünen yaklaşımlar

arasında farklılıklar nelerdir? Bu farklılıklar ortak bir zeminde tartışılabilir mi? Ortak bir birlikteliğe yol açabilir mi?

Evet konuşmanın heyecanına kendimi kaptırmadan ilk sözü **Gülten Kazgan** hocamıza vermek istiyorum

• **Gülten Kazgan** - İktisat dediğimiz zaman her zaman aynı açılardan olaylara bakan aynı kuramları kullanan ve aynı konuşmaları çıkaran bir cisim anlamayın. Gördüğüm kadarıyla iktisatta, kapitalizmin gelişme evresinde her dönemine ilişkin bir egemen okul bir de muhalif okul ya da okullar türer. Egemen okuldan kastettiğim, yürürlükteki batı kapitalizminde geçerli olacak politikalar ve batı kapitalizminin etkisini hissettirebileceği alanlarda uygulattığı teorilerdir. Bunlar o okulun egemenlik alanını oluşturuyor. Bu bazen birkaç ülke oluyor bazen dünya olabiliyor.

Şimdi bu açıdan baktığımızda, kapitalizmin ivme kazandığı ticari kapitalizmin yerini sanayi kapitalizmine bıraktığı; Sanayi Devrimini izleyen dönemde bir egemen okul İngiliz Klasik İktisat Okulu karşısında Alman Tarihçi Okulu biraz daha ileriki dönemde Marksizm, sosyalizm. Egemen kuramlar klasik iktisattan geliyor, muhalif fikirler de öbür taraftan.

Bu gelişme süreci içinde 1870'den itibaren neo-klasik okul önem kazanıyor. O egemen okul. Ona muhalefet eden işte emperyalizm teorileriyle Amerikan Kurumcuları ve başka bir dizi okul var. 1900'lerde Neoklasik Okul üç aşağı beş yukarı savaş dönemi içinde biraz sarsılsa da yine egemenliğini sürdürüyor.

1930-1980 arası daha önceki dönemden farklı olarak kapitalizm bir sarsıntı geçiriyor. Sovyetler Birliği'nin bir alternatif sunuyor olması, üstelik az gelişmiş ülkeler açısından bir merkeze dönüşmesi olayın bir boyutu. İkincisi de; kapitalizmin çözüm üretmediği 1930 dep-

Gülten Kazgan

İktisat
dediğimiz
zaman
her zaman
aynı
açılardan
olaylara
bakan
aynı
kuramları
kullanan ve
aynı
konuşmaları
çıkaran
bir cisim
anlamayın.
Kapitalizmin
her döneminde
bir egemen
bir de muhalif
okul ya da
okullar
türer

resyonun bulunması, neo-klasik okulun kuramlarının tamamıyla çökmesi bunun yerine yeni akımlar, düşünceler ve siyasi fikirlerin ortaya çıkması. Bu sarsıntı dönemi yani 1930-1980 arası giden dönemde tabii İkinci Dünya Savaşında değişmez yönetimler var. Ama bu dönemde Keynes okulu ve gelişmekte olan ülkeler açısından iktisadi kalkınma okulu devrede oluyor, sosyal devlet düzene geliyor. İktisadi kalkınma, en azından batı kampında öncelikli bir soruna dönüşüyor.

1980'den bu yana olan dönemde de ulaşılan nokta, neo-liberalizm olarak tanımlandı. Bu da bütün dünya küresi çapında serbest ekonomi düzenini yerleştirdi.

Bu noktada şunları da söyleyeyim: Ege-men güçler 1930'lara kadar 'devlet karışma-sın' anlayışındaydılar. 1930-1930 arası dönemde, devlet müdahalesi kabul edilmiştir. '80'den bu yana ise 180 derecelik bir dönüşle; 'hiçbir yerde devlet müdahalesi olmayacak' denildi. Ancak Batı ülkelerinde işlerin nasıl yürüdüğüne bakarsanız, o zaman görürsünüz ki aslında devlet bırakın müdahale etmeyi işleri bizzat kendisi yürütüyor. Örneğin bakın AB'li Airbus ile ABD'li Boeing arasındaki tartışmaya bunu daha iyi anlarsınız. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ile yine o dönemin AB Başkanı oturup pazar paylaşımı konusunda pazarlık yaptı.

Bu karmaşa içinde ben neredeyim? En basit tanıma koyarsanız beni; derim ki İktisadi Kalkınma Okulu. Kesinkes planlama yanlısıyım. Bu günkü neo-liberalizme yüzde yüz karşıyım.

Şimdi buradan Türkiye'ye nasıl baktığıma geleyim. Türkiye, ne yazık ki hala 3. Dünya'nın parçası bir ülke. Gelişmekte olan, ne yazık ki yaşadığı krizlerden ötürü sürekli IMF ve Dünya Bankası yönetiminde olan bir ülke. Çünkü dış dünyanın verdiği kredilere, kaynaklara bağlı olarak ekonomisini düzeltebiliyor. İnanılmaz boyutlarda verdiği açıklarla da dış borçları büyüyor, aynı zamanda, bildiğiniz gibi bastırılan politikalarla da iç borçları da büyüyor. Böyle bir ülkenin neoliberal politikalarla nereye gidebileceğini, son 30 yılın 14 yılını krizlerle geçirerek gördük.

• **Fuat Ercan** - Bu gelişmeler iktisat açısından ne gibi değişikliklere yol açtı acaba?

• **Gülten Kazgan** - Bugün bildiğimiz iktisat savlarının dışında bir olguyla karşı karşıyayız. Bizim bildiğimiz iktisat kuramları ekonomide serbestliğin gerekliliğini işaret eder ve

dolayısıyla da iktisadi kalkınma planını da pek sıcak gözle bakmaz. Bizim 30 yıllık sürede yaşadığımız olay, farklı bir olay. Kendimize zararlı olduğunu düşündüğümüz ekonomik politikası için dahi, krediye ulaşmak için imza atıyorlar. Dışarıdan dayatmalarla bize önemli politikaların uygulandığı bir süreç. Bunun kuramda yeri yok. Ve dayatma eskisinden çok farklı. Örneğin eskiden Amerikan donanması gidiyordu Japonya da ki limana topları çeviriyordu, İngiliz askerleri gidiyordu Çin'de afyon savaşını yapıyordu. Ama bugün böyle değil. Bize dayatanlar bir takım bürokratlar. Bürokratların gerisinde IMF, Dünya Bankası'nın yönetim kurumları var. Burada egemen bunlar. Dolaylı dayatmalarla olayın ne olduğunu kolay kolay bilincine de varılmıyor. Ancak Türkiye'ye baktığınızda durum çok ciddi. Türkiye bugün dünyanın en büyük 5. borçlu ülkesi. Böyle olursunuz da en azından olayın bilincinde olursunuz. Bence en ciddi olay Türkiye'de hükümet bunun bilincinde değil.

Brezilya dünyanın bir numaralı borçlu ülkesi, ama dünyanın zengin ülkelerinden biri. Doğal kaynakları muazzam, sanayi kapasitesi çok büyük, tarım kapasitesi çok büyük, dünyada tarım ticareti oranını önemli bir kısmını (%5) Brezilya veriyor. Ve görüyorsunuz bu son yıllarda dış ticaret fazlaları vermeye başladı ki olayın bilincinde olduğunu gösterdi. Şimdi Türkiye'nin durumunun vahimliği iktidarların bu işi düzeltme niyetinde olmayıp aksine karşı taraf ne derse ben yapayım, ama sonuç ne olur? Eh İnşallah iyi olur gibi bir felsefe ile yola çıkması. Böyle bir felsefenin hiçbir kuramda hiçbir okulda yeri yok. Aslında neo-liberalizm de bile kurallara baktığınızda böyle bir şey söylemiyor, 'fakir ülke zengin ülkenin dediğini yapar' demiyor. Dolayısı ile onun dışında ama ona dayalı olarak kurulan bir sistem var. O sistem uluslararası sistemin içerisinde eğer olayların bilincine varıp kendiniz için politikalar düzenleyemiyorsanız, bu işte siz de suçlusunuz.

Bakın 2005 yılına kadar geçen sürede görülen o ki, bir toplum (Türkiye) olayların ciddiyetini anlamıyor. Arjantin, Brezilya, Şili, Malezya gibi ülkeler kendilerini denetime aldılar. Türkiye tarihinde görülmedik bir laçkalığı yaşıyor. Yeter ki IMF krediyi versin ondan sonrasına bakılır mantığıyla oldu. 15 dakikam doldu, sözümü yerine getirdim mi?

• **Fuat Ercan** - Hocam Türkiye'deki muhalif iktisatçıların kendi aralarındaki farklılıklar üzerine bir şeyler söyleyebilir misiniz? Yani

Gülten Kazgan

Kendimize
zararlı
olduğunu
düşündüğümüz
ekonomik
politikası için
dahi,
krediye
ulaşmak
için
imza
attırıyorlar.
Dışarıdan
dayatmalarla
bize
önemli
politikaların
uygulatıldığı bir
süreç.
Bunun
kuramda
yeri yok

muhafif iktisatçılar arasında bir farklılık var mı? Bu farklılıklar diyaloga taşınabilir mi?

• **Gülten Kazgan** - Muhafif iktisatçıların Ankara merkezli bir kuruluşu var, Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu diye... Dolayısı ile örgütsüz değiller, fakat acı olan taraf ise onların yaptığı çalışmalar basında yeterince yer bulamıyor. Belki bir kongre düzenlemek gerekiyor, muhafif iktisatçılar kongresi gibi.

• **Fuat Ercan** - Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim hocam. İzzettin Hocam sizin düşüncelerinizi alabilir miyiz?

• **İzzettin Önder** - İki önemli çizgide, çok zor bir alanda iş yapıyoruz. Birincisi, iktisat bilimini, ne kadar bilirse, ele alarak o ray içerisinde, ikinci olarak da Türkiye'yi, kapitalist ağ içerisinde tarumar bir ekonomiyi tartışmaya çalışıyoruz. Bu ikisi de çok zor. Çünkü iktisat henüz belki de bilim değil. Onun için bir sürü ekoller var ve bunlar, mesela kimyada yada fizikte olduğu gibi bilimin ilerlemesini yansıtmıyor. Başat güçlerin, dönemlere göre hâkim dokularının veyahut da politikalarının kavram-sallaştırılması gibi geliyor bana.

Onun için onlar üzerinde fazla durmaya-
cağım. Üzerinde durmamakla beraber şunu da söyleyeyim; Bu ciddi bir aldatmada yaratabilir. Çünkü her dönemde, ana ekol bütün dokuları metalaştırmaya yöneliyor. Bir de, işletmelerin sosyal sorumluluğu gibi, çalışma ekonomisi gibi koruma mekanizmaları aldatıcı bir şekilde sürdürülüyor. Bu tabii bizlerde hafıza kaymaları da yaratıyor doğrusu. Onun için ben onu bırakmak istiyorum. Meseleye ben 'bilimsel sosyalizm' açısından bakmak istiyorum.

Sermaye büyüdüğü karar mekanizmaları sermayeye geçiyor ve iktisatta çok karmaşık olayların, yani sosyolojinin, tarihin işin içinde olduğu iddia edilen olayların anlatımı veyahut ta yönlendirilmesi ağırlıklı olarak sermayenin çıkarlarına evrilmeye başlıyor. Onun için mesela tarihçi ekoldeki Sombart'ın "Yahudiler ve Kapitalizm" adlı kitabı var. Yahudiler dini ve kapitalizmi analiz ediyor. Ama tarihsel süreci analizine dahil ediyor. Ben böyle bakmak istiyorum doğrusu. Bu bana Türkiye'nin analizi açısından iki farklı açıdan ışık tutuyor. Birincisi tarihsel bir boyut kazanıyorum. Yani neo-klasik iktisattaki bir dönemlik teknik analizi diyelim; aletsel analiz yerine tarihsel boyutu ortaya koyuyor. İşte bu giderek sermaye noktasında karmaşılaşan sürecin genetik yapısını ortaya koyabiliyor. Dolayısıyla adına ne dersek diye-

İzzettin Önder

lim, taa Keynes'den beri sermaye yetersizliği krizine piyasa yetersizliği krizi de demiş olsak, bu gün Marksist açımları doğruluyor ve anlamı da gerçekçi kılıyor.

Böyle baktığımda, bence Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan bu günkü döneme kadar gayet doğru gitmiştir. Kendi içinde savrulmaları görüyoruz. 1923-29 savrulması, 1930'da Devletçilik, 1950-60; '58'de büyük maratoryum, 1960-79 güya planlama dönemi ama bakın yine 1979 krizi. Gerçi orada Kıbrıs çıkartması da var ama onlar biraz tuz biber. 1980'deki finansal dünyaya açılım.

Şimdi biz bunu Türkiye içinden hapsederek bakarsak aslında anlayamıyoruz. Nasıl oluyor da bu 15-20 senelik dönemler boyutundan büyük dalgalanmalar ters dalgalanmalar görüyoruz. Tabi anlatamıyoruz, anlayamıyoruz. Oysa dünya kapitalizminin gelişimine veya yürüyüşüne baktığımız zaman, esas süreci belirleyen dıştaki yani uluslararası burjuvazi olmuştur. Türkiye'yi geçici olarak borçlandırarak ve bunu da hükümetler kanalıyla halkın boynuna basarak ödetmeyi yeğlemiştir. Şimdi bunu anlayabilmek için, şöyle bir bakış açısını tamamlayıcı bir biçimde koymak istiyorum. Tam bir ideolojik bakış açısı koymakta hiçbir çekince de görmüyorum. Ama bu ideolojik bakış açısı derken belki de birazda teoride anlatıldığı gibi hâkim sınıfların bakış açısını topluma mal edercesine demiyorum da, tam tersine organik sosyal yapı içerisinde bakmak istiyorum.

Bireyselciliğin artmasının sebepleri, sermayenin dönüşümünde yani organik bölümün değişiminden kaynaklanıyor. Böyle baktığınızda Türkiye "üçüncü sınıf" bir organik sosyal

İzzettin Önder

Türkiye
"üçüncü
sınıf"
bir organik
sosyal
yapıya
bürünmüş
vaziyette.
Halk elinde
olmadan,
hükümet
aracılığıyla
izlenen
politikalarla
"üçüncü
sınıf
burjuvaziyi"
destekliyor

yapıya bürünmüş vaziyette. Halk elinde olmadı, hükümet aracılığıyla izlenen politikalarla "üçüncü sınıf burjuvazi" destekliyor. Üçüncü sınıf burjuvazi de dışarıya kaynak aktarmakla yükümlü hissediyor kendini. Yani bizim montaj sanayi budur, hatta bizi 1958 moratoryuma götüren *ticari emperyalizm* budur, montaj emperyalizmi budur ve '80'den sonra da *finansal emperyalizm* tamamıyla budur. Dolayısıyla içeride görelî bir miktar palazlanan burjuvazi zayıflamıştır, ülkeyi de zayıflatmıştır. Çünkü ülke durmadan zayıflamakta ve gücünde iyice azalmaktadır.

Böyle bakıp biraz daha ilerleyeyim ve Türkiye'nin bugünkü ekonomik durumunun analizini yapalım. 1923'te, kapitalist merkez birinci sanayi aşamasını neredeyse bitirirken Türkiye bir tarım toplumu bile değildi. Bir köylü toplumdur. İki üç tane fabrika vardı. Türkiye yeni yeni ham bir montajdan sürüklenerek bir yere geldi. Tabiatı ile bu Türkiye'yi borçlu hale getirecektir. Bu çok doğal gibi geliyor bana.

Buradan çıkış yoluna da biraz baktığımızda, ben "organik toplumsal görüşü" ortaya çıkartmaya çalıştım. Bireyselci toplumsal görüşlerle biz buradan çıkamayız onun içinde çıkmadık.

Fakat işin ilginç, bu yeni emperyalist sistemde mesela demokrasi şekilsel olarak ele alınıyor. Demokrasi sadece bir takım hakların kâğıt üzerinde gösterilmesi olarak ele alınıyor, ama onun kullanım erki yerine getirilmiyor. Çünkü o ekonomik kaynak gerektiren bir mekanizmadır. Liberalizm kısmi olarak ele alınıyor. Mesela ekonomi demektir. Ama kapitalist mi sosyalist mi? bu gündeme getirilmiyor. Bu sınıfların düşürülmesi ideolojilerin oluşturulması için hâkim sınıflar açısından önemli oluyor.

Türkiye bütün bunları yaparken mutlak olarak bir yere gelmiştir. Bunu reddetmeye imkân yok. Ama Türkiye resmi olarak gerilemiştir. Bu mutlak değil de nispi büyüme, ikinci sınıf burjuvazi ile gerçekleşmiştir. Bu ikinci sınıf burjuvazi Türkiye'yi hakikaten kaynak yetersizliği ve borçlu hale getirmiştir. Bugün Türkiye'nin borçlu hale gelmesi ve bu borçlar içinde Sayın Kazgan Hocamın da dediği gibi, gerçekten ona buna teslim olması hiç rakamsal gelmiyor. Hocam da bunu belirttiler zaten. Çünkü bugünkü burjuvazi tam bir trapez atlaması misali atlarken, geri de dönüyor artık. Oraya gitmek için de dış kaynağa ihtiyacı var. Dolayısı ile bir maymun gibi havada kalmış

vaziyette... Dolayısı ile dış kaynak ihtiyacı var onun içinde Avrupa Birliği önemli. Çünkü oradan gelecek birkaç milyar dolar çok önemli burjuvazi için.

Şimdi son soruya geçersen, eleştiren insanlar var tabi ki. Eleştiren insanlar, ekipler, gruplar da olacaktır. Fakat bir defa farklı okullar ciddi olarak karşıt gruplar içinde fikirselsel çarpıtma yaratıyor. Bir de, arızaya sistemik mi, yoksa sistem içi mi diye bakılıyor.

Açıklayayım biraz; bir motor aldığınızda işte o motorun belirli devir sürati, emisyonu vardır vs. Motorun bujisi bozuldu mu, motor aksak verir. İşte buji sistem içi bir arızadır. Ama o motorun, emisyonu farklı olsun, devir gücü şöyle olsun bu sistemik bir arızadır. Onu biz değiştirmek istersek sisteme bakmamız lazımdır. Sisteme bakmadığımız sürece eleştiri yapabiliriz daima. Hatta sistemik bir arızada sistem içi bir olaymış gibi göstererek, sistem içi eleştiri ile siyasetçilere suçu atarak bu işleri çözmeye yöneldiğimizi zannederiz. Bu bir çarpıtmadır.

İkincisi geçici parıltılarda var. Bunlarda yaşıyor insanları. Mesela Avrupa'da ilaç fabrikalarının Avrupa'da hiç olmayan hastalıklar için ürettiği ilaçların ekonomik amortisman süreleri bitmemişse hükümetlere baskı yapabilir ve Afrika'daki yoksullara bunu sattırabilirler. Yardımlar! İşte Afrika'da insanlar doğum oranı şöyle olmuştur, hastalıklar böyle olmuştur falan. Hâlbuki bu ekonomik bir olaydır bu ekonomik olayda bir müddet sonra bitecektir kesinlikle. Bu geçici parıltılara aldanmamak lazım ama aldanılıyor. Ve tabi bilinç kayması da oluyor ve kaçınılmaz gibi de geliyor bana.

Burada açıkça bir şeyi paylaşmak istiyorum sevgili hocalarımın yanında haddim olmayarak kusuruma da bakmasınlar. Eleştiride yer alan öğretim grubu üniversiteler diyeyim, burada ki hocaları tenzih ediyorum ama öğretim elemanları aslında yarı burjuvazidir. Bu yarı burjuvazi daima aldanmaya mahkûm ve birazda medyumdur. Çünkü çıkarları biraz da öyledir bunların. Dolayısıyla halkın yanında fazla bir şey görme eğilimli olamayabilirler. Böyle bir çark da meydana gelebilir. Onun için derginizi, derginizin yönetimini bu işte emeği olan değerli arkadaşlarımı kutluyorum. Bu çok güzel oldu. Farkında olarak veya olmayarak aramızdaki itilaflarımızın hiç olmazsa ortaya çıkmasında, bunun hiç olmazsa belirli noktalarının belki törpülenmesinde, birbirimize biraz daha yaklaşıp daha büyük bir güç oluşturma-

Izzettin Önder

**Bireyselci
toplumsal
görüşlerle
biz buradan
çıkamayız
onun
içinde
çıkamadık**

ÜZEYİR GARİH - İSHAK ALATON 1964

ONLAR DA BİR ZAMANLAR KOBİYDİ

Üstelik o zamanlar İşyeri Yenileme Kredisi bile yoktu.

Garanti'den uygun faiz
ve 36 aya varan esnek
vadelerle İşyeri
Yenileme Kredisi alın,
KOBİ'nizi büyütün,
karınızı artırın!

 Garanti
KOBİ
RANKACI İĞİ

Koşulsuz görüntü kalitesi.

2000'i aşkın Profilo Bayiisi'nden birine uğrayın, birbirinden avantajlı koşullara sahip Profilo televizyonlarla tanışın.

84 ekranla
gerçekten büyük görüntüler...

84 Ekran TV TVP 184 STMG

- 84 ekran/4:3 ekran formatı
- 100 program hafızası
- Teletext
- Stereo

Her açıdan mükemmel
görüntü kalitesi.

82 ekran LCD TV TVP 32 LCD G

- 82 cm ekran/16:9 ekran formatı
- Hem TV hem de bilgisayar monitörü olarak kullanılabilme
- 1366 x 768 çözünürlük
- 500 cd/m2 parlaklık
- 600:1 kontrast oranı
- Multi sistem
- Çift tuner PIP
- Stereo

İsterseniz DVD'den film izleyin, isterseniz
beğendiğiniz filmleri DVD'ye kaydedin.

72 ekran DVD kaydedicili TV TVP 172 RW

- 72 Ekran/4:3 ekran formatı
- Entegre DVD+RW yazıcı/DVD oynatıcı
- 60-360 dk kayıt süresi
- 100 program hafızası
- Teletext
- Stereo

72 ekran uydu alıcılı televizyonla
4000 televizyon ve radyo kanalı,
istediğiniz her an parmaklarınızın ucunda.

72 ekran uydu alıcılı TV TVP 172 UA2

- 72 Ekran/4:3 ekran formatı
- Entegre çift kart girişli dijital uydu alıcısı
- Stereo
- 4000 tv+radyo kanalı hafızası
- Teletext

Multi özellikli multimedia TV.

Multimedia TV TVP 270 M DVD

- 70 ekran/4:3 ekran formatı
- Entegre DVD-DIVX oynatıcı/kart okuyucu
- MS, SD, MMC hafıza kartları ile uyumlu entegre multimedia kart okuyucu
- MPEG1, MPEG2, MPEG4, MP3, JPEG, WMA format dosyaları TV üzerinden görüntüleme/dinleme
- Entegre USB 1.1 HOST
- 100 program hafızası
- Teletext
- Stereo

Profilo'dan bir ilk daha.
İşte Trueflat teknolojisinin en
küçük hali.

39 ekran TV TVP139 STMG

- 39 ekran/4:3 ekran formatı
- Trueflat (gerçek düz kare)
- 100 program hafızası
- Teletext
- Entegre DVD Player'lı
- TVP 139 DVDM modeli mevcuttur.

Dev ekranda sinema keyfi şimdi evinizde.

106 ekran Plazma TV

TVP 4207 D

- 106 ekran/16:9 Görüntü formatı
- 852 x 480 WVGA çözünürlük
- 1.500 cd/m2 parlaklık
- 10.000:1 kontrast oranı
- Entegre DVD oynatıcı
- Çift tuner PIP

**PROFILO
TÜKETİCİ HATTI**

444 77 66

PROFILO

dayanıklı ev aletleri

www.profilo.com.tr

mızda çok önemli bir katkı yapacak diye düşünüyorum. Ve inanıyorum ki bu tartışmalar bir sayıda kalmayacak. Belki her konuda tekrar yinelenerek bunlar, hem kamuoyundaki tartışmaları hızlandıracak hem kendi aramızdaki tartışmaları daha bir güçlendirecek. Teşekkür ediyorum.

• **Fuat Ercan** - Muhalif olmanın heyecanını bizlere taşıyan konuşmanız için teşekkürler. Nihat Hocam sizin düşüncelerinizi alalım ister-seniz, buyurun.

• **Nihat Falay** - Sayın hocam Kazgan'ın söyledikleri dışında bazı şeyler söylemek istiyorum. Onları kabul ediyorum temelde fakat söylemek istediğim şu: İktisat temelde Batılı standartlarda oluşmuştur. Benim de itirazım odur; iktisadi sahiden Batılı gözü ile mi görmek gerekiyor? İktisadi sadece Batılı kaynakların verdiği şekilde almak bana çok tek yönlü geliyor. Gerekli mi? Hayır. Çünkü o dönemde Batılı bazı toplumlar var ki, gerçi kapitalist tepki veya bunun dışında bir takım ilişkiler içindedirler ama iktisat literatürleri yetersizdir. Yani iktisat literatürünün kendisi yetersizdir. Bunlar, acaba Çin'de, Hindistan'da, Afrika'da sabit sistemleri analiz eden kitapları biliyor mudur? Geçtiğimiz aylarda bunu oturduk konuştuk. Şunu söyledim: sosyalist sistemlerde de kapitalist saflar olacak. Acaba orada ki sosyalistler, komünistlerin bu analizlerine devlet aygıtları neler söylediler? Bunu çok iyi bilmiyoruz. Ancak yabancı dile çevrilmiş olanları biliyoruz. Ama kendi dillerinde çevrilmeyen çok değerli kaynaklar da var. Bana göre iktisadın tespiti-nin sakatlığı burada geliyor. Çünkü bunlar sosyalizme haklılık; tırnak içinde demek istemiyorum ama doğu toplumları ile batı toplumlarının yaşam tarzlarını veya dayandıkları kurallar hep bir birinin aynısı değil. Burada doğuyu yüceltmiyorum onu hemen söyleyeyim. Ama Osmanlı'da bildiğim kadarı ile bir sandık varmış; insanlar borç almış parayı sonra eli bol olduğunda getirir iade eder oraya kormuş. Bu belki kapitalist bir ilişki; örtülmüş kapitalist bir ilişki ama gene de Osmanlılar'da bir gelenek. Burada Osmanlı'yı yüceltmiyorum ama belki var da bunu örttüler, böyle bir sistemin yaygınlaşmasını istemediler. Dolayısıyla iktisadi, temelde bizzat mantıkla görmek, sonuçlara varmak açısından kolaylık gösterebilir ama sadece batı literatürü ile kapitalist literatürdeki kapitalist dünyadaki gelişmelerle, kapitalist ekonomilerin yarattıkları çeşitli yaklaşımlarla irdelemek bana anlamlı ama yeterli gelmiyor.

Elbette doğuda da batıda da sınırlı toplumlar var. Ama bu sınıfların türleri, ilişkileri değişik olabilir. Ortaya çıkardıkları sonuçlar değişik olabilir ve bunların hepsi de batı tarzı bir soru çıkartmak istemeyebilir. Burada o açıdan, iktisada bakarken ben bunu vurgulamak istiyorum.

Çinli, Hintli veya Afrikalı birisi bu sistemi nasıl irdeler onu merak ediyorum. Bu açıdan incelendiğinde, miyopluk değil gözünüzün biri yok gibi geliyor bana. İktisada bu farklılıkların zenginliğince bakmak taraftarıyım.

Şimdi Türkiye açısından bakılırsa, kapitalist sistemler evlenmek isteyen ama bizzat reddedilen bir gelin adayı gibi; yani giderek batı kapitalizmine daha bağlı batı kapitalizmi tarafından da genelde kaybedilmek istenilmeyen fakat içe de kolay alınmak istenilmeyen veya belli şartlar ile alınmak istenilen bir devlet. Burada tabi şunu görüyoruz; bu iktisadi ilişkilerde ve Türkiye iktisadi yapısı içerisinde bakıldığında bir takım siyasi partilerin iktisadi görüşlerinin ve dayanaklarının çok sağlam olmadıklarıdır. Yani ne CHP'nin ne de bugünkü iktidarın. DYP ve ANAP tamamen batıya yönelik bakışlara sahiptir. Belki CHP içinde aynı şey söylenebilir ama dönemsel analizde ancak söylenebilir. Dolayısıyla siyasi iktisadın iktisadi dayanakları zayıflamış görünüyor. Bu zayıflık, Türkiye'yi dünya iktisat ve siyaset yapısı içinde çok sağlam olmayan bir yapıda bırakıyor.

Burada dünyanın iç dinamiğine bakarsak, Türkiye'nin çıkarı giderek azalıyor. Bunu derken dinamizmin kendisi yaratmıyor, dışarıdan yaratılmak istenen dinamizmi uygulamaya koymaya çalışıyor ama koyamıyor da. Çünkü

Nihat Falay

Türkiye
açısından
bakılırsa,
kapitalist
sistemler
evlenmek
isteyen
ama
bizzat
reddedilen
bir gelin
adayı
gibi

içerideki sınıftan engellemeler var; tüccarların batı ile olan ilişkilerinde büyük değişimler var.

Şimdi benim bugünkü iktidarda gördüğüm şey şu; ABD'ye daha yakın batıya daha uzak! İslama daha yakın Hristiyanlığa daha uzak. Tabi bir İslam ekonomisi vardır anlamında söylemiyorum ama o ekonomide olup da batıda olmayan bazı şeylerin olduğunu da bilmemiz lazım. Biliyoruz da ortaya çıkarmamız lazım. Ne bileyim faiz için başka bir analiz getiriyorlar. Katılırsınız katılmazsınız ama batıda oldu mu böyle bir analiz bilmiyorum. Ben hatırlamıyorum şu an. Bu bir belki örtüdür ama analiz edilmesi lazım.

Kendim de dahil, Türkiye iktisadî açısından İslamî da yeteri kadar bilmiyoruz, batılı aydınlar gibi yeteri kadar İslamî da tanıımıyoruz. İslam karşıtı televizyonlarda çıkanların da bir İslamî soruya yeteri kadar cevap veremediğini de görüyoruz. Bu beni üzüyor tabi... Öyle olalım demiyorum ama bilgimiz düzeyinde bunu oluşturmamız lazım.

Hocamda bahsetti bende şunu ilave edeyim Türkiye dünyada en büyük borcu olan 5. ülkedir de gelir dağılımı açısından da en bozuk ilk 4 arasındaki ülke! Hani kapitalist sistem Türkiye'yi bir yere getirecekti?

Şimdi sorunun son kısmına, muhalif iktisatçılar açısından Türkiye'deki duruma geliyorum. Türkiye'de, Marksistler, ÖDP'liler, TKP'li-

ler, CHP'liler var. Yani farklı siyasi partiler var. Eskiden TİP vardı. Peki bunların acaba görüşleri çok birbirleriyle aynı mı? Bir de tabi yine belki itiraz edersiniz, kısmen de haklı olursunuz; batılı kapitalizme ters söylemi olan bir İslamî kapitalist görüş var. Onu da bir muhalif görüş olarak ele almak lazım. Muhammed aslında tüccar, koyun tüccarı olan bir insan... Bunların arasında muhalifleri nasıl bir araya getireceğiz belki yöntem üzerinde çok fazla tartışmak gerektiğini düşünüyorum. Çok teşekkür ediyorum.

• **Fuat Ercan** - Çok teşekkürler hocam. Nail hocam buyurun!

• **Nail Satlıgan** - Burada iktisattan kasıt, Anglosaksonlar'ın bugün 'economics' dedikleri şeydir. Ekonomi-politik kastedilmiyor muhtemelen; çünkü siyasi iktisat girerdi ona.

Bu durumda benim iktisat tanımım insanlığın düşünce tarihinde ekonomiyle ilgili bir zamanlar bilimsel düşüncülerin ilgası, sesi amacıyla ortaya atılmış, bugün sahip olduğu ve yararlandığı büyük kurumsal; akademik ve akademik kurumsal destek sayesinde bir bilim görüntüsü veren ama aslında ideoloji olan bir akımdır; diye düşünüyorum.

Şunu hatırlatayım biliyorsunuz son temsilcisini Ricardo'nun şahsında bulan bir siyasi iktisat akımı vardır. Daha sonra 19. yy'ın sonlarına doğru egemen Newyork'daki iktisat okulunun kurucularının, notlarında, kitaplarında

Nail Satlıgan

Benim
iktisat
tanımım
insanlığın
düşünce
tarihinde
ekonomiyle
ilgili
bir zamanlar
bilimsel
düşüncülerin
ilgası,
sesi
amacıyla
ortaya
atılmış,
bugün
sahip
olduğu ve
yararlandığı
büyük
kurumsal;
akademik ve
akademik
kurumsal
destek
sayesinde
bir bilim
görüntüsü
veren
ama
aslında
ideoloji
olan
bir akımdır

da sabit olduğu üzere, siyasi iktisadın temellerinden biri olan ya da temeli olan emek değer teorisinin; kapitalizm aleyhtarı içermelerini muhtemelen potansiyel içermelerini baştan hep çekmek üzere değer ve emek arasındaki ilişkiyi koparan bir fal bilim ihtiyacı ortaya atıldı. Bunun Anglosakson karşılığı muhtemelen 'economics'tir demiştim. O tarihe kadar da 'economics' diye bir çevirmede İngilizce de yoktu. İdeolojik içeriği tamamen piyasa güçlerine terk edilmiş bir kapitalist özel mülkiyet ekonomisinde, kapitalisten de önemli bir özel mülkiyet ekonomisinde mümkün olan dünyaların en iyisinin kurulabileceğini matematiksel olarak ispat edilmesine yönelik bir çaba olduğunda kendini belli eder. O bakımdan iktisat ile kast edilen 'economics' ise bu bilim değildir, bir ideolojidir. Nitekim bilim olduğuna tereddüt olmayan gerek müspet, gerek sosyal öteki bilimsel disiplinler ile karşılaştırıldığında performans da son derece düşüktür. Performans derken birinci olarak bir takım sorunlara çözüm bulma kapasitesi, ikinci olarak ta olayları ve gelişmeleri önceden tahmin etme kapasitesinden bahsedilebilir. Ne ekonomik hayat içinde yaşanan günlük alt üst oluşlara, felaketlere bir çare bulabiliyor bir akademik disiplin olarak, ne de bunları önceden tahmin edebiliyor.

Tarih ilerledikçe, aşağı yukarı her evrede bunun yeni örneklerine, kanıtlarına rastlıyoruz. Son kanıt 1990'ların ikinci yarısında meydana gelen ve sonrada coğrafi olarak genişleyerek süren Doğu Asya bunalımının hemen öncesinde bu akademik kuruluşların yetiştirdiği en parlak elemanları istihdam eden kuruluşları, uluslararası kuruluşları IMF, Dünya Bankası vs. raporlarında böyle bir ihtimale yer verilmemiş, bunun öngörülemediği olmasıdır. İktisadi tanımlamak konusunda bunları söylemekle yetineyim.

Peki, iktisat bir bilim değilse o zaman iktisatçılar denilen insanların yaptığı şey bütünüyle bir göz boyamadan ibaret midir? Bu noktada şunu da söylemeliyim: İktisadın bilim dışı statüsü ile ilgili olarak söylediklerim, bir bütün olarak iktisatçıları bir ideolojinin hilekâr savunucuları ve uygulayıcıları derecesine düşürmemelidir.

Ekonomi bugünkü kapitalist toplumun en önemli, en belirleyici kertes. Dolayısıyla işi gücü bu kertyi daha iyi inceleyebilmek için; matematiksel istatistiksel olanlarda dâhil, bir takım teknikler geliştiren, bu teknikleri yeni kuşaklara aktaran, sonuç olarak bu ekonomi

kertes ile ilgilenen, başkalarına göre daha iyi bilen o anlamda bir uzmanlaşma oluşturan insanlar vardır. Bunların oluşturduğu kurumlar vardır. Biliyorsunuz bu 'iktisat economics'ın belirli tanımları arasında Robinson var: kıt kaynaklarla belirli, kaynaklarla ihtiyaçların sonsuzluğu arasındaki gerilimin, gelişkinin bilimi. Yani buna karşılık çok kalburüstü bir iktisatçı ismi şimdi aklıma gelmiyor ama, iktisat nedir dendiğinde "iktisat iktisatçıların yaptıkları bir iştir" açıklamasını kullanılmıştır. Marshall olabilir. Bu anlamda iktisatçıların uğraştıkları bir iş var, bu kendi etrafında akademik bir yapı da yaratıyor. Bu arada tabi Mandel'i zikretmek isterim. Mandel iktisatla akademik düzeyde uğraşan Marksist iktisatçıları insanları kendi mesleklerini yok etme doğrultusunda bilinçli olarak çalışma onuruna sahip insanlar olarak tanımlamıştı. Biraz cıvılcı bir laf, ama sonuç olarak ekonomi kritiğinde ortaya çıkmasında birinci neden ekonomi kertesinde olan bitenlere; mesela fiyat hareketlerinde ya da genel makro ekonomi performansın ya da insanların bilinçli siyasi kararlarından bağımsız olarak oluşmasıdır. Bunun bir merak bir öğrenme dürtüsü yaratmasıdır. Şimdi bu insanların bilinçli kararlarından bağımsız iktisadi oyunmaların dalgalanmaların görülmediği bir toplumda; ihtiyaçların mümkün olduğunca az emek harcayarak giderilmesi anlamında bir sorun; bugün iktisadi sorunun bir parçası olarak gördüğümüz şey devam edecektir bütün ağırlığıyla. Ama esrarengiz insan bilincinden bağımsız fiyat hareketlerinin ardında ne yattığını öğrenmek için ayrı sistematik bir çabaya ihtiyaç kalmayacaktır. Onun yerine planlama alacaktır belki. Birinci soru üzerine söyleyeceklerimi burada keseyim.

Türkiye gerçeğine gelince, benden önce konuşan hocaların ve arkadaşların söylediklerine tamamen katılıyorum. Burada özellikle Gülten Kazgan'ın söylediği noktanın altını çizmek istiyorum. Şimdi meslektaşlarımız arasında; Türkiye'nin artık az gelişmiş bir ülke olmadığı, aynı anlama gelmek üzere bir 3. Dünya Ülkesi olmadığı; üçüncü dünya ülkesi olmanın olsa olsa Türkiye'nin kendisine dayatılan, bazı davranış kalıplarına uymaması halinde kendisini bekleyecek olan bir tehlike olduğu yolunda yanlış cevaplar var. Şimdi içinde bulunduğumuz Dünya Kapitalist Sistemi; Gülten Hocamın söylediklerinden çıkan o hiyerarşik kut-sallaşmış bir sistem. Bunu başlıca ikiye üçe de ayırabiliriz ama analitik amaçlarla gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler diye ayırmada

Nail Satlıgan

**Mandel
iktisatla
akademik
düzeyde
uğraşan
Marksist
iktisatçıları
insanları
kendi
mesleklerini
yok etme
doğrultusunda
bilinçli
olarak
çalışma
onuruna
sahip
insanlar
olarak
tanımlamıştı**

yarar var. Gelişmiş olmayan ülkeler kutbuna az gelişmiş diyebiliriz. Bu terimi yanlış bulanlar başka bir terim bulabilirler. Sonuç olarak üçüncü dünya olsun, az gelişmiş ülkeler densin, egemen ülkeler densin sonuç olarak o hiyerarşinin dezavantajlı kutbunda yer alan bir ülkedir Türkiye.

Kapitalist dünya sistemi böyle hiyerarşik; kutuplaşmış bir düzendir. Türkiye ekonomisinin bu düzen içindeki yeri açısından bir de şunu göz önünde tutmakta yarar var. Bu düzen iktisadın önemli bir parçası olan ama belki de geriliğinin bir kanıtı olan dış ticaret teorisinin söylediklerini; faktör fiyatlarının eşitlenmesi teoreminin söylediğinin tersine eşitsizliklerin daraldığı, ortadan kalktığı bir düzen değil; belki sürekli olarak derinleştiği de değil ama yeneden yürüyüp gittiği bir düzen. Yani o bakımdan Türkiye'nin bir üçüncü dünya ülkesi olma ya da az gelişmiş olması, bağımlı bir ülke özellikle mali açıdan bağımlı bir ülke olma vasfı yapısal bir şeydir. Kapitalist dünya sisteminin devamıyla kaimdir. Yani o devam ettikçe devam edecek olan bir şeydir.

Şimdi ben amprik ekonomiyi burada muhtemelen en az bilenlerden birisi olduğum için bu konuya da burada bir son vereyim.

Üçüncü soruya; "eleştirel muhalif iktisatçıları arasında temel farklılıklar nelerdir? Bu farklılıklarının ülke gerçeklikleri etrafında uyumlaştırılmasında temel ortaklıklar kurulabilir mi?" gelince anladığım şekilde açıklamaya çalışayım.

Biliyorsunuz, 1999'da başlayıp dünya çapında bir küreselleşme aleyhtarı hareket başladı. Onunda çok temel bir sloganı var: Başka bir dünya mümkündür. Bu çok genel; genel olduğu ölçüde soyut, soyut olduğu ölçüde her renkten her çeşitten insanı bir araya getirebilecek bir slogan. Öyle olması doğal belki de yerinde; belki de bu hareket ivmesini belki tessellisini bu sloganın genelliğine borçlu önemli ölçüde. Ama tabi zamanla bu sloganın somutlaştırılması, çeşitlendirilmesi kaçınılmazdı. Nitekim böyle şeyler gündeme gelmeye başladı. Yani "başka bir dünya mümkündür" sloganını "başka bir ekonomi gereklidir"; yani başka bir dünya mümkün olabilmesi için başka bir ekonomi gereklidir; zorunludur sloganı ile takviye edenler oldu. Bu da yeterli değil. Başka bir ekonomiden kast edilen nedir? Bugün neoliberalizm küreselleşmenin benden önce konuşan hocalarımın vurguladığı gibi dalgasını iyice vurmuş olduğu bir kapitalizmden farklı bir

kapitalizmden mi kast ediliyor yoksa kapitalist olmayan bir ekonomi mi kast ediliyor? Bir başka deyişle neo liberal olmayan; insancıl. Tamamen piyasa güçlerinin başıboş hareketlerine terk edilmemiş ama düzenlenen kapitalizm mi? Yahut ta bugünkü neo-liberal küreselleşmeci vahşi kapitalizm mi?

İşte bu konuda radikal ve muhalif iktisatçıları arasında rivayet muhtelifleşiyor. Bağımsız Sosyal Bilimciler'in adını zikretti ilk konuşma içinde Gülten Kazgan. Bu grup bünyesinde bir ittifak sol; o bağımsız sosyal bilimcilerin radikal olup olmadıkları; radikal olmalarının yerinde ve gerekli olup olmadığı konusunda bir tartışmaydı. Şimdi tartışmayı körükleyen; oldukça çok okunan bir köşe yazarının bağımsız sosyal bilimciler grubunun periyodik olarak yayınladığı bir rapordan hareketle bu iktisatçıları radikal olarak tanımlamasıydı. Buna karşılık grubun içerisinde yer alan iştirakçilerden bazıları kendilerinin radikal olarak tanımlanamayacağını; çünkü bütün önerilerinin bu günkü düzen çerçevesi içerisinde, bugünkü düzeni temel alan, onun temel kurumlarını varsayan bir çerçeve içerisinde söylediler. Buna karşılık yine bağımsız sosyal bilimciler içerisinde; radikalliğin iyi bir şey olduğunu; muhalif iktisatçı olmanın şanıdan olduğunu deyim yerindeyse; bunun ön koşul olduğunu söyleyenlerde var. Yani radikal sıfatını reddedenler olduğu gibi kabul edenler de var. Yalnız kabul edenlerinde bir kısmı bu radikalliğin mülkiyet ilişkilerini sorgulamayan bir düzeyde olan bir radikallik olduğunu söylüyorlar. Şimdi tabii radikal bilimsel bir deyim bir kategori değil. O bakımdan ama her iki tarafta haklı olabilir. Mülkiyet ilişkilerini temelinden sorguya çekmeyen bir alternatif politika anlayışı radikal bir bakış da denebilir. Buna karşılık kapitalist inisiyatif ilişkilerini sorguya çekmeyen ama kapitalizmin bu günkü biçimlenişini yani dışı açılma küreselleşme özellikle mali küreselleşme, sanayi politikalarının işte devletin ekonomiye çok doğrudan değil de dolaylı yünden müdahalesini bile reddeden; serbest piyasacılığa karşı eleştirel yaklaşımın kapitalizmin bu günkü somutlanışı biçimleniş içinde radikal bir tavır olduğunu söyleyenlerde olabilir. Şimdi benim kendi tavrım şu bir kere bağımsız sosyal bilimciler çok çeşitli görüşleri içine alan bir yelpaze. Böyle olması çok yerindedir; doğrudur. Şimdi gerçekten kapitalizmin temel kurumları ile çelişmeyi onları sorgulamayı; yani yapılamaz etkisiz ve anlamsız bulanlarda var. Bunun tersini düşünenlerde var.

Nail Satlıgan

**Hiyerarşinin
dezavantajlı
kutbunda
yer alan
bir ülkedir
Türkiye**

Şimdi tersini düşünenler arasında şunu söyleyebiliriz.

Kapitalizmin temel çelişkilerini sorguya çekmenin gerekli olduğunu düşünenler aslında Marksist; buna karşı geriye kalan grup içinde bağımsız sosyal bilimcilerin radikalliğini, kapitalizm çerçevesi ile sınırlı olması gerektiğini savunanlar arasında da Marksistler var. Mesela Korkut Boratav Türkiye'nin marksist iktisatçılarından duayenlerinden biridir. Ama o da bir taraftan "Radikalizm Zamanı" adlı makalesini hatırlıyorum, mesela radikalizme sahip çıkarken öte yandan bağımsız sosyal bilimcilerin dile getirdiği radikalliğin kapitalizm çerçevesi ile sınırlı bir radikalizm olduğunu da söylüyor. Benim tavrıma gelince, şu anda kendimi daralmış, küçülmüş bir azınlığa mensup hissediyorum. O bakımdan daha insani, daha ileri bir kapitalizmi savunma da benim benimseyeceğim bir alternatif değildir.

Şimdi kapitalizme karşı herhangi bir sosyalizmin, günümüzde tabi Sovyetler Birliği'nde uygulananların tam tersi olarak sosyalizmi soyut olarak savunmakta anlaşılır ve insanların anlayacağı benimseyeceği bir tavır değildir. Yani kapitalizme karşı soyut olarak genel olarak sosyalizm de savunulamaz. Yapılması gereken, diyelim ki Türkiye ekonomisinde ya da başka bir ekonominin içinde yaşadığı acil sorunlara kapitalizmin temel çerçevesinde yani bu arada mülkiyet ilişkileri ile sonucu görmeyen; onları aşmayı, onları sorgulamayı göze alan bir yaklaşımdır. Bunlara Marksist literatürde geçiş programı denir. Bununla kasıt kapitalizmin temel mülkiyet ilişkisi üretim araçlarının özel ellerde olmasıdır değil mi? Üretim araçlarında özel mülkiyetin tamamen iyi bir atılı değil. Ama diyelim ki Türkiye'nin dünya kapitalist sistemi ile eşit olmayan hiyerarşi içinde eklenmesinin hiçbir olurluğu, finans düzeni içinde, bankacılık kesiminde bunun düzenlenmesi ve denetlenmesi gerekli ise o zaman bankacılık, finans ve dış ticaret kesimlerinin kamulaştırılmasını içeren bir program savunmaktır. Eğer Türkiye'nin dünya ile ilişkilerinde dış borç geri ödemeleri büyük bir kama alanı ise, bu Türkiye'deki yoksulluğun yeniden üretilmesine katkıda bulunan bir alansa, dış borç geri ödemelerinin durdurulması savunmak anlamlıdır. O bakımdan ben kapitalizmin temel mülkiyet ilişkileriyle kendini sınırlı saymayan bir Türkiye'nin acil ekonomik sorunlarına bu sınırların dışında çözüm formüle etmeyi öneren bir yaklaşımın doğru ve yerinde olacağını düşünüyorum. Yani bu çok küçük

bir azınlığın savunduğu bir görüş olabilir ama kendi adıma konuşayım en azından ben bu bağımsız sosyal bilimcilerin tescil ettiği genel olarak kapitalizm değil bugünkü küreselleşme- ci vahşi kapitalizmin, Türkiye'de örneğin özelleştirme karşıtlığı bu yaklaşımla çok derin bir ittifak ilişkisi içerisinde olmaları gerektiğini düşünüyorum...

• **Fuat Ercan** - Teşekkürler, Ahmet hocamız!

• **E. Ahmet Tonak** - Şimdi soruları irdeleyerek bir şeyler söylemeye çalışayım. İktisadın nasıl tanımlandığına ilişkin Nail'in söyledikleri tabi ki çok netleştirici oldu. Yalnız bir şeyler eklemek istiyorum. İngilizce 'economics'den yola çıkarak, neoklasik iktisat egemenliğini kurduktan sonra biliyorsunuz muhalif akımlar arasında tekrar klasik iktisada dönerek, onu modifiye edip geliştirerek neoklasik iktisadın kurmuş olduğu egemenliği oluşturdu. Bunlar genellikle Ricardo'dan esinlenen akımlardı. Kısım Marx'tan da etkilendiler. Fakat bu akımlara baktığımız zaman genellikle öne çıkan vurgu, kapitalizmin eleştirisinden daha çok kapitalizm içi sorunları daha çok bölüşüme yönelik yaklaşımları içeren neo-ricardoyen akımlar. Bunun tabi iktisat politikasındaki eleştirinde hatta muhalif iktisatçılardaki yansımaları kısmen bu tartışmalardan haberli kısmen habersiz olarak mevcut. Mesela iktisat politikaları eleştirilirken, bildiğiniz gibi zenginlik, adam gibi bölüştürülüyor. Kapitalizmi kapitalizm içerisinde insanileştirme eğilimi muhalif iktisatçıları arasında hakim olmuştur. Bu hâkim oluşun teorik dayanakları bakımından ne kadar mesela diyelim ki, neo-ricardoyen iktisattan onun teorik öncüllerinden beslendiği konusu bence tartışmalı bir mesele. Daha çok böyle bir iktisat politikaları güdüleminde biraz böyle kendiliğinden geçmiş bir yanı vardır. Yine neoklasik iktisatın yahut 'economics' diyebileceğimiz analizlerin çok başarılı olmadığı ve sorunlara çözüm bulma açısından da hiç başarılı olmadığı çok açık. Bir boyut daha eklemek istiyorum, bence iç tutarlılıkları bakımından da oldukça başarılı. Zaman zaman iktisat; bazı iddialarla ortaya çıkar bunlar benimsenir ve nesiller boyu öğretilir. Ondan sonra böyle bir darbe yer, ve darbeye karşı ya bu darbeyi kabaca iter ve ya içselleştirir ondan sonra modifiye eder böyle bir atılım daha yapar. Bir 10-15 yıl sonra bir darbe daha yer sonra kendini bir modifiye eder. Ayrıca iktisat tutarlılıkları bakımından oldukça başarısız bir akımdır.

E. Ahmet Tonak

*Emek
Değer
Teorisi'nden
yola
çıkarak
gelişmiş
Marksist bir
'gelenek'
vardır
Marx'tan
bu yana.
Bu gelenek
maalesef
Türkiye'de
bilinmemektedir*

Şimdi buradan Türkiye gerçeğine geçeyim. Ben bir iktisatçı olarak nasıl bakıyorum? Marksçı açıdan bakıyorum. Fakat Marksçı açıdan bakıyorum demek yetmiyor, bildiğiniz gibi çok geniş bir yelpaze; özellikle böyle bir toplumsal gerçeklik varken. Buna Marksçı açıdan bakan birçok arkadaşımız var. Hem Türkiye'den hem Türkiye dışından.

Burada ben bir ikili ayrıma gitmek istiyorum. Bunlardan bir tanesi unsurların bir şekilde kullanan Marksist toplumsal bilimciler diyelim. Mesela neler var bunların içinde kurumsal yapıların eleştirisi, analizi var. Daha sonra sınıfsal kategorilerin kullanılması var. Kapitalizme etik ahlaki eleştiriler var. Yabancılaşma teorisinin öne çıkarılması var. Katılım yönü, karar mekanizmalarına yönelik eksikliklerin bir takım tespiti var. Hatta daha politik alanlar, insan hakları, ayrımcılık vs. gibi bir küme var. Bu kümenin değişik yanlarını ortaya çıkartarak, hatta bu kümenin elemanlarını harmanlayarak, böyle genel bir Marksist toplumsal analizi Marksist iktisat adına yapıldığı görüşü var. Bu Türkiye'deki Marksist çizgi ve özellikle daha gençler arasında çok yaygın bir eğilim. Bir bakıma batıda da böyle.

Daha az yaygın olan eğilim; yaklaşım; benimde biraz kendimi içinde addettiğim kesim Marx'ın kendisinden yola çıkan eğilim. Yani Marx iktisatçı ise iktisat üzerine düşünüp çok yazmış bir adam ise bunu nerede yapmıştır; Kapital'de yapmıştır. Bunun içinde ne var diye okuduğunuz zaman ortaya hemen bir şey çıkar: *Emek Değer Teorisi...* Bunlar değişik soyutlama düzeylerinde birinci ciltten başlayarak sunulur. Ondan sonra bunlar uygulanır vs. Onun iç sorunları, uygulamaya ilişkin sorunları vardır. Operasyonel hale getirilmemiştir şu bu! Yani bu noktadan yola çıkarak gelişmiş Marksist bir 'gelenek' vardır Marx'tan bu yana. Bu gelenek maalesef batıda daha çok, Türkiye'de bilinmemektedir. Bunun nedenlerine belki tartışma sırasında girebiliriz. Bilinmediği içinde uygulamaları azdır böyle bir bakışın ve bu nedenle Türkiye'deki muhalif iktisatçılar içerisinde hâkim olduğunu söyleyemeyiz.

O kadar ki şimdi bu yaklaşımın en asri kategoriler arasında neler vardır? İşte "artık değer oranı" vardır, "sermayenin bileşeni" vardır... Şimdi bakın Türkiye'deki iktisat literatürüne bu konu da bir yazı bulabilir misiniz? Bulamazsınız. Mesela daha gençken, 1970'lerin sonunda bu tip şeylere merak saldıgımda, ABD'de Türkiye'ye ilişkin bir şey yapmak iste-

diğimde baktım böyle ufak tefek dergi yazılarının dışında mesela bir artık değer oranının ne olduğu konusunda en ufak bir merak görmedim birkaç yazının dışında.

Hocalarımıza çok saygım var, Korkut Boratav, Kenan Sönmez, Yakup Kepenek gibi birçok kişi, ama hep deyinmeler halinde yazmışlar. Yani benim perspektifim budur, bunu çalışacağım, operasyonel hale getireceğim, Türkiye'deki verilerin durumu ne falan diye iş ediniş, bunu ana araştırma alanım diye açıp net bir şekilde tespit edip buradan yola çıkan, kendini bu işe adayan bir iktisatçı bulamadım.

Ondan sonra orada oldukça ilkel sayılabilecek bir ön çalışma yaptım. Bu devam etti oradan yaptığım gözlemle durum hiç değişmemiş '80'lerden bu yana Türkiye'de. Abartarak söylüyorum bunu ama niye böyle olduğuna tartışmak bence önemli.

Batıda bunu iş edinen, uygulayan iktisatçılar var bunların başında mesela Ernest Mandel geliyor. Bunların mesela kapitalizmin dinamiklerine ilişkin kesimine baktığımız zaman, ama her alanda iddia ediyorum egemen iktisadi geçmişlerdir. Geçenlerde bir ara AB ve Marksizm üzerine bir şeyler tartışıyorduk yani benim çok bildiğim bir alan değil. Hemen ilgilenenlerden birisi "bu söylediklerini Mandel 25-30 sene önce Avrupa ve ABD üzerine yazmış olduğu bir kitapta söylemişti" dedi. Hatırladım hakikaten öyle!

Türkiye'nin bugünkü ekonomik durumunun analizine gelince bende önceki arkadaşlarımın, hocalarımla tespitine katılıyorum. Bağimsız Sosyal Bilimciler'in içindeyim ve 2005 raporunun yazılımına da katılıyorum. Oradaki tespitler doğru tespitlerdir. Oraya bir de şeyi ekleyebiliriz: Verimlilik artışları... Bence yine Marx'ın emek değer teorisini kullanmamaktan doğan bir şekilde; aslında olduğundan daha az amprik olarak görülmesine rağmen artış seyri olduğunu görüyoruz. Fakat bunun ücretlere yansımaması falan oradaki bölüşüm sorunları; hepimizin bildiği sorunlar.

Emek değer teorisıyla ilgilenen, içinde çalışan arkadaşlar bilirler. Orada bir üretken olan olmayan emek ayrımı vardır. Hem bu konuya ilişkin hem daha önemlisi bence Türkiye'nin yatırımlarının hangi sektörlere; yani üretken olan ve olmayan faaliyet alanlarına yöneldiği noktasına ilişkin bir takım gözlemler yaparsak, oradan Türkiye'nin kısa dönemde abartılı olsa bile bir büyüme çizgisine oturduğuna kabul etsek bile, bunun sürdürülemezli-

E. Ahmet Tonak

Zaman
zaman
iktisat;
bazı
iddialarla
ortaya
çıkart
bunlar
benimsenir ve
nesiller
boyu
öğretilir

ğini büyüme teorisinin genel çerçevesi içinde gösterme imkânı sağlar.

Korkut Boratav ve Oktar Türel emekli oldukları zaman derlenen iki cilt kitap var. O ciltleri açıp okuyalım. Bence o bize Türkiye'de muhalif iktisatçıların spektrumunu gayet net bir şekilde gösterir. Türkiye iktisadının durumuna ilişkin de şunu söyleyeyim. Oktar Hoca bunu çok vurguluyor ama herhalde çok da önemli; bu gidişat IMF falan ortadaki maskaralık bence muazzam biçimde kurumsallaştı ve "sadece bu iktidar var ondan önceki iktidar var gelir geçer düzeltiriz. Daha yumuşak bir kapitalizm olur" falan filan meselesi giderek zorlaşıyor.

Son olarak, bir iki dakika daha bir şey eklemek istiyorum. Nail geçiş meselesine değindi. Tabi gözlemi de doğru; o tartışmaya bende katıldım. Bağımsız Sosyal Bilimciler içinde, bu yazı yayınlandıktan sonra gazetede "ya biz radikal değiliz. Sistem içi eleştiri yapar bağımsız sosyal bilimciler" diyen arkadaşımız Mustafa Sönmez idi. O aslında tartışmayı birazda tetikledi. Ondan sonra "muhalif olmanın anlamı", "neyimiz eksik?" gibi tartışmalar gündeme geldi.

Ben Nail'e katılmıyorum, Bağımsız Sosyal Bilimciler'in 'radikal iktisat' diyelim daha toparlayıcı bir terim olması bakımından arkadaşların katkılarının değerlendirildiği bir birliktelik olarak yapacağı çok şey var. Çünkü böyle bir birlikteliğin yararı var Türkiye'de. Çünkü adamlar geliyorlar, "iktisat politika hedefin ne?" diye karşına çıkıyor. Dolayısıyla onun değişik yanlarını eleştiren, değerlendiren böyle bir grup yararlı. Fakat onun dışında benim dediğim bu emek değer teorisi eksenli bir başka alanda çalışan daha dar bir grubun da varlığı yararlı olabilir.

Şimdi buradan bir şey söyleyip bitiriyorum. Hakikaten biz kapitalizmi aşmak istiyorsak yani radikalliğimizi muhalif iktisatçılığımızı kapitalizm dışı bir ekonomik düzenleme yaratarak bir şekilde kapitalizmin sorunlarını insanlığın sorunlarını aşabileceğimizi düşünüyorsak o zaman bunun adını koymak durumundayız. Bunun adı Sosyalizm. Fakat soyut ve genel olarak olamaz. Dolayısıyla bir geçiş programıyla ortaya çıkılması gerekir. Dolayısıyla iktisat programlarının eleştirilmesinin ötesine geçen; ya biz şu an olsaydık ne yapardık? Kapitalizmi aşan bir konuma Türkiye'yi nasıl taşırdık? türü Türkiye'nin şu anda acil sorunlarını dikkate alan bir sistematik metin oluşturmaya çalışıyoruz.

Ertuğrul Ahmet
Tonak

• **Fuat Ercan** - Çok teşekkürler. Tamer Hocam buyurun.

• **Tamer İşgüden** - Hocalık sıfatıyla iktisat öğretmeye başladığımdan beri, iktisat öğrenmeye o zaman başladım. Bu süre içinde aynı zamanda iktisadın neoklasik kalıplar içinde pek de anlamlı bulmamaya başladım. Hepinizin bildiği şeyler.

Ben iktisadi toplumsal ve politik ilişkilere gömülü ve güç ilişkileri tarafından belirlenen bir **formda** daha anlamlı buluyorum. Tabi bu tartışılır. **O zaman** kardeşim sen nereye kadar gidiyorsun? Doğrusunu isterseniz nereye kadar gidersem oraya kadar gideyim. Çünkü iktisadi siyasal ilişkilerden soyutlanmış olarak anlamak ve anlatmak olanağı yoktur gibi geliyor bana. Şimdi tabi böyle olunca eleştirel iktisadın mücadele silahları sadece klasik Ortodoks iktisat sınırları içinde değil, toplumsal siyasal değer yargıları yaşama biçimleri içinde de ortaya dökülmeli. Yani eleştirel iktisatçılar klasik Ortodoks iktisattan çıkıp diğer alanlara da yayılmalıdır diye düşünüyorum. O kadarki şimdi burada Nail arkadaşımız faktör fiyatlarının eşlenmesi dedi. Yani teori ile gözlem arasındaki ilişki o kadar açık ki biz hala onu okutuyoruz. Faktör fiyatlarının eşlenmesi; dış ticari kitaplarımız bizim en gelişmemiş kitaplar.

Tabi şimdi bu açıdan bakılınca, analiz dilimini buraya çekince, Türkiye gerçeğine ve dünya ekonomisi içinde Türkiye'nin işgal ettiği ya da ettirildiği yere salt ekonomik terimlerle değil toplumsal ve siyasal terimlerle de bakmak gereği ortaya çıkıyor. Yaşam biçimleri değişiyor. Bu benim açımdan önemli ama biz hala bir alternatif giriş kitabı yazamadık. Fuat'la yazacaktık olmadı.

Tamer İşgüden

Ben
iktisadi
toplumsal ve
politik
ilişkilere
gömülü ve
güç ilişkileri
tarafından
belirlenen
bir formda
daha
anlamlı
buluyorum,
iktisadi
siyasal
ilişkilerden
soyutlanmış
olarak
anlamak ve
anlatmak
olanağı
yoktur

• **Gülten Kazgan** - Alternatif bir giriş kitabı yazamadık. Var olan giriş kitapları insanların kafasını karıştırmaktadır.

• **Tamer İşgüden** - Yalnız, şimdi gene burada söylendiği gibi iktisatı, mevcut sistemin pratik zorluklarının üstesinden gelecek ustalıkları öğreten bir disiplin zannediyoruz. Tabi burada siyasal iktidarın da, 'iktisat ancak verimli olursa, verimlilik sanayileşme de gerçekleşirse ileri gidir' türü söylemler var. Yine, işletmeciler kusura bakmasın (biz de pek temiz süt değiliz değiliz ama) işletmecilerin altı tane sözcükleri var, sınıflara girdiklerinde tekrar ettikleri... Ben söyleyeyim; küreselleşme, liderlik, karizma, rekabet, misyon ve vizyon. Bunlar söylenmeden bir sınıftan çıkılmıyor. Tabi bunlar söylenip de çıkılan sınıflardaki çocuklar, bunların eseri olup çıkıyor. Ve gerçeğe baktığında realiteyi kendisine öğretildiği gibi görmeye başlıyor.

Şimdi Türkiye gerçeğine nasıl baktığıma gelelim. Az önce arkadaşlarım tek tek açıkladılar, güzel bir biçimde değindiler; sadece iktisat açısından değil toplumun bütün kesimlerini ve bütün ilişkilerini etkileyecek biçimde Türkiye bir çizgiye sokulmuştur.

Bugünkü ekonomik durum diğerleri veri iken, Türk sağının ve burjuvazisinin açık yenilgisidir. Bunun somut örneğini konuşmaya hiç gerek yok; dışı at kendine parti bulamıyor. 1950'lerin ünlü Demokrat Partisi bitti. Kendisi-

ne liberal diyen sağ, liberal mi değil mi ayrı parti bulamıyor!

Bugünkü durum böyle, ama tabi Türkiye'nin güçlüğü, bunları halkın önüne bir televizyon koyup seyretilmiyor. Büyük kitleleri dışarıda bırakarak, olayın ancak üstesinden gelebiliyor. Bu da oy alamıyor. Onun için yedek partilerle taşeron partilerle olaya gidiyor.

İki büyük akım, sol (o ayrı tartışılması gereken bir şey) ve bizim liberal sağ diyeyim Türkiye'de çökmüştür. Açıkçası bu bir yenilgidir. Tabi bu yenilginin suçunu bürokrasiye atar, devlete atar, eskiden de Sovyetlere atardı. Şimdi onlar yok ama yine de saklamayı başarıyor. Hiçbir biçimde bunalımın kendi üstüne yıkıldığını açıklamıyor.

Eleştirel iktisatçılar arasındaki temel farklılıklar çok güzel açıklandı. Ben bunu birkaç sözcükle bitirmek istiyorum. Görebildiğim kadarıyla analiz birimini ulusal olarak alanla, küresel olarak alanlar farklılaşıyor. Bu da bir eski tartışmadır; uluslararası sol mu? ulusal sol mu? Belki onun uzantısı gibi görüyorum, buna bir şey söyleyecek değilim. İkinci sınıf bakışımız farklı. Yani klasik sınıflar dönüştü mü, dönüşmedi mi, biz kime hitap edeceğiz, kimi yanımıza çekeceğiz? Bu tartışılıyor. İçsel ve dışsal dinamiklere farklı ağırlıklar veriliyor. İçsel dinamikler verilen ağırlıklar genellikle aldatıcı. İşte "hükümet iyi olursa, böyle de oluyordu da", "bizde uzmanlarda yok, biz çalışmıyo-

Tamer İşgüden

İki büyük
akım,
sol ve
bizim
liberal
sağ
diyeyim
Türkiye'de
çökmüştür.
Açıkçası
bu bir
yenilgidir

ruz", "politikalar kötü" gibi. Dışsal dinamiklere verilen ağırlıkta salt ona önem verirse dışarıda kalıyor; "dış baskılar nedeniyle buraya geldik" gibi. Bunların ortak bir çalışması olması gerekir. Görebildiklerim bunlar.

Başka bir dünyanın şimdilik mümkün olmadığı ve bir ara geçişle sosyalizme doğru gidiş ancak sağlanabilir görüşüne şöyle bir karşılık vereyim: Başka bir dünyanın olmadığına katılıyorum ama sosyalizmin gelişi nasıl olacak umutsuzum. En azından kısa ve orta dönemde ve böyle bir ortamda. Yani kapitalizmin içinde daha üst bir basamağına dahi atlayamadık. Burjuvazi derken, en azından sistem içinde bir üst basamağa atlayabilmiş, biraz daha kemikleşip altyapıları oturtabilmiş olsaydık daha avantajlı durumda olurduk diye düşünüyorum. Teşekkür ederim benim söyleceklerim bu kadar.

• **Fuat Ercan** - 10 dakikadan sonra kaldığımız yerden devam edelim. Evet Kurtar!

• **Kurtar Tanyılmaz** - Burada temel bir takım şeyler söylendi ve ben bazı noktaları biraz daha farklılaştırarak vurgulamak istiyorum. Birkaç soru da ekleyeceğim sözlerime...

Eleştirel muhalif olmak ne anlama geliyor diye baktığımızda, sanıyorum temel alınabilecek kriter sistemin değiştirilebilir olup olmadığı ekseninde hareket etmektir. Yani, liberalizmin, neoklasiklerin söylediği 'kendiliğinden düzelebilir' savı karşısına, 'sistem müdahale etmekle düzelir mi düzelmez mi?' gibi bir savla çıkmak...

Sanıyorum bu eksende bir ayrışma oluyor. Aynı zamanda bununla bağlantılı bir önemli nokta da sınıflar arası uzlaşma arayışıdır. Tabi eğer sınıflı bir toplumdan söz ediyorsak... Ve burada dolayısıyla hangi toplumsal güçlere dayanılacak?

İkinci unsur olarak, kapitalizmi algılayış açısından bir problem var mı, yok mu? diye bakmak istiyorum. Bize özgü bir kapitalizm var Türkiye'de. Burada da bahsedildi; hiyerarşinin üst kademesinde olanlar ve bunun alt kademesinde olan ezilenler şeklinde. Dolayısıyla bunun aslında bir şekilde ulusalcı bir bakış açısına yola açmadığı vurgulanıyor.

Hocamızda değişti, henüz bizdeki kapitalizm bir üst kapitalizme geçmedi. Entegre olmaya çalışıyorsunuz kaç senedir ve ancak kapitalizm bu şekilde olabiliyor. Dolayısıyla acaba ulusalcı, yani uluslararası bir kapitalizm algılaması dışına çıkarak, ne bileyim bir sermaye birikimi, emek değer teorisi vesairenden ha-

Tamer İsgüden

reketle bir kapitalizm algılaması daha faydalı olmaz mı diye düşünüyorum. 1940-50'li yıllardan günümüze kadar gelen ulusalcı bir milliyetçi çizgiyi kayma ihtimali karşısında kullanacağımız kavramlar bu açıdan önemli.

Birinci söylemek istediğim şey buydu. Yani bize özgü kapitalizm ne kadar doğru? İkinci nokta, Marx'ın kendisinden yola çıkarak, yani emek değer teorisi vesaireyi kullanmak gerekiyor diye.. Kendisi bir soru şeklinde bıraktı tartışma olması açısından ama bunlar bilinmemekte midir? Bu temel kavramlar yoksa dışlanmakta mıdır? Ben mesela ikincisinin doğru olduğunu düşünüyorum. Yani niye biz güç ilişkilerini, iktidar ilişkilerini işin içerisine sokmayalım?

Yine, geçiş programına dikkatler çekildi. Çok önemli, fakat bu yazıldı, bir alternatif program yazıldı. O programda yani '80'lerden, '90'lardan itibaren bize söylenen şeydi; Dışarıdan bize dayatma var: IMF ve Dünya Bankası. Yani biz her şeyi dışarıdan mı bekleyeceğiz? İyi şeyler de bize dışarıdan mı gelecek? Bizim kendi iç dinamiklerimizde bir sorun yok mu?

İkincisi, 'başka bir alternatif var' derken, kullanılan kavramlara bakalım. "Üretim ekonomisi" ne demek? Böyle bir kavram bilmiyorum. Ya da rantıye kavramı... Rantıye kavramı Marx'ta var mıdır?.. Bu kavramları senelerdir dolaşıma sokan kimdir? Rantıye kavramı ne kadar Marx'ın kavramıdır? Ben bu soruyu size yöneltmek istiyorum.

• **Nail Satılğan** - Size yöneltiyorum derken Ahmet'e bakıyorsun Ahmet'e mi yöneltiyorsun?

Kurtar Tanyılmaz

Acaba
ulusalcı,
uluslararası
bir kapitalizm
algılaması
dışına
çıkarak,
sermaye
birikimi,
emek
değer
teorisinden
hareketle
bir kapitalizm
algılaması
daha
faydalı
olmaz mı?

• **Kurtar Tanyılmaz** - Hayır. Ben genel olarak ortaya söylüyorum tartışılın diye. Ahmet Tonak özellikle vurguladı. Tabiki muhalif iktisatçıların ittifak yapması çok önemlidir ve ben de önemsiyorum. Fakat kavramsal berraklığı en çok Ahmet Hoca vurguladığı için söylüyorum. Bir alternatif vardır dendiği takdirde, bu kavramlar ne kadar Marx'ın Kapital'ine referansla kullanılıyor? Bağımsız sosyal bilimlerde yer alan değerli hocalarımızın bunu bildiğine eminim. Biliyorlar ama acaba bunlar dışlanıyor mu? Bu kavramsal berraklığa ulaşmış ondan sonra bu tür ittifakları güçlendirmek bana anlamlı geliyor.

İlginç bir şeyle bitireyim: Liberal Sol. Gençlerde, isimde vereyim Ahmet İnsel, Nuray Mert'in de katıldığı tamamiyle devlet karşıtı söylemde bir piyasa tartışması oldu. Yine Birikim dergisinde piyasalar tartışması çıktı, "Piyasalar mit mi gerçek mi?" şeklinde... Nuray Mert Radikal'de yazdı...

• **Nail Satlıgan** - Oda mı liberal sol'dan?

• **Kurtar Tanyılmaz** - O kategoride sayıyorum; ekonomik dille demeyebilirsin ama önemli değil.

Bu tartışmada, mesela Ahmet İnsel, "siz piyasaya alternatif olarak ne öneriyorsunuz?" dedikleri zaman referans olarak bağımsız sosyal bilimcileri verdi. Ancak, benim bildiğim kadarıyla bağımsız sosyal bilimciler kamusal alana tamamiyle sivil toplum örgütlerini çıkarıyorlar, bilakis devlet müdahalesiyle çıkıyorlar. Dolayısıyla kavramsal berraklık önemli.

• **Fuat Ercan** - İkinci tura geçelim. Bu turda gözden kaçan ve daha da önemlisi diğer konuşmacılarımızın değindiklerini de içerecek şekilde konuşmaya devam edersek toplantımız amacına ulaşmış olacak. Ahmet Tonak ile Gülten Kazgan hocalarımızın erken kalkmaları gerekiyormuş. Bu yüzden konuşma sırasını yeniden düzenledik. İlk sözü Gülten Kazgan hocamıza vermek istiyorum.

• **Gülten Kazgan** - Şimdi efendim, neoliberalizmin bir özelliği de, tam post modern çağa özgü, modernist çağdaki iktisat okullarında daima o düzeyde kuramsal soyut platformda egemen kuramların ileri sürdüğü savları tartışan okul durumunda olmasıdır. Yani klasik okullar karşısında Alman Tarihçi Okulu; Marksizm gibi ya da neoklasik okulla emperyalizm teorisi gibi; bunlar bulundu ve bu okullar iktisat kuramını bir düzeye taşıdı. Öyle bir düzey ki ileri sürülen savlara aynı bilimsellik düzeyinde karşıt savlar vardı. Şimdi bugün neoliberalizmin geldiği ve sadece savlar değil dayandıkları sosyal sınıflar da vardı.

lizmin geldiği ve sadece savlar değil dayandıkları sosyal sınıflar da vardı.

Diyeğim ki bugünkü neoliberalizmin karşısında ne sağlam kuramlı bir iktisat okulu var ne onun dayandığı sosyal sınıflar var. O, DTÖ ya da Dünya Bankası toplantılarında sokaklarda bağırıp çağırınların bakın; bunların içerisinde birbiri ile hiç tutarlı olamayan sosyal sınıflardan gelen insanlar var. Bir tarafta bilmem Fransız tarımcısı var; o bağırıp çağırıyor: Avrupa Birliği'nin büyük destekleri ile mali destekleri ile ayakta kalmış ama yine de karşı çünkü kendisinin istediği kadar ya destek yok ya da pazar açılmıyor. Öbür tarafta da Afrika'dan gelen tarımcı bağırıp çağırıyor. Çünkü Fransız tarımcısının aldığı destekler onu mahvediyor. Yani bu kadar amaçları, sosyal sınıfları, geldikleri ülkeler farklı olan insanlar bir araya gelip bağırıp çağırıyorlar, ondan sonra ayrılıp gidiyorlar. Bir diğer tarafta, Porto alegre'de toplananlar "bir başka iktisat mümkündür, bir başka toplum mümkündür" diye bağırıyor ama nasıl mümkün? O kadar soyut, o kadar dağınık olaylar ki bunlardan çok fazla bir şey çıkacağını sanmıyorum. Ama yine de şunu kabul etmek lazım ki, Latin Amerika son zamanlarda orta sol iktidarlar çıkıyor. En azından toplumun en yakıcı sorunlarına çözümler üretmek amacıyla politikalar geliştiriliyor. O itibarla bütün bu gürültü patırtı anlaşılan çokta yararsız olmadığı en azından Latin Amerika açısından. Ama Türkiye'ye geldiğinizde Türkiye'nin konumu Latin Amerika'dan çok farklı. Bakın Latin Amerika'da özelleştirmeye tepki ayaklanan halklara dönüştü. Siz bakmayın bizim medyaya bunlar hiç girmiyor. Ne televizyona ne gazetelere girmiyorlar, ama eğer uluslararası dergileri okursanız, orada görüyorsunuz ki çok ciddi biçimde özelleştirmeye muhalefet var, özelleştirme durdurulmuş. İngiltere'de dahi özelleştirmeye muhalefet var. Ama Türkiye'de başkanlar kendi aralarında pazarlık yapıyorlar, "ben sana satarım sen bana bunu ver" diye. Yani bu kadar da bilinçsiz bir hükümet ya da dışarı bağlı bir hükümet diyelim bu kadar bilinçsiz bir halk...

Türkiye'de sendikalar sadece kendi tenlerine dokunduğu zaman, SEKA'da, TÜPRAŞ'ta olduğu gibi sokaklarda bağırıyorlar, çağırıyorlar, tepki koyuyorlar. Ve sonuçsuz kalıyor. Oysa Latin Amerika'da bütün bu olaylar sonuç da verdi. O itibarla Türkiye'nin konumu gayet özgün bir yerde. Düşününüz, bütün iş kesimi ve anladığım kadarıyla ve kamuoyu yoklama-

Gülten Kazgan

Latin
Amerika
son
zamanlarda
orta
sol
iktidarlar
çıkıyor.
Türkiye'ye
geldiğinizde
durum
farklı:
bilinçsiz
bir hükümet
ya da
dışarı
bağlı bir
hükümet ve
bu kadar
bilinçsiz
bir halk

ları da doğruyu söylüyorsa haklı da Avrupa Birliği'ne odaklanmış. Bütün yalanlar Avrupa Birliği'nden gelecek. İşte ekonomi iyileşecek, demokrasi iyileşecek, yönetim iyileşecek; her şey oradan gelecek. Böyle bir inançla yola çıkmışlar. Halbuki Avrupa Birliği, gün gibi aşık Türkiye'yi istemiyor: Fransız televizyonunu seyrederseniz görürsünüz, bu kadar aşağılanma, bu kadar hakaret Türkiye'ye karşı ben hayatımda görmedim. Tepki duyuyorum ve iğreniyorum yapılan olaydan. Türkiye bu kadar aşağılık bir ülke değil. O duruma getiriliyor ve Türkiye'den hiçbir tepki yok.

Türkiye diğer küreselleşmenin etkilediği ülkelerden çok farklı bir konumda; tepkisizlik duyarsızlık her katta. Halk katında da böyle, iş katında da böyle... Onun için Türkiye'nin tepkisizlik itibarıyla çok özgün bir yeri var. Bunu Osmanlı döneminde hep kafasında vurulmuş oturulmuş, bir türlü kimliğini, benliğini bulamamış bir halkın yeni bir tezahürü gibi görüyorum.

• **Fuat Ercan** - Ama hocam 1960'lar da böyle değil miydi?

• **Gülten Kazgan** - Şimdi '60'larda olay daha organizeydi. Bunun ne kadar doğal biçimle içeriden bir hareket olduğunu bilemiyorum; herhalde bu gün değil ama yarın bütün arşivler dış dünyada da çözülüp ortaya çıktığı zaman; bunların o kadar da doğal hareketlerde olmadığı ortaya çıkacak gibi geliyor. Dışarı da bir takım örgütlenmelerin burada ki uzantılarıyla

• **Fuat Ercan** - Sovyetler Birliği gibi mi?

• **Gülten Kazgan** - Tabi tabi, bu ABD de olabilir Sovyetler de...

• **Fuat Ercan** - Son seçimlerde, bildiğimiz partilerin yerlerinden ediliş, AKP'nin bir şekilde desteklenip iktidara gelmesi aslında halkın tepkisinin ifadesi olarak görülebilir mi?

• **Gülten Kazgan** - Evet burada haklısınız. Tepki ifadesi olabilir ama nasıl bir tepki bu? Yani bu bir adım daha geriye giden bir tepki...

Diyebilirsiniz ki bu kaçınılmaz bir olaydır çünkü bir orta sol; sol bir örgütlenme olmadığı için siyaset platformunda hakkında alternatifi yoktur. Ama bu kadar varsayımsal konuşmak doğru değil. Diyelim ki çok iyi örgütlenmiş bir sol vardı, ona oy verecekti. Tepki mi aldı? Kaldı ki burada da tepki dediğiniz nihayet oy verenlerin yüzde 34'ü. Öyle toplumun tümünü tanımlayan bir bütünlük söz konusu değil. Bakın Latin Amerika'da oda oldu. İktidarları ileriye dönük olarak değiştirebilecek tepkiler gel-

Gülten Kazgan

di. Lula öyle, Chavez öyle... Yani toplumların yapısının ne kadar farklı olduğunu görüyorsunuz ve tepki koydukları zaman tepkiyi ileri dönük bir yapı için koyuyorlar. Geriye dönük, daha uzlaşmacı değil. Hele kadınlar açısından düşünürseniz, iyice Ortaçağa dönük bir anlayış getiren bu tepkiyi çok kolay anlayamıyorum. Bu tepki olmaktan farklı bir olay oluyor...

Şimdi özet olarak söylemek istediğim, neoliberal çağda daha önceki modernist çağın örgütlü belirli sınıflara dayalı tepkileri ortaya çıkmıyor. Dağınık, ne olduğu belirsiz bir takım tepkiler var. Ama bu tepkilerin bir iktisat okulu gibi derli toplu bir kuramları falanda yok. Dolayısıyla iktisat kuramını da etkilemiyorlar. İktisatta giderek daha dağınık hale geliyor. Ne yaptığı da çok belli değil doğrusu ama ülkeler platformunda ileriye dönük tepkiler var, bunu temelde Latin Amerika'da ortaya çıkan büyük dönüşümde görüyorsunuz. Ama Türkiye bu arada, o sınıf bir ülke olarak ortaya çıkmıyor.

Nihat Falay çok önemli bir noktaya değindi: bütün iktisat programı batı perspektifindedir; doğrudur. Ama bir şeyi de kabul etmek lazım ki iktisat gayet soyut bir düşünce sistemine dayanıyor. Bu soyut düşünce sistemi de bildiğim kadarı ile batı dışında pek fazla bir yerde yok. Modern çağın getirdiği bir soyutlama becerisiyle kurulmuş kuram ve küçümsenmeyecek bir önemde görüyorum ben iktisat kuramını.

Şimdi şunu da belirteyim burada, biraz size de gelmek istiyorum. İktisadın bir sosyal bilim olarak küçümsenmemesi gerektiğini düşünüyorum. Bir ideolojik çekirdeği var ama bakın

Gülten Kazgan

Türkiye'de sendikalar sadece kendi tenlerine dokunduğu zaman, SEKA'da, TÜPRAŞ'ta olduğu gibi sokaklarda bağırıyorlar, çağırıyorlar, tepki koyuyorlar, ve sonuçsuz kalıyor

Lakatos bilimleri incelediği zaman diyor ki, "bütün bilimlerin, fizik dahil bir *sert çekirdeği* (hard core) vardır. Değişmeyen bir ideoloji vardır". Bir sosyal bilim olan iktisadın da, ideolojik çekirdeğin bir de teleolojik, yani belirli amaçları savunma tarafı var. Bir kolektif yanı da var. Bu tarafların ve iktisat kuramlarının insanı yanıltabildiği de doğru ancak ben iktisat kuramının ne kadar önemli olduğunu bir hasta olarak devamlı tıp ile iç içe yaşarken idrak ettim. İktisadın öngörü yeteneği daha iyi buna emin olabilirsiniz. Yani en azından bilebiliyoruz ki para miktarı artarsa sonunda enflasyon da artıyor

Öngörü yeteneği var. Unutmayın ki pozitif bilimlerin içinde öngörü yeteneği bile olamayan bir sürü bilim var. İşte deprem bilim! 30 yıl, 20 yıl diyor; bugün, yarın diyor. Yani öngörü yeteneği bütün bilimlerde yok. Bilim felsefecilerinden biri bilimleri şöyle ayırıyor: Hard science, soft science. Hard sciences da hem öngörü hem izah yeteneği var. Yerçekimi kanunu gibi. Soft sciences ise işte deprem bilimi, jeoloji gibi. Ne zaman deprem olacağını tanırlı noktasında bir bilim. Bugüne kadar bilemedi en azından...

Böyle karşılaştırdığınız zaman iktisat bilimi hiç de küçümsenecek bir bilim değil. Yoğun ideolojik içeriği olduğu çok doğru. Ama ona rağmen bir takım açıklamalar yapabildiği de doğrudur.

• **Fuat Ercan** - Hocam mesela; müdahale etmek gibi olmasın ama biz iktisadı hep ideoloji olarak tanımlıyoruz oysa sizin de işaret ettiğiniz bilim felsefesi açısından baktığımızda aslında iktisat sadece gerçeğin farklı algılanmasını sağlayan bir metinler toplamı değil, gerçekliği ve daha da çok verili sistemin açmazlarını kısa erimli ve kısmi açmazlarına müdahale etmeyi kolaylaştıran, müdahaleyi işaret eden ve böylece problemleri kısmın çözümünü sağlayan bir lehimci mühendislik tarafı var.. Sistemde bir şey/bir şeyler iyi işlemediğinde iktisatçı eleştirel olmayan iktisat disiplininin araçları ile oynayarak, müdahale edilecek şeyi gösteriyor, nasıl ve hangi araçlarla müdahale edileceğinin açıklıyor, gösteriyor. Bu anlamda iktisat ve onun işaret ettiği gerçeğe ait açıklamaları sadece ideolojik- düşünsel alana ait bir şey olarak açıklayamayız gibi geliyor bana.

• **Gülten Kazgan** - Evet. Bakın Lakatos, "bilimlerin bir de koruyucu kuşağı vardır. Orası bilimseldir" diyor. Orada hem açıklama açısın-

dan, hem öngörü açısından test edilebilir teoriler vardır, diyor. İşte ekonometri, istatistik, matematiği kullanarak geliyor. Şimdi ideolojiyle bağdaşmayabiliriz. O tamam, ama bugün istatistiği, ekonometriyi isterseniz planlı ekonomide kullanırsınız, isterseniz serbest piyasa ekonomisinde. Onun için dikkat ederse- niz, Nobel İktisat ödüllerini aslında koruyucu kuşak teorileri içinde alıyorum.

O itibarla ben gene dönüyorum ama demeyeyim; demeyeyim diyorum, ama onca yıllık iktisatçı kendi mesleğini yadsır mı? Dinleyin; bu gerçek inancım: gayet iyi bilin ki, o tıp bilimini gördüğüm zaman benim iktisada hayranlığım arttı...

• **İzzettin Önder** - Ufak bir şey ilave edeyim müsaade ederseniz. Bulguları ve oluşumları yoruma gitmeden, takdir ve tahkime gitmeden algılama ve yansıtma görevi verilirse bu olancayı kabul ettirme mekanizmasına götürmüyor mu aslında? Başka bir şey daha var: tıp çok akıllı aslında. Tıp şunu anladı ki, artık bu insan hastalıkları antibiyotiklerle, keşip biçmekle hal olunamıyor. Genetiğe yöneldi. İktisatta Marksizmin üstünlüğü burada. Neoklasik iktisat genetiğe yönelmiyor. Bugün işsizlik tesadüfi değil. Almanya'da 5,5 milyon adam işsiz. Bu beceriksizlik olayı değil. Sistemin iç dinamiklerden gelen bir şey. Krizler böyle. Ama neoklasik iktisat genetik diye bir şeye girmiyor, ama tıp bunu yapıyor, yapmaya çalışıyor.

• **Gülten Kazgan** - Kökten çözmeye çalışıyorlar.

• **İzzettin Önder** - Evet kökten çözmeye çalışıyorlar. İktisatta böyle bir amaç yok. İdeoloji ön planda..

• **Gülten Kazgan** - Şimdi bunu kabul etmiyorum. Kaynak dağılımı optimal nasıl olur diye inceleyen

Pareto'yu düşünün. Pareto aynı zamanda bir kolektivist. Ekonomide kaynak dağılımı nasıl optimalleşir onu da çalıştı, planlama çerçevesinde kaynak dağılımını inceledi. Üstelik Mussolini'ye de akıl hocalığı yaptı. Diyeceksiniz, faşist ama Mussolini'nin İtalya'ya yaptığı önemli şeyleri ikinci plana atmak mümkün değildir. Şimdi mesela Oscar Lane'i düşünün...

• **İzzettin Önder** - Ama orada gelir dağılımı eşittir.

• **Gülten Kazgan** - Tamam piyasa sosyalizmi diye bir ödev kurdu. İktisatta gelir dağılımı da var ama küresel uzaklaştırılıyor. Bakın

Gülten Kazgan

Bir sosyal bilim olan iktisadın da, ideolojik çekirdeğin bir de teleolojik, yani belirli amaçları savunma tarafı var

neoklasik iktisatçıları içinde Wicksell gibileri, ki bu Alman kökenliler gelir dağılımına daha bir başka bakıyorlar. Bir nokta vurguladılar; dediler ki paranın marjinal faydasını içeri sokmadan, optimal sonuçlara vardık diyemezsiniz. Paranın marjinal faydası, mutlaka sisteme dahil edilmelidir. Bu gayet önemli bir nokta. Paranın marjinal faydası doğrudan gelir dağılımının iyiliği kötülüğü ile bağlantılı bir olay. Şimdi iktisatta var bu, ama eğer iktisadı kullananlar bu noktayı içeri sokmuyorsa bu iktisadın suçu. Bakın bu nokta içeri sokulmuyor, gayet bilinçli düzeyde çünkü paranın marjinal faydası diye konuyu gündeme getirdiğin anda, o zaman gelir bölüşümü düzgün olmadan kaynak dağılımı konuşulamaz noktaya geliyor.

• **İzzettin Önder** - Pareto çözümlerine de gidilemiyor zaten.

• **Gülten Kazgan** - Pareto ne diyor: Gelir bölüşümü ver. Gelir bölüşümü ile kaynak dağılımı optimal nasıl olur onu incelerim. Dolayısı ile iktisatta oda var.

• **Tamer İşgüden** - Burada bir optimizasyon sorununa değindiniz.

• **Gülten Kazgan** - Evet. İktisadın koruyucu kuşağı bilim tarafı o. Ortadaki o sert çekirdek tarafını kimse tartışmıyor. O sosyalist, kapitalist, sosyal demokrat bilmem ne; o inançları. Onu tartışmıyoruz. Ama koruyucu kuşak kısmı iktisatta öyle gelişti ki Nobel ödülüne aday gösterildi.

• **İzzettin Önder** - Hocam Gorbaçov dolaşından Nobel ödülü o. Çok önemli bir kriter değil yani.

• **Gülten Kazgan** - Hayır ama unutmayın 1969'da girdi iktisat ondan önce yoktu.

Ve Nobel ödülünü alanlar, çoğunlukla bu koruyucu kuşak çalışmalarını yapanlardır. İktisat ödülünü alanlar arasında psikologlarda var. Onun için iktisadı net olarak küçümsemeyin, eğer iktisat iyi kullanılmıyorsa bu iyi kullanılmadığı içindir.

• **Fuat Ercan** - Araya girebilir miyim? Tamer hocanın söylediği gibi eleştirel bir iktisada giriş ders kitabı yazılamadı. Oysa ders kitapları, iktisat ideolojisi ya da verili işleyişi meşrulaştıran tüm bilgileri sosyalizasyon sürecine sıkı ve toplumsal alanda kullanılmasına yol açan bir işlevi var. Türkiye'de kendini muhalif iktisatçı olarak tanımlayanların, bu konuda eleştirilmesi gerekiyor.

• **E. Ahmet Tonak** - Buna katılıyorum. Bu meseleler Türkiye'de ki üniversitelerde okutul-

madı. Okutan bir iki hocamız vardı ve onlar belki bu yüzden emekli oldular. Türkiye'deki siyasal ortam falan filan; dolayısı ile böyle bir imkan hasıl olamadı. Ondan sonra daha yeni nesil sayılabilecek bizler, değişik yerlere savrulduk, bıraktık... Mesela Sungur arkadaşımız bu alanda kıymetli bir arkadaşımız ama '80 darbesi ile bu işlerden elini eteğini çekti. Dolayısıyla hem özel durumların bir sonucu bu hem Türkiye'deki siyasi durumun...

Yani insanda enerji yok; insanlar üniversitelerde bu işlerle ilgilenmeyi artık bir ölçüde bıraktılar. Dolayısıyla ben bildiğim nesile atfen bunu söylüyorum, yakın arkadaşlarıma ve genç arkadaşlarıma söylüyorum. Şimdi bunu bir sonuç olarak aldığınız zaman bunun üzerine nasıl gidilebilir? Burada böyle bir kavramsal netlikle ifade edilen şeyi talep etme yerinde midir? Peki, ne yapaım sorusu gündeme geliyor. Bence bu yaklaşım doğru olarak görülmüyorsa insanlar bu alanda ürün vermeye çalışırlar. Şimdi şöyle bir şey dememek gerekiyor: herkesi buna ilişkin bir tavır almaya çağırırım. Gereksiz bir politik zorlama olur.

• **Gülten Kazgan** - Bir şey söyleyeceğim ve gideceğim. Şimdi arkadaşlar Marksist bir alternatif değil. Kapitalizmin eleştirisinden nereye gidersiniz? Üstelik bugünkü kapitalizmin eleştirisi de değil; çünkü kapitalizmin eleştirisi. Dolayısıyla Marksistlerin bir kere öncelikle alternatif toplum modeli ne olur? Onu düşünmeleri lazım! Kapitalizmin eleştirisinden bir yere gidemezsiniz ki? İşte Sovyetler Birliği. Sabahdan akşama bütün okullarda Marksizmi okuttular, ama kurdukları modelin Marksizmi gösterdiği bir tarafı yoktu. O itibarla sürekli Marksizmin sözünü edip ama alternatif model ne olur? onu düşünmemek bence tutarsızlık.

• **Fuat Ercan** - Gülten hocamız ayrılmak zorunda imiş, sevgili hocam bayram tatilinde bir gününüzü hem de soğuk algınlığınıza rağmen bize ayırıp, toplantıya katıldığınız için teşekkür ederim.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Yanlış anlaşılmasın; arkadaşlar arasında Bağımsız Sosyal Bilimciler, Nail'de dahil olmak üzere hep daha yakın dururlar. Ben daha eleştirel mesafede duruyorum. Bu şu anlama gelmesin; tam tersine yaptıkları işin doğru olduğunu düşünüyorum. Burada hiçbir sorun yok. Yani eleştirel muhalifseniz başka türlü hegemonya olmaz ki, neoliberalizme hegemonya oluşturacaksınız. Neoliberalizmin karşısında ister istemez bir şekilde örgütlü olacaksınız, bir şekilde kurum-

Gülten Kazgan

**Kapitalizmin
eleştirisinden
nereye
gidersiniz?
Üstelik
bugünkü
kapitalizmin
eleştirisi de
değil;
dünkü
kapitalizmin
eleştirisi**

sallaşmış olmanız gerekir. Dolayısı ile benim orada hiçbir şüphem yok. Ancak Bağımsız Sosyal Bilimciler işi doğru mu yapmaktadır? O konu da endişelerim var.

Dolayısı ile yapılacak bu ittifak faydalı bir şey midir, değil midir? O ayrı bir konu. O yüzden takdir ediyorum; Bağımsız Sosyal Bilimciler buna karşı durabilmişler. Ama radikal iktisatçılar, İstanbul da dâhil olmak üzere neden kolektif bir şey yapamıyor? Niye kurumsallaşamıyor? Bunlar niye hiç gündeme gelmiyor? Yoksa tabi ki herkes tek başına yazısını yazıyor. Ona bir şüphe yok...

Bağımsız Sosyal Bilimciler doğru yapıyor. Metni bir kişi yazsa bile, herkes imzasını atıyor. Bunun getirebileceği ses çok daha fazla etkilidir. Güçleri konuşuyorsak eğer, yani güç dengelerini konuşuyorsak doğru iş yapıyorlar. Kolektif iş yapıyorlar aralarındaki bütün sorunlara rağmen... Dolayısıyla biz niye bunu kurumsallaşması için mücadele etmek yerine başka bir kurumsal çatı altında mücadele ediyoruz. Burası bana bir problem ifade ediyor.

• **Tamer İşgüden** - Bu tartışmaya kendi açımdan gireyim. Galiba bu çok eski bir sorun ve hiç de bitmeyen bir sorun. Ama tek doğru olmadığına göre, en temel çizgiler etrafında gitmemiz gerekiyor. Türkiye'nin 50 sene sonra, belki 100 sene sonra ulaşabileceği bir toplumsal yapı için şimdiden temel bir ilişkiyi öne çıkarıp, 'biz yapamıyoruz, anlaşıyoruz, birlikte çalışamayacağız' demenin bir yarar getireceğini zannetmiyorum...

Şimdi, ayrıca niye tepki vermiyor bu toplum konuşması oldu. Bu toplumun niye tepki vermediği zor bir olay, ama tabi 1970'lerden başlayarak çok zor dönemler geçirdik. 1980'lerin nötrale etmesi, sendikaların, işçi sınıfının gitmesi falan bunları herkes biliyor. Gerçekten tepkisiz bir toplum. Ama tepki ulusalcı bir çizgide çıkmaya başladı. Vay Hitler'in kitabı çok satılmaya başladı; bu nereden çıktı? gibi olaylar olmaya başladı.

Bu ulusalcı çizgi faşist çizgide de gidebilir. Faşist lafını kullanmak istemiyorum her terim tarihsel ortamı içinde kullanılmalıdır. Türkiye de Almanya'daki faşizm olmaz başka bir şey olur. Yani etnik egemenlik gibi anlaşılan bir çizgide de çıkabilir ama ulusalcılık, eşitlik, vatanşılık, birlikte yaşamak biçiminde de ortaya çıkabilir. Bana öyle geliyor ki, dingin mi desem, durgun mu desem ne diyeceğimi bilemiyorum; bu tepkisiz toplum içerisinde ulusalcı tepkiyi daha toplumsal bir çizgiye çekmek

mümkün olabilir. Bu çizgide bir tepkiyi yoğunlaştırabiliriz, diye düşünüyorum. Tabi o faşist çizgisinden uzak kalmak koşuluyla.

Sonra bu gün konuşurken aklıma bir şey geldi; biliyorsunuz Tübitak'ın eski Tübitak'ın popüler bilim kitapları var, çok tutuluyor. Onları yapamıyoruz. Yani bir dönem Türkiye'de sosyalizmi tanıtan popüler bir yayın yapıldı ve hepimiz onlardan yararlandık. Böyle bir şey yapılabilir mi bilmiyorum küçük basit temel bir şeyler yapılabilir diye tahmin ediyorum. Teşekkür ediyorum.

• **Fuat Ercan** - Çok teşekkürler hocam.

• **Nihat Falay** - Bir iki noktada konuşmaların içini biraz açmak istiyorum. Mesela matematiksel iktisat yeteri kadar irdelenmiş değil. Matematiksel iktisada karşı değilim ama neoliberal ideolejinin arkasını besleyen matematiksel iktisada karşıyım. Planlama dışında mesele ayrı bir olay. Onun bence bizim tarafımızdan vurgulanması lazım. Bir başka konu bu yeni ekonomi kavramı var. Yani çok basit söylersem, işte makinelerle üretilen ekonomi. Ama onun arkasındaki çok yeni de değil ve sanki çok büyük bir alanmış gibi ortaya konuluyor. Özellikle işletmeciler koyuyor tabi.

Bir başka konu bana göre iktisatta temel sınıf emekçi sınıftır. Herhalde buradaki herkes buna yakın insanlar. Ama ben herkesin aksine iki noktayı vurgulamak istiyorum. Birincisi emekçi kesimi öne alıp, sendikalizme saplanmak yanlış. Çünkü sendikalizm temelde kapitalizmin yaralarını ve defolarını kapatan bir sistemdir. Öyleyse sendikalizm yeniden yorumlanması lazım. Yine en yakın kesim olduğumuz işçi kesiminde yeterince işçi olduğuna kanaatinde değilim. Neden şu. Seçim sonuçlarına bakın. En büyük ezayı yapan partilere mazoşist bir tavırla oy veriyorlar. Vermeseler zaten bu partiler hayatta ortada kalmaz. Bu mevcut iktidardaki partide olabilir, geçmişte Demirel'de, Özal'da olur. İşçilerin bu anlamda bilinçlendirilmesi; tabi işçilere yukardan bakıp böyle bu iyidir demek anlamında söylemiyorum bunu. Belki muhalif iktisada düşen görevlerden birisi de bu. Kendi aleyhlerine alınmış kararları destekliyorlar.

Yine partilerin bir anlamda işçi kesimiyle bağlantısı da yok. Bu TKP içinde, ÖDP içinde, CHP içinde böyle. Ve dolayısı ile bunu vurgulamak istedim. Bir başka şeyde şu; bunu belki ileride tekrar tartışmak lazım. Acaba Türkiye'de Marksist iktisatçı olduğunu söyleyenler hepsi; benim bir ön varsayım olarak gördü-

Nihat Falay

**Matematiksel
iktisada
karşı
değilim
ama
neoliberal
ideolejinin
arkasını
besleyen
matematiksel
iktisada
karşıyım**

ğüm kapitalist iktisadı çok iyi biliyorlar mı? Yani bana bazı söylemler yağurdun üzerindeki kaymağı yemek, yağurdun alt tabakasını yememek anlamına geliyor. Ben bunu çevremde çok görüyorum...Mesela, Asaf Savaş da marksistti. Öyle zannediyorsun? Ama şimdi ne?

• **Nail Satlıgan** - Hangisi doğrudur hocam.

• **Nihat Falay** - Yani kapitalist sistemi öğrendi de mi kaydı? Yoksa öğrenmedi Marksist oldu; o çemberi öyle kuralım.

• **İzzettin Önder** - Asaf'ın öğrenme sorunu değil bence. Gene yanlış konuya girdik..

• **Nihat Falay** - Belki; belki bireysel bir şey; bilemeyeceğim o kadar detayını bilemiyorum tabi. Bu tercihtir, rota değiştirmektir. marksizmin çıkar yok olmadığını moda olan neoliberalizmin daha iyi para getirdiğini düşünmektir. Yani söylem anlamında söylüyorum. Evet, burada bırakayım. Çok teşekkürler.

• **İzzettin Önder** - Şöyle başlayayım. Biraz, kendimizi bir işletmede kalite çemberinde iş yapan emekçiler gibi gördüm. Yeni bir ürün yapılıyor; bu ürün daha iyi nasıl yapabiliriz, neresinde çapak var, bunu nasıl düzeltiriz falan.

Ben sosyal olaylara böyle bakamıyorum. Belki çok abartılı bir şey ama çok fazla insan faktörü, büyük topluluklar faktörü hatta gidererek çok daha fazla sermayeyi mekanizma olarak görüyorum. Şimdi postmodern bir yaklaşımla, sosyal olaylar çok girifttir, tarihte, coğrafyada vardır, istatistiğin çok büyük bir etkisi vardır diyelim. Burada sivil toplum örgütleri de vardır diyelim ama ben böyle bakmak istemiyorum. Bana göre başat dokuya bakarsak daha anlamlı bir sonuç çıkartabiliriz. Çünkü bu yan dokuların bir kısmı müşterek yönlerde de hareket edebilir, ters yönde hareket edebilir ama bunlar çok önemli değil. Tarihin gidişini çok fazla değiştiremezler. Onun için başat faktörle baktığımda, hakikaten beni mutlu edecek biçimde kalbimle değil ama aklımla bütün dünya ve Türkiye son derece uygun görünüyor.

Yoksulluk artıyor ve insanlar bununla uğraşmaya başlıyor. Bugün kapitalizm insanı metalaştırdıkça, yoksulluk kapitalizmin işine gelmemeye başladıkça, yoksulluğu biraz sürdürülebilir hale getirmek biraz yükseltmek lazım gibi duruyor.

Yine, bugün Fransa'da, Almanya'da insanlar "kararlar Brüksel'den alınıyor. Bizim bi-

le haberimiz yok" diyorlarmış. Çünkü kapitalizm artık sermaye merkezileştikçe yönetimde siyasal kararları merkezileşmeye başlıyor. Her halde yerel meclislerin kararları çok fazla söz konusu olamayacak gibi geliyor bana.

Bir de teorisi meselesine değinildi. Karşıt teorileri var ama biz okutmuyoruz. Güç öyle bir hakim ki. bilime de hakim oluyor, etkiliyor ve bilimi yönlendiriyor. Dolayısıyla sadece Stolper - Samuelson teoremi gündeme geliyor ve şekillerle bunu anlatmaya başlıyoruz.

Sağ kendine parti bulamıyor meselesine gelince ben buna katılmıyorum. Bence buluyor ve tam bu anlamda da kamufle ediyor kendisini. Çünkü şimdiye kadar gerçekten çok açık bir biçimde parasal bir popülizm mekanizması kullanarak sağ partiler destek gördü. Şimdi ise bir yandan dinsel faktör bir yandan ideoloji olarak tamamıyla ikinci sınıf üreticiler yani KOBİ diyebileceğim insanların ortaya çıkarttığı parti var.

Yine bir şeyin ilki gerçekleşiyor. Üretime hâkim olan siyasete hakim oldukça ve etrafı yoksullaştıkça toplumun yönetimi zorlaşmaya başlıyor. Bunu da, bir yandan dinsel ideoloji ile baskılanması şeklinde görüyoruz, diğer yandan da mesela yeni çıkartılan ceza yasası bunun bir sonucu aslında.

Şimdi birkaç şey daha söyleyeyim müsaadenizle. Bazı şeylere katılmıyorum. Mesela sermaye bu kadar merkezileştikçe, ezme ve karar mekanizmasının sistemin içine işlemeye başladıkça, tabiatıyla sınıflar sarsılmaya başlayacaktır. Ve dağılmaya başlayacaktır. Tepkiler de dağınık olacaktır.

Yine hiç tepkisiz falan değil Türkiye. Tepkili ama biz bu tepkiyi burjuvazinin çıkarı veya yönünde hareket ettiği için tepki olarak görmüyoruz. Yani IMF'ye bu kadar bağlanmamız, kapitalist sınıfla merkezin güdüsünde bu kadar olmamız aslında bir tepkidir. Tepki değil aktif davranış biçimidir. Bu da burjuvazinin çıkarı doğrultusundadır. Çokta doğru yapmaktır çünkü kendi hayatını öyle sürdürebilmektedir.

Son olarak da şunu söyleyeyim; belki Bağımsız Sosyal Bilimciler'in heterojen olmaları bunların büyüklüklerini sağlayan ve birliklerini sağlayan bir faktör olabilir bu da doğru olabilir ama Türkiye'de Marksist düşünce veya bir programın soyut düzeyde yapılmasının gerekli olduğuna inanıyorum. Ancak sınıflar arası uzlaşma ve bir planın şu anda Türkiye'de uygulanabileceği kanaatini taşıyorum.

İzzettin Önder

Ulusalci ve devletçi görüşlerden devletçi görüşü müdafaa ediyorum

• **Fuat Ercan** - Hocam pardon sınıflar arası uzlaşma mı yoksa iktisattaki farklı düşünceler arasındaki uzlaşma mı?

• **İzzettin Önder** - Sınıflar arası uzlaşmanın çok fazla olabileceği kanaatini taşıyorum ben. Çünkü çelişki ve ekonomik farklılık, çıkar ilişkileri bu kadar farklılaştıktan sonra uzlaşma söz konusu olamaz. Ama giderek çıkar yönüne geçerek de öbür sınıfları baskı altına almaya başlayacak. Bu nereye kadar gidecek? Bir patlamaya götürür mü götürmez mi? Ben çıkış yerini de maalesef biraz da orada görüyorum. Böyle marjinal ayarlamalarla bir şey yapılabileceği kanaatini taşıyorum. Şimdi bir tek şunu söyleyeyim; ulusalcı ve devletçi görüşlerden devletçi görüşü müdafaa ediyorum. Bunun rant oluşturabileceği düşünülebilir ama ben bunu çok fazla kabul etmiyorum. Bence çok daha marjinal bir rant oluşturabilir. Çünkü uzun dönemde ulusalcı görüşler Marksist görüşlere aykırı gibi geliyor bana. Buna karşın hem tarihsel olarak hem en azından şu anda toplumun siyasal kararlarının biraz daha toplumsalcı olması ve ileride bir dönüşüm sağlanacaksa bunun daha kolay politik bir uygulama alanına sokulması devletçiliktir. Bu nedenle bugün özelleştirmelere, devletin küçültülmesine karşıyım. Buralarda verimsizlikler olsa bile bunlar düzeltilebilir.

Bir ufak bilgi vereyim müsaadenizle. Latin Amerika ülkeleri tabiatıyla bizden biraz farklı tepki gösterdiler. Ama Latin Amerika ülkelerinde çok büyük bir özelleştirme yapıldı. TÜSİAD 1993'de Brezilya, Arjantin, Şili gibi Latin Amerika'dan getirdiği üst düzey politikacılara bir oturum yaptırdı. Onlara orada "özelleştirmeyi halk uyanmasın ve tepki diye çok hızlı yaptık" dediler. Tabi bunu tam böyle söylemediler ama ikincisi çok ucuz fiyatta ellerinden çıktı bunlar, üçüncüsü söyledikleri bütün ülkeleri için; Arjantin, Brezilya için ekonomiye üç dört tane yabancı şirket hâkim oldu, dediler ve bunlar TÜSİAD'ın Görüş dergisinde yayınladı.

Tabii tepkileri farklı oluyor. Biz Osmanlıdan gelme, daha 80 senelik bir devletiz. Olumlayarak söylemiyorum ama bilimsel olarak baktığımda kapitalizme çok uygun ve henüz olgunlaşmamış bir aşamada seyrettiğimizi düşünüyorum,

Bu notada dinamik tartışmasına gelince, iç dinamiklerden de dış dinamiklerden de çok ciddi olarak etkileniyoruz. Yani iç dinamikler dışarıdan bağımsız falan değil. Bizim burjuva-

zi, büyük iş çevrelerimiz dahi yabancı iş çevrelerinin taşeronluğuna burada soyunuyorsa ve montaj sanayine atlıyorsa bu ikinci sınıf burjuvazidir. Bu anlamda iç dinamiklerde bunda etkileniyor. Dolayısıyla ben kapitalizmi bir bütün olarak; bir dünya kapitalizmi konjonktüründe görüyorum. Bu konjonktürde Türkiye'nin yeri, çok da olumsuzlayarak söylüyorum bunu çok da ters gelmiyor bana. Yine bu coğrafyada, Osmanlıdan alına bu mirasla daha başka bir şey olabileceği kanaatini de taşımıyorum.

Eski solcuların sağcı olması tartışmasına girmeyelim ama bir tek şunu söyleyeyim; akademik olarak bir insanın kapitalist sistemde solcu olabilmesi için iki önemli gerekçe olabilir. Ya da iki buçuk diyelim. Buçuğu şudur; moda olabilir ve bu çok önemli gelmiyor bana. Fakat iki gerekçe çok önemli. Bunlardan bir tanesi toplumsalcı bir düşünce mantığı vardır ve bu tam bilimsel bir düşüncedir. Bir hırka bir lokma diye istersen kendisi için diye düşünebiliriz ama öyle yaşamayabiliriz toplumsal bir düşünceyi de solcuysak solcu olarak kalır; sağa dönmez. Ama birde yarı moda olsun yarı çıkar meselesi. Yani o dönem dünya konjonktürüne denk düşerek, o dönemde daha büyük bir yarar sağlayabileceğini düşünen insanlar olabilir; bu sağda çok fazla yararlanmamış insanların sola öykünmesi olabilir. Bu belki de, onlar tabi olabilir dönüşebilirler ama birinci sınıf insanlar yani akademik düşünenler dönüşemez çünkü akademik bir temeli vardır bu işin gelir dağılımı, kaynak dağılımı veya toplumsal bakış açısından. Teşekkür ederim.

• **Fuat Ercan** - Biz teşekkür ederiz hocam. İkinci tur konuşma için söz Nail hocamız da...

• **Nail Satlıgan** - İzzettin Hocanın son söylediği "eski Marksistler neden muhafazakar oluyorlar"dan başlamak istiyorum. Bunu tekerleme düzeyinde çocukluğumdan beri bilirim. Şey denirdi: yirmi yaşına kadar sosyalist veya komünist olmayanlar kalpsizdir. Otuz yaşından sonra komünist olmaya devam edenler akılsızdır. Bu tekerlemenin doğrulanma çevrimi bizim kuşağa isabet eden dilimin büyük çoğunluk açısından geçerlidir. Tabi tamamen düşünsel teorik nedenlerle bir düşünce okulunu değiştiren çok saygıdeğer örnekler de var. Onların tabi maddi refah düzeyleri değişmiyor.

Bu geçiş programı konusuna gelince, genel olarak bütün eleştirel muhalif iktisatçıların

İzzettin Önder

Olumlayarak
söylemiyorum
ama
bilimsel
olarak
baktığımda
kapitalizme çok
uygun ve
henüz
olgunlaşmamış
bir aşamada
seyrettiğimizi
düşünüyorum

Tam Zamanında

Ön Hazırlık Hizmetleri

- Adres Girişi
- Etiket Basımı
- Torbalama
- Zarflama
- Harmanlama
- Insert Atma
- Zımbalama

Diğer Hizmetlerimiz

- Lcv toplanması
- Depolama ve Lojistik

Dağıtım Yaptığımız Gönderi Çeşitleri

- Süreli Yayınlar
- Fatura
- Davetiye
- Katalog
- Promosyon
- Basılı Evrak
- Banka ve Mağaza Kredi Kartı, Hesap Ekstresi
- Kampanya ve Duyuru ve Brosürleri

İKTİSATLILAR SİGORTA ACENTALIK HİZMETLERİ A.Ş.

Sayın, İktisatlılar

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezun ve Mensupları Vakfı'nın kuruluşu olan İktisatlılar Sigorta Acentelik Hizmetleri A.Ş. kuruluşundan beri hizmetlerini titizlikle yürütmüş ve yürütmeye devam etmektedir.

Sigortacılık hizmetleri için bugüne kadar Başak Sigorta Acenteliğini yapan işletmemiz, 12 yıl Başak Sigorta Genel Müdürlüğü'nü yürüterek emekliye ayrılan Sayın Muzaffer Bilgili'yi yönetim kurulumuza katarak daha güçlü bir konuma gelmiştir.

Acenteliğimiz, yürütmüş olduğu faaliyetler sonucu oluşan gelirini, bağlı bulunduğu İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezun ve Mensupları Vakfı'na aktarmaktadır.

Bilindiği üzere vakfımızın, İ.Ü. İktisat Fakültesi'ne ve İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ne yardımcı olmak, İktisat Fakültesi öğrencilerine burs hizmetleri sağlamak gibi amaçları bulunmaktadır.

Bu vesile ile sigortacınız olarak çalışmalarımızı titizlikle sürdüreceğimizi bildirir, işletmemize göstereceğiniz ilgiye şimdiden teşekkür eder, saygılar sunarız.

Nihat SAVAŞ
Yönetim Kurulu Üyesi

Orhan SOFUOĞLU
Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUN VE MENSUPLARI VAKFI

Halaskargazi Cad. Kuran İş Merkezi 299 - 301 Kat 2/B Şişli / İSTANBUL

Tel : 0.212 343 20 50 pbx Fax : 0.212 343 20 53

Nail Satlıgan

Türkiye ekonomisinin temel sorunu ne denirse; ben kendi payıma işsizlik ve yoksulluk demekten yanayım. Çünkü bu subjektif, yani insanların yaşantılarını temel alan bir yaklaşım

değil de, bu genel kategori içindeki Sosyalist-Marksist iktisatçı halk grubunun kapitalizme karşı teorik programatik mücadelesinin bir aracı olarak geçiş programı yapıldı. Bu, mesele Türkiye'nin kapitalist dünya ekonomisiyle eklemlenmesinde kritik belirleyici halka olan finans kesimine yönelik halkçı-ilerici-emekçi yanlısı bir müdahale, bir kamulaştırma boyutunu içerebilir. Bu geçiş programının gerekliliği ve zorunluluğu daha genel bir düzeyde konuşulabilir.

Türkiye ekonomisinin temel sorunu ne denirse; ben kendi payıma işsizlik ve yoksulluk demekten yanayım. Çünkü bu subjektif, yani insanların yaşantılarını temel alan bir yaklaşımdır. Birini iş aradığı halde bulamaması yani işsizlik, öte yanda işi varsa bile elde ettiği gelirin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ve yetersiz bırakması... En önemli sorun bu. Şimdi makro ekonomik istikrarsızlık dersiniz, orada tek tek insanları; etiyile, canıyla, canıyla değil gayri insani bir bakış açısını temel almış olursunuz. Şimdi yoksulluk ve işsizlik herkesin hemen görebileceği gibi birbiri ile çok ilgili konular...

• **Fuat Ercan** - Pardon hocam. İşsizlik, yoksulluk meselesinin bugünkü soruyla çok bağlantılı bir boyutu da olabilir. Daha çok sistem ve sınıfla bağlantılı dil üzerinden yoksulluk ve işsizliğin can alıcı bir problem olduğunu vurgulamak gerekir mi? Yoksa analiz tarzının kendisi de işsizliği ve yoksulluğu açıklamak

açısından önemli bir referans verir mi? İşsizlik ve yoksulluk tanımı bize çok daha farklı bir bilgi, farklı bir teorik çerçeve taşıyabilir. Parantez içinde belirteyim.

• **Nail Satlıgan** - Şimdi tam bilemiyorum. Bu soruya çok hazırlıklı değildim. Geçiş programı açısından söylemeye çalışıyordum. Geçiş programı konusunda şunu söylemiştim: Türkiye kapitalist dünya sistemi içerisinde az gelişmiş bir ülkedir. Ezilen ülke, sömürülen ülke buna ne dersek diyelim. Şimdi bu durumun aşılması mevcut iktisadi sistemin temel çerçevesi veri alındığında mümkün olmaz. Yani geçiş programının temelinde böyle bir anlayış yatıyor. Devletin daha çok vergi toplaması, daha çok harcama yapması, daha çok sosyal harcama yapması ve bu harcamaların içerisinde, son yirmi yılın tamamen özel sektöre terk edilmiş bulunan yatırımcılık müştekinin yeniden üstlenmesi. Bunlar mesela ilerici görüşler, ilerici tezler ama bu kesinlikle yetersizdir.

Şimdi diyelim ki, devlet vergi yoluyla Türkiye'de yaratılan gelirin yüzde 20-25, belki onun biraz üzerinde olan kısmına el koyuyor, onu bir şekilde yeniden bölüştürüyor. Bu vergi hâsılatının çok daha fazla artırılması mümkün değil, demin sözünü ettiğim yoksulluk ve işsizlik sorunlarını daha da büyütecek bir durgunluğa yol açar. Yatırım grevine yol açar vesaire. Önemli olan bu yüzde 25'lik dilimin yüzde 40-45'lere çıkarılması. Yani bu yüzde

20'nin yüzde 40-45 civarında bir kesiminin toplumsal ihtiyaçları yansıtan politik kararlarla tasarruf edilmesini sağlamak. Bunun yolu, üretim araçlarının bir bölümünün yine kamu mülkiyetinde olması. Geçiş programının altında bu da var.

Bu üretim araçlarının tümünün değil ama ekonominin yönlendirilmesi açısından stratejik önem taşıyan kesiminin kamulaştırılmasını içerir. Size güncel bir örnek vereyim. Kapitalizmi hedef almamakla birlikte, dünya kapitalizminin işleyişi bakımından çok önemli bir köstek olan önemli bir örnek var bence, o da Chavez'in Venezuelası. Şimdi Chavez'in Venezuela'sında emekçi halktan yana önemli şeyler yapılıyor. Bunun yapılabilmesini mümkün kılan şey petrol kuruluşlarının kamunun elinde olması. Oradan elde edilen bir artığın halkçı-ilerici bir iktidar altında, emekçi sınıflarının başta sağlık ve eğitim olmak üzere acil ihtiyaçlarına yönelik olarak harcanması. Bunun bir takım örneklerine rastlıyoruz. Şimdi tabi sınırlı ve halk için uygulamaları mümkün kılan kamu eliyle yaratılan artığın siyasi kararlarla siyasi iktidarın politik niteliği sayesinde emekçilerden yana kullanılabilir olması. Yani buradan hareketle kapitalizme karşı mücadeleden belirsiz bir sosyalizm propagandasından hareketle değil halkın, insanların çoğunluğun acil ihtiyaçlarına, kapitalist sistemin oyun kurallarıyla bağdaşmayan onları aşan zorlayan çözümler üretmesinden geçtiğini söylemek istiyorum.

Sonuç olarak, sosyalist insanlar olarak gerek siyasi kimliğimiz gerek mesleki iktisatçılar olarak içinde bulunduğumuz neoliberal taarruz döneminde, gerek dünya gerek gerek Türkiye çapında ister istemez eski deyimle tedafürî, defansif savunma mücadeleleri yürütmek durumdayız. Mesela özelleştirme bir taarruz, bir furya dünya çapında. Buna karşı bir savunma mücadelesi vermek gerekir. Bu savunma mücadelesi içerisinde özelleştirmeye sınıfsal açıdan karşı olanların yanı sıra "ülke kaynakları yabancılara peşkeş çekiliyor" gibi ulusal ya da ulusalcı bir tarifle karşı çıkanların bir araya gelmesinde yarar var. Bu yüzden politik mücadelelerinde her zaman bir takım ittifak arayacaksınız. Her zaman da ittifaklar iyidir. Sovyetler Birliği'nin varlığı da dünya çapında bir takım kurtuluş; gerçek sonuçlar veren kurtuluş mücadelelerine yardım etmiştir. Vietnam'da mesela. İttifaklar her zaman gereklidir, mücadele insanlara onu dayatır. Birtakım pür teorik nedenlerle bazı ittifakları beğenmiyorsanız,

bunu mesela özelleştirme mücadelesinde işçilere anlatamazsın, benimsetemezsin.

Bir de, rantıye kavramına değinip bitireyim. Kapital'de rantıye olmayabilir ama Marksist teorinin bir parçasıdır rantıye. Mesela Buharin'in en önemli yapıtlarından bir tanesi bildiğiniz gibi "Rantıyenin Ekonomi Politikası" başlığını taşır.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Venezuela ve Chavez'le ilgili şunu söylemek isterim. Chavez, "kapitalizmden yavaş yavaş uzaklaşıyoruz. Zaten insan olanın gördüğü düzen de kapitalizm değil" dedi. Bu da, bir ittifak ve taktik meselesi dediler mesela.

• **Nail Satlıgan** - Her sosyalist mücadelenin Chavez'le ittifak içerisinde olması gerekir. Daha ileri şeylerini de okuyorum; "sosyalizm, kurtuluş sosyalizmdir" diyor. Bunun bir ittifak boyutu vardır ama Chavez benim gördüğüm kadarı ile hala "e" demiyor. Yani "kapitalizmi aşacağız. Kapitalizmi aşan bir iktisat teatresi güdüyorum" demiyor.

• **İzzettin Önder** - Burada bir şey söyleyebilir miyim? Chavez ve Venezuela'da olanları tahlil etmek için erken olduğu kanaatini taşıyorum. Çünkü iç dinamiklerle dış dinamikler burada ittifak kurabilirler. Dolayısıyla Chavez'e kadar bütün liderler, karar hakkını, yönetme hakkını, müdahale hakkını elinde tutabilmek için her şeyi açıkça da söylemezler, konuşmazlar. Yani liderleri söylemleri ile değerlendirmeleri kanaatinde değilim çok fazla. Çünkü pozitif olmak lazım, icraata bakmak lazım. Belki buna Hindistan katılacak, belki Türkiye de katılacak bilemiyorum. Bu şimdi senaryo gibi geliyor benim kafama.

Chavez'i takdir ediyorum hoşuma da gidiyor ama çok erken henüz o tahlilleri yapabilmek açısından. Çünkü ben dünya kapitalizminin henüz tam olarak merkezileşmediği ve gücünün zirvesine ulaşmadığı kanaatini taşıyorum. Yavaş yavaş oraya gidiyor. Ama bu ne kadar zaman alır, Çin, Hindistan bağlamında, Avrupa'nın manevrası ne olacak durum karşısında onun için henüz muğlak oralar gibi geliyor bana. Tabi Türkiye mücadeleleri, bağımsız sosyal bilimcilerinin mücadelesine baktığımızda hakikaten ben de Nail'e katılıyorum, ittifak çok önemli.

• **Fuat Ercan** - Gerçekliğe karşı ittifaklar oluşturmakla, sosyal gerçekliği açıklama çabaları ve bu çabaları gerçekleştirenler arasındaki ittifak bir biriyle ilişkili ama kendine özgü yanları olan bir gerçeklik. İttifak daha çok poli-

Nail Satlıgan

özelleştirme
bir taarruz,
bir furya
dünya
çapında.
Buna
karşı bir
savunma
mücadelesi
vermek
gerekir

tik bir durumu işaret eder. Ama bizler Türkiye'yi anlamaya çalışan teorik tavırları olan insanlar isek; bizlerin arasında gerçekleşmesi gereken şey ittifaktan daha çok anlama çabasını, açıklama çabasını derinleştirmektir. Anlama ve açıklama çabalarının bizzat kendisi, ittifakların nasıl-hangi koşullarda gerçekleşeceğini ipuçlarını verir. Örnek olarak Türkiye'nin sorununu "kısa süreli sermaye hareketleri" olarak tanımlama ile "Türkiye'nin sorunu "değer yaratma sürecinin sınıfsal doğası" ile ilişkilidir ifadesi oldukça farklı toplumsal ilişkileri işaret eder. Çelişki ve çatışmaların öznelere farklılaştırır. Bu açıdan da sosyal bilimciler arasında gerçekleşmesi gereken temel yönelim, ittifaktan daha çok tartışma, tartışmayı detaylandırarak yaşanan süreci gözler önüne sermektir. Bu anlamda ittifak kavramının öznelere ile ittifaka yönelecek nesnel gerçekliği işaret edenlerin gerçeklikleri aynı olmakla birlikte, gerçeklikle kurdukları ilişki farklı olmak zorunda.

• **İzzettin Önder** - Benim söylediğim, bu tür ittifaklar kısa süreli hoş da olabilir belki kısa süreli sonuca bir miktar ara sonuçlar sağlıyor olabilir ama bu tür ittifaklar yavaş yavaş radikalizmi eritebilirler; anlatmayı eritebilirler. Buna dikkat etmek gerekir.

Tabi bu bilincin psikolojik olarak nasıl olduğunu hakikaten bilmiyorum. Bunu korumak lazım. Yani akademik adamın ısrarla ve inatla yani idama bile giderken dünya dönüyor diye bilmek lazım. Bütün doktorlar karşı olmasına rağmen mikrop denen bir şey var demek lazım. Yani amprik yani bir eylemde bir anda yani harp içinde yapıldı, savaş karşıtlığı için yapıldı biliyorsunuz; dincilerde bir araya geldi ittifak yapıldı, sağ sol bir araya geldi, Irak savaşı esnasında bu tabi konjonktürel geçici bir olaydır.

• **Mehmet Türkay** - Ankara'da sormuştum, burada da sorayım: Şimdi eleştirel bakanlar, muhalif bakanlar, genel olarak soldan bakanlar diyelim bir marjinalliği var şu gün dünyada da Türkiye'de de. Bu noktaya nasıl gelebildik? Yani alternatif öneremediğim için mi marjinal konuma düştüm? Bir de hegemonya tartışması var mevcut hegemonya nasıl kırılır sorusu var; yoksa marjinal olması nedeni ile mi alternatif öneremiyorum? Sonuçta Gülten Hoca'nın giderayak söylediği hani sadece eleştirmekle olmaz bir de alternatif önermek lazım demesi var ya! Yani orada bir karışıklık var. İlle de bir tanesini hareket noktası olarak almamız gerekmiyor ama bu durumun

tespit edilmesinin yararı var. Çünkü bütün bu sıkışıklık solun genel olarak kendi içine kapanmasını besliyor. Kendi içine kapandığı oranda kendisini çok daha güçlü imiş gibi hissediyor ya da öyle lanse ediyor. Veya böyle dev aynasında görmesi, öyle bir gücü olmadığı halde asarız keseriz yönünde bir dilde var, yani işte özelleştirmeleri engelleyeceğiz. Bu politik olarak söylenebilir sokakta vesaire de ama bu bütün o düşünme biçimlerine yansdığı zaman ortada psikolojik bir şey var. Yani birçok şeyi reddediyorsun, yaptırmayacağını söylüyorsun ama çatır çatır yapıyor. Bunun da bir psikolojik etkisi de var. Nail'in söylediği geçiş programatigi vs bunların topluma değişmesi için ne yapmak lazım? Bir yerden ses gelmesi bir yerde yankı bulması lazım. Bu soruyu Korkut Hoca'ya sorduğumda 'ahret sorusu' dedi!

• **İzzettin Önder** - Aynen ahret sorusu... Öldükten sonra cevap vereceğim ama Korkut Hoca'ya orada destek vereceğim. Şimdi bir kere bir şeyi açıklayalım. Marksistler konuşurken, burada tabi Sungur ve Nail'i ayrı tutuyorum tam bir şeriatçılık yapıyorlar. Bundan şunu kastediyorum; 'Marx ikinci sayfasının alttan sol paragrafında ne söylemiş, Gotha programında ne yazılmış?' diye konuşuyorlar.

Buna karşı kapitalizmin menşesine gidersek; yani 200-300 sene devlet kurmuş devlet yıkılmış, karşı görüşü ile mücadele etmiş, krizler atlattmış, her şeyi yapmış, manevra yapmış; gerçekleştirmiş kendisini. Onun için o kitabı şeriatçı sosyal genetiğe işlemiş. Mesela buradan Engels " Ailenin ve Mülkiyetin Temeli" kitabında mülkiyet ve aile ne demektir dememiş, 'temeli' demiş; kökeni demiş; bu çok önemli!

Ben şu anda kendimi çok saf diye addediyorum. Çünkü Sovyetler'de bu rejimin yıkılmasını, sonuçlar açısından değil ama bizde özelleştirilmenin yapılması şu anda görüyoruz. Kapitalizmin temelini biz şimdi yine sanki bu filmi yeni baştan yaşıyoruz. Ne ortaya çıkıyor? Mafya; çok doğaldır. Ne ortaya çıkıyor? Asker silah! Ne ortaya çıkıyor? Kapitalist emperyalist hücum ediyorlar. Doğu Avrupa'nın fabrikalarını 1 euroya alıyorlar. Çok doğal bunlar. Kapitalizm böyle ortaya çıkmıştır. Ailenin kökeni önemli yani kökeni kavramı çok önemli! Şimdi uzatmayayım, şuna geleceğim; dolayısı ile insanların sosyal gelişimi bir yaşam tarzı oluştu ve onun için sistemik arıza ile sistem içi arızalarda arasında ayırım yapamıyor insanlar. Yani bugün ki yoksulluk, işsizlik sistem içi bir

Mehmet Türkay

Bütün
bu sıkışıklık
solun
genel
olarak
kendisi
içine
kapanmasını
besliyor.
Kendi
içine
kapandığı
oranda
kendisini
çok daha
güçlü
miş
gibi
hissediyor
ya da
öyle
lanse
ediyor

şey; yani çözebiliriz bunu. Orada Marx önemli. Yani orada tarihsel süreç çok önemli, küreselleşmeyi o zaman anlarız.

Bugün, bundan 50 sene önce üretilen bir araba, ufacık bir makineyle 1500 tane işçiyle yapılıyorsa bugün kocaman komplike bir makine ve 5 tane işçiyle yapılıyorsa işte bu organik bileşim değişiyor, burada çok kabaca ve tarih değişiyor. Tarih böyle yazılıyor. Sömürü halkaları daralıyor. Piyasa da daralıyor.

Küreselleşmeyi burada gündeme getirmeye başlıyor. Bunları algılamaya başlıyoruz gibi geliyor. Şimdi halka bunları anlatmak doğal bir şey gibi geliyor. Marksizmi anlatmak çok zor, doğal bir şey kapitalizm çalışıyor. Bir imkân gibi görülüyor, belki bir takım paradokslarda var hakikatten yani küreselleşme olduğu için biz bugün çok daha iyi marka arabaları uyduruk arabalardan daha ucuza belki aynı fiyata alabiliyoruz ama bu geçici parıltı bu. Yarın onlarda yapacak aynılarını.

Bilim adamı burada izole de oluyor, çünkü bilim adamlarının bir kısmı burjuvazi tarafına geçiyor. Eskiden nasıl sanatı saray desteklemiş şimdi bilim adamlarını destekliyor ve bilimi yönlendiriyor. Sen bunu söyleme başladığında izole oluyorsun, yoksullaşıyorsun. Çok zor bunu sürdürmek... Daha da zoru halka anlatmak... Çünkü kapitalizm merkezden yani çevreden başlayıp yoksullaştırdığı için çevre bunu algılayamamaya başlıyor zaten yoksuluz.

Bunu kim algılayabilir? Ani değişikliği algılayabilir insan tabiatı psikolojisi algılayabilir. Avrupa bunu algılayabilir mesela. Yoksulluk orada merkezi vurmaya başlarsa algılayabilir. Ama ne zaman olur bu onu bilmiyorum.

Modada iki kavram vardır: zenginler modayı oluştururlar ama aniden değiştirirler. Çünkü halk bunu sürü hareketi gibi takip eder, ondan ayrılmak mecburiyeti var; alta geçirirler alt da sürü halinde o modayı uygular. Fikirlerde de böyle! İdeolojilerde de böyle. Zengin ne diyorsa aşağıda bu yayılır. Zaten Leninist anlamda ideoloji bu aslında. Hâkim sınıfın kendi çıkarlarını veya menfaatlerini toplumsal menfaat gibi yansıtır. Hatta bunu Smith bile yazmıştır. Sanırım dokuzuncu bölümün son paragrafında böyle bir şey vardır açıkça söyler.

• **Nail Satlıgan** - O eleştirdiğin Marksistler gibi oldunuz!

• **İzzettin Önder** - Evet aynen öyle ama Smith bunu yazmıştı hakikatten. Marksistim zaten **ben de**. Bir yanlışlık yok burada. 'Sermaye çıkarı toplumsal çıkarda aykırıdır' diyor. Ama 'sermaye toplumu kandırır' diyor orada 'dişil' kelimesini kullanıyor.

• **Fuat Ercan** - Kapitalist toplumsal ilişkiler içinde yaşayanların "günlük mantığı" ile sistemi bütünsel olarak eleştirenlerin mantığı arasında her zaman çelişki olmuştur. Bu çelişkinin olması da normal. Bu anlamda muhalif ve

İzzettin Önder

Tarihsel süreç çok önemli, küreselleşmeyi o zaman anlarız

marksistlerin sol strateji geliştiremedikleri ve dolayısıyla gerçekliği dönüştüremediği ifadesi kanımca yanlış bir soru. Yukarıda da işaret ettiğim gibi bir şeyin ne olduğunu işaret etmek ve dahası doğru olanı göstermekle, bir şeyi değiştirmek birbirleriyle ilişkili olsa da farklı şeylerdir. Bir doğrunun doğru olması bir şey iken, o doğrunun, hayatı dönüştürmesi başka bir şey. Değişim için doğrunun işaret edilmesi gerekiyor, ama bu işaretin gerçeklik üzerindeki etkisinin olması için toplumsal bir veya birkaç güç tarafından desteklenmesi gerekiyor. Bu bir yandan yaşanan gerçekliğe içkin toplumsal güç kompozisyonu ile ilişkili iken, diğer yandan ise o güç kompozisyonunun gücünü açığa çıkaracak, deşifre edecek ya da koruyacak-kollayacak bilme hallerini içeriyor. Yukarıda işaret ettiğimiz bazı insanların bu güç kompozisyonu içinde yer değiştirmeleri de bu yüzden oluyor. Dünya dönmüyor diye biliyor. Dünyanın döndüğünü bilip daha önceleri bunu işaret etseler bile.

• **İzzettin Önder** - Gerçekten hegemonya öbür tarafta. Onu kırmak çok zor. Ama ben yine ısrarla söylüyorum bilim insanı diyelim onun ısrar etmesi bile önemli. Tabi şimdi Marx'ın aslında iki önemli özelliği de var. Nail bu konuda müsaade ederse önce ben biraz ham düşünceğim. Bunlardan birincisi Marksist teoriyi anlamak, bu günkü aletleri neo klasik aletleri ve klasik aletleri yani ana aletleri anlamaktan çok daha zor. Yani bu gün mesele emeğin sömürülmesi olayında emeğin fiyatı olan ücret olgusunu kolayca anlatamıyoruz. Sömürü çok gizli ve fark edilmiyor. Onun kullanımı değerine yansımada fark edilmiyor. Kimse algılayamıyor bunu! Dolayısıyla mesela Korkut hocamızın kulakları çınlasın ama Ricardoyen bölüşüm teorisi ile Marksist bölüşüm teorisini yan yana getirir; çok anlamlı değil. O bir bölüşüm teorisidir. Ricardo başlatmıştır ama Marx'ın ki farklı bir olay. İkincisi de doğrusu bu bir anlatma zorluğundan, benim şöyle bir şahsi kanaatim var. Bugün bana sorsanız 'Marksizm'e geçelim mi geçmeyelim mi' diye doğrusu benimde kuşum var. Neden kuşum var biliyor musun? Marks çok rafine bir insan istiyor. Yani bugün kapitalist sistem az veya çok; çok ilginçtir yerleştikten sonra toplum için değil, salt kendisi için iş yapan insanları elemine edebiliyor. Alt kademedeki üst rantıye sınıfının o bir kısmını, hepsini değil ama biraz elemine edebiliyor. Bunun şu anda çok vülgarize bir örneğini vereyim; bir fabrikada özelleştirme hakkında konuşuyorduk, işçiler isyanda bir

anlamda. Dediler hocam bırakın özelleşsin de, çalışanla çalışmayan ayrılın dediler. Şimdi böyle bir iş edebi üzerinden holdingleri falan katmıyorum; holdingler ve yönetim kurullarının suretleri aynıdır. O başka bir edepsizlik ayrı bir olay ama kaymak mücadelesi kaymağı bir tarafa bırak altta bu iş edebi gelişmediği toplumlarda Marksizm nereye savrulur onu bilmiyorum ben. Çünkü o bir ahlak istiyor; yani toplum için çalışacak kendin için zaruri şeyleri alacaksın. Yani hatta bu Sovyetler'de bile biliyorsunuz bir ara; epey bir süre hatta gelir vergisi uygulanmıştı. Gelir vergisi uygulamanın hiçbir mantığı yok. Zaten gelir bir merkezden dağıtılıyor. Nedir bunun mantığı? Çünkü henüz Marksist adam komünist adam üretememişsiniz. Beyin cerrahı da var orada yol işçisi de var; nasıl bunların gelirlerini yakınlaştıracaksınız hadi eşitlemeyi bir tarafa bırakın. Hala kapitalist dokular var. O zaman beyin cerrahına yüksek ücreti verdiler, ama ondan gelir vergisi aldılar. Vergiden sonra biraz daha yakınlaşmış oldu. Ama orada Sovyet Rusya'nın gelir vergisinin vergi içerisinde oranı yüzde 10-12 gibi bir şeydi. Üst düzey insanlardan; balerinlerden, boksörlerden alınan parayı bilmiyorum. Orada bile bunlar yaşandı. Neyse yani Marksizm'in böyle de bir şeyi var halka anlatmak; bugün bir imkan olsa düzeltmek nasıl olur? Mesela Türkiye için "görüşü değiştirsek" buna katılıyorum.

Çünkü mukayese pratikte fedakarlık yaparsak; Marksizm de niye fedakarlık olsun ki? Çünkü herkes çalışıyor. Bende para kaynağı yapıyorsam sen de yapıyorsun. Soru geçiş soruları olarak söylüyorum ben.

• **Nail Satlıgan** - Benim bir sorum var, o Mehmet'in naklettiği. Hani ahret suali demişler... Şimdi bu tavuk yumurta sorunsalıdır. Yani anladığım kadarıyla Bağımsız Sosyal Bilimciler içinde bir grup arkadaşımız halkın yeterince radikal olmamasından hareketle programın anti-kapitalizm anlamında radikal olmaması gerektiğini söylüyorlar. Yani düzene karşı, iktisadi düzene karşı duruş ve kişisel bir muhalefet yok. O zaman biz inşa edeceğimiz formüle edeceğimiz programlarda fazla ileri gitmeyelim. Yani yapılması gereken bana öyle geliyor ki programların kendilerini, kitleleri radikalleştirebilecek bir unsur olarak görmek. Çünkü solun herhangi bir ülke de herhangi bir zamanda güçlü olması anlamlı sayıda insanla bir alternatif düzen tasavvurunu vizyonunu kullanmasına bağlı bir şey. Şimdi '60'lı yıllarda Türkiye'de böyle bir şey

Fuat Ercan

Kapitalist toplumsal ilişkiler içinde yaşayanların "günlük mantığı" ile sistemi bütünsel olarak eleştirenlerin mantığı arasında her zaman çelişki olmuştur. Bu çelişkinin olması da normal

vardı. Bu düzen değişmelidir. Yani CHP'nin de sloganıydı. Şimdi bu düzen değişmelidir bunun için çeşitli akımlar; sosyal demokratlar, sosyalistler, komünistler, milliyetçiler vs. değişik şekillerde doldurmaya çalışıyorlardı. Yani faşistlerin bile alternatif toplum vizyonu vardı. İnsanlar mümkün olan tek düzenin serbest piyasa ekonomisi üretim araçlarının mülkiyetinin özel ellerde olduğu kapitalizm olduğuna inanırlarsa solun güçlenmesi mümkün değildir. Ekonomiyi yönetmek için daha iyi yönetmek için hep bu solun dışındaki partilere yönelecektir. Alternatif bir düzenin mümkün gerekli ve istenilir olduğu tasavvurunu yeniden canlandırmak gerekir. Şimdi benim savunduğum geçiş programı anlayışı bir yönüyle hatta en önemli yönüyle bu amaca hizmet etmeye çalışır. Başarılı olur olmaz o başka bir şey ama şimdi diyelim ki finans kesiminin kamulaştırılması diyorsunuz. Şimdi bu şöyle bir soruyu davet edebilir, ama bu düzen içinde bu mümkün değil ki. O zaman cevap? O zaman bu düzeni değiştirin. Bu düzen içinde eğer geçiş programının unsurlarının gerçekleşmesinin mümkün olmadığı bir itiraz olarak bizim muhataplarımızca iyice çürüsün o zaman bizim açımızdan daha iyi olan yeni bir tartışma, etkileşim oluşur demektir. Yani düzen tartışması alternatif düzenlerin mümkün olup olmadığı tartışması bunlardan hangisinin daha istenilir olduğu tartışması; o bakımdan ne mutlu kitlelerin nezdinde alım gücünün yetersiz olduğundan hareketle mutedil bir programa razı olmaktansa radikal bir programı daha radikalleştirmenin bir unsuru olarak görmek gerekiyor. Bir de bu programın radikalleştirici etkisini ille çok kısa dönemde elde etmeyi düşünmemek gerekir. Sözelimi Arjantin ile Türkiye'nin son derece birbirine benzediği düşüncesindeyim.

• **Fuat Ercan** - Analiz olarak mı toplumsal muhalefet olarak mı?

• **Nail Satlıgan** - Hem analiz olarak hem politik geçmiş olarak. Biz her an bir Arjantin olabiliriz. Hem kapitalizmin çökmesi anlamında hem kendini yeniden toparlaması anlamında. Bu son yıllarda ki şeyler. Şimdi Arjantin'de şöyle bir şey yaşandı bütün finans kesimindeki tasarruflar bloke edildi, el konuldu. İnsanlar kendi mevduatlarını çekemez hale geldiler. Bu banka ve finans kesimini kurtarmak için baş vurulan bir önlemdi. Şimdi bu Türkiye'de de olabilir. Türkiye'de böyle bir şey olduğu zaman; insanların da falanca parti; Bağımsız Sosyal Bilimciler ya da muhalif Marksist ikti-

satçılar gibi böyle bir takım insanlar vardı, bunlar banka ve finans kesiminin kamulaştırılmasını önermişlerdi diyebilmesi gerekir. Bazen de sizin programınızın radikal özelliğinin kitlelere mal olması, yaşanan bir olayın sizin programınızı hatırlatması sayesinde olabilir. Evet, yani bunları göz önünde tutmak lazım gerekir.

Gülten Hanım'ın iktisadın bir bilim olarak başarısı konusunda söylediklerine pek katılmıyorum. Tıpla mukayese yapıldığında tıp son derece olumlu son derece başarılıdır gibi düşünüyorum.

• **İzzettin Önder** - Onu bende anlamadım neden öyle dedi? Bir de deneyimlerden dolayı olabilir.

• **Nail Satlıgan** - Yani tıbbın sistematik olarak yapısal olarak başarısız olduğu bazı alanlar var. Yani maalesef kanser mesela! Yani bir yakını kaybetmiş filan olabilir ya bu tip ne biçim bir bilim filan demiş olabilir ama mesela tıpta antibiyotiğin sağladığı çok büyük bir başarı var. Buna benzer bir başarıyı biz iktisatta kesinlikle göremiyoruz.

• **Fuat Ercan** - Ben eleştirel olmayan iktisadın başarılı olduğunu düşünüyorum. Eğer bu gün eleştirel olmayan iktisat güç ilişkileri içinde belirli bir toplumsal kesim-sınıf için kurgulanmış ve bu kesimlerin değişen ihtiyaçlarına cevap veriyorsa ve bu kesimler varlıklarını güç donanımlarını arttırarak sürdürüyorsa, eleştirel olmayan iktisat ve iktisatçılar başarılı olmuştur. Kuşkusuz bu başarı sadece bu kesimler için başarılıdır. Güç ilişkileri içinde zayıf konumda olan kesimler için bu iktisat ve fetişizme düşmemek için iktisatçılar, başarısız oldukları için eleştirilemez, tam tersine belirli bir sınıf adına hareket ettikleri, mesai harcadıkları için eleştirilir. Bu anlamda tıp disiplini ile karşılaştırılmaz bir alandan bahsediyoruz. Bu alanda iktisada karşı iktisadı eleştiren bir diller pratik geliştirmemiz gerekmiyor mu?

• **Nail Satlıgan** - Ben buna katılmıyorum şimdi büyük alt üst oluşları öngöremiyorum. Güney Doğu Asya, Doğu Asya bunalımlarından hemen önce yayınlanan IMF ve Dünya Bankası raporlarına bak; yani böyle bir şeyi öngörebilmek egemen kesimlerin lehine olur. Aleyhine değil. Özellikle Asya bunalımından sonra egemen yayın organlarında Marx'ı öven yazılar çıkmaya başladı. Sonuç olarak diyelim ki; Mali yatırımlarını akıllı bir şekilde yapmak isteyen bir para sermaye sahibini yani potansiyel bir rantiyeyi diyelim ki "Das Kapital" ya da Das

Nail Satlıgan

Bazen de
sizin
programınızın
radikal
özelliğinin
kitlelere
mal olması,
yaşanan
bir olayın
sizin
programınızı
hatırlatması
sayesinde
olabilir

Kapital'in özet niteliğindeki bir Marksist ekonomi el kitabı daha fazla yardımcı oluyor. Yani öyle bir paradoks var. Şimdi öngörü konusunu başka bir anekdot anlatarak söylemeye son vereyim. Şimdi Marksistlerle dalga geçmek için söylenilen tekerlemelerden bir tanesi de şudur: Marksistler son 7 bunalımın 9 tanesini öngördüler. Yani şunu kast ediyorlar. Boyuna bunalım çıkacak diyorlar arada bir tutturuyor. Ama çıkacak dediği bunalımların bir kısmı çıkmıyor. Sürekli bunalım çıkacak dersin arada bir haklı çıkarsın. Şimdi bu doğru tabi öyle bir

şey var. Ama mesela Samuelson İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Ulusal Ekonomik Araştırma Büro'sü için yazdığı bir makalede, "İktisatçılar önemli görevlerinden birinden kurtuldu" diyor. Bu görev "konjonktürü öngörme"! Makalesinde konjonktür iniş çıkışlarına ilişkin bunalımlar bitti" diyor.

• **Fuat Ercan** - Evet saatleri alan ve oldukça zevkli olan bu tartışmayı artık bitirmek istiyorum. Katıldığınız için tekrar İFMC adına çok teşekkür ederim.

Nail Satlıgan

Mali
yatırımlarını
akıllı
bir şekilde
yapmak
isteyen
bir para
sermaye
sahibini
yani
potansiyel
bir rantiyeyi
diyelim ki
"Das Kapital"
ya da
Das Kapital'in
özet
niteliğindeki
bir Marksist
ekonomi
el kitabı
daha
fazla
yardımcı
oluyor

yeni liberalizme karşı güncel taleplerden alternatif sosyalist stratejiye köprü

Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu açmazlara sol bakış doğru bir şekilde sorunu yeni liberal küresel kapitalizmin kısır döngüsü içinde ele alıyor. Bu yazı, eleştirinin ortak zeminine ve ardından da alternatiflerin inşasında ayırtedici olan iki kritik soruya değiniyor: 1. Kapitalizmin "Altın Çağ"ı tekrarlanabilir mi? 2. Küresel kapitalizmin tahribine karşı mücadelenin sınırı nerde bitiyor? Daha adil, daha demokratik, daha çok sosyal devlet içeren bir kapitalizm mi, yoksa anti-kapitalist, sosyalist bir emek iktidarı mı? Bugün emekçilerin karşı karşıya kaldığı saldırı karşısında acilen ortak bir savunma pozisyonu inşa etmenin ve uygulanan politikaların kısır döngülerine işaret etmenin öncelikleri, ikinci sorunun daha az gündeme gelmesine neden olsa da, iki olası pozisyon arasındaki sınır, kuşkusuz güncel sol taleplerin nerde başlayıp, nerde biteceğine dair de farklı sınırlar yaratıyor.

Yeni liberalizm, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, kapitalizmin Altın Çağının krizi sonunda yaşanan sınıf mücadelesinden galip çıkan sermayenin tercihleriyle belirlendi. Bu galibiyetin gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye açısından yansıması da sermaye ve mal hareketlerinin serbestleştiği küresel piyasaya açılmak ve ithalatlarını pahalı dış borçla, kısa vadeli kar hedefiyle hareket eden spekülasyon yabancı sermaye girişleriyle ve kendi ihracatlarıyla karşılayacakları bir modeli benimsemek oldu. Bu sermaye mutabakatının bedelini hem gelişmiş kapitalist ülkelerde, hem de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde emekçiler ödüyor². Küresel liberal kapitalizm düşük ücret, düşük talep, düşük yatırım, düşük istihdam dayalı bir kısır döngü yarattı. Öte yandan sermaye küresel olarak kârlarının önemli bir kısmını kağıt ve para ticaretiyle sağlar hale geldi. Finansallaşma yatırımlarda küresel duraklamayı, artan kırılganlığı ve yüksek işsizlik oranlarını kalıcılaştırıyor. Spekülasyon kaynaklı büyüme dönemlerini izleyen daralma dö-

nemleri emek gelirlerinde kalıcı tahribatlar yaratıyor.

Bu hem üretim döngüsü açısından kırılan bir sistem, hem de toplumsal olarak meşruiyet krizlerine gebe. Bu anlamda küresel yeni liberalizm kendini tüketmiştir ve bu eksik veya başarısız uygulamalardan değil, tam da harfiyen uygulanmış olan sermaye reçetelerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de eleştirel sol iktisadi analiz bunu deşifre etmektedir. Bize "alternatif ne?" diye soranlara, öncelikle yeni liberalizmin kısır döngüsünü anlatmak, emek lehine politikalar oluşturmaya giden yolda bir savunma mevzisi inşa etmek açısından çok önemli. Bu küresel kapitalizmin tahribatına karşı bir cephe. Bu noktada "düşük ücretler, düşük talep, düşük yatırım, düşük istihdam" ilişkisine vurgu yapan Keynes'ten, Marx'a kadar, yeni liberalizm dışı bir çok iktisadi akımın arasında bir ortak cephe inşa etmek mümkün.

kapitalizmin altın çağı tekrarlanabilir mi?

Ama ortak analizimiz aynı zamanda şu soruyu da ortaya atıyor: Özel kârların aklına dayalı bir ekonomide işsizlik sorunu aşılabılır mı? Kapitalizm içinde işsizliği aşmak mümkün mü? Marxizmin önemli olduğu nokta da tam burası: Sınıf mücadelesi var olduğu sürece, işsizlik sermayenin emekçilere karşı dönemsel olarak yaratmak zorunda olduğu bir silah. Yani Keynes'in arzuladığı gibi "kapitalizmi kapitalizmden korumak" mümkün değil. Yatırımlar da, verimlilik de artırılmalı, ama nasıl? Sonunda yaratılacak değer nasıl paylaşılabılır? Daha adil demek yeter mi? Piyasanın ve kâr güdüsünün sorunu çözemeyeceğini söylemek ve kamunun rolünü ve kamu yatırımlarının önemini vurgulamak yeter mi? Bu tespit sektörel öncelikler temelinde bir kamulaştırma stratejisini de davet etmez mi? Eğer iş dahi yaratmıyorsa kapitalizm, şimdi kârların meşru olmadığını, sömürü anlamına geldiğini ve

Özlem
Onaran¹

Küresel
yeni
liberalizm
kendini
tüketmiştir ve
bu eksik
veya
başarısız
uygulamalardan
değil,
tam da
harfiyen
uygulanmış
olan
sermaye
reçetelerinden
kaynaklan-
maktadır

emeğin değer yaratan tek özne olduğunu söylemek için de iyi bir zaman değil mi? Üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı bir sistemin kavramsal olarak adil olması gerçekçi mi? Korumacı, kapalı, sermaye ve mal hareketlerinin tekrar kontrol edildiği, devletin etkin rol oynadığı, emeğin kazanımlarını iletmeyi hedefleyen bir modeli kapitalizm içi bir sosyal mutabakat ve refah devleti ile tekrar yeşertmek mümkün mü?

İkinci dünya savaşı sonrası Altın Çağa damgasını vuran sosyal refah devleti çok özel tarihsel koşulların ürünü. Unutmayalım ki kapitalizm o aşamaya gelene kadar dünya çapında bir büyük buhran, iki büyük savaş ve faşizmler yaşadı. İkinci savaştan Amerika'nın uluslararası hegemonik güç olarak çıkması, militer harcamalara dayalı sermaye birikimi ve bunun ürünü fonların ABD çıkarlarıyla tutarlı bir uluslararası para ve mal akışının parçası olarak dünyaya aktarılması, sosyal devlet uygulamalarını, Keynesci talep yönetimi politikalarını, yüksek üretkenlik artışlarına dayalı yüksek ücretleri ve emekçilerin tüketici olarak kritik rollerini ulusal ve uluslararası düzeyde olanaklı kıldı. Bu olası "Ekim" devrimlerine karşı bir savunuydu da aynı zamanda. Bugün sermayenin buna ihtiyacı yok. Dolayısıyla kapitalizm içinde sosyal refah devletini yeniden inşa etmek ve işçi sınıfının kazanımlarını iletirmek, bir emekçi iktidarı için mücadele etmek kadar zor. Üstelik kapitalizmin, emekçilerin kazanımlarının ilerlemesine bir noktadan sonra tahammül edemeyeceğini, dahası zamanla teknolojik gelişmenin de kâr oranlarını düşürücü bir etki yaptığını, ve dönemsel olarak "yıkıcı bir uyum" sürecini yarattığını da tarih gösteriyor.

Sermayenin güçlü taraf olduğu küresel kapitalizm döneminde, sınıf mücadelesindeki güç dengeleri toptan değişmeden, emekçiler kazanımlarını iletilemez ve hatta koruyamaz. Bu koşullarda böylesi bir toptan değişme ise yeni bir toplumsal uzlaşmaya değil, devrimci dönüşümlere gebe olur.

bugünden uğruna mücadele edilebilecek talepler

Bu ayrımlar yeni liberalizmin eleştirisinin ötesine geçip, karşı öneriler oluşturmaya başladığımız anda önemli hale gelebiliyor. Henüz alternatif bir sosyalist stratejiyi sunma aşamasına gelmeden dahi, güncel talepler tartışıldığında, karşıma yeni bir mutabakat inşa etme

hedefi nedeniyle bir "gerçekçilik" barikatı çıkabiliyor. Gerçek dışı bir "Altın Çağ"ı canlandırmak isteyen bu yaklaşımın ötesine geçerek, güncel sol mücadelenin talepleri neler? Bugünün güncel, yakıcı sorunlarından yola çıkan, bugünden uğruna mücadele edilebilir olan, ama öte yandan kazanılacak olsalar kapitalist sistemi dinamitleyecek olan talepler bunlar. Dolayısıyla günlük ihtiyaçlarından yola çıkarak, çalışan kitlelerin zihinlerinde başka bir düzen tahayyülüne doğru köprü oluşturacak talepler...

Kamunun özel yatırımları teşvik ederek istihdam ve büyüme yaratmasını önermek, boşuna bir çaba ve dahası kaynakların sermayeye transferidir. Kaynakları geniş çalışan kitlelerin çıkarına dağıtacak olan planlı bir kamu yatırım programıdır. Hem istihdam yaratmak hem de yeni bir ekonomi yaratmak için iki öncelikli yatırım alanı bulunmaktadır: 1. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi toplumsal hizmet alanları 2. Sanayileşme tercihleri kapsamında belirlenecek bir teknoloji politikasının parçası olan kilit sektörler. Aynı şekilde özelleştirilen şirketlerin durdurulması ve özelleştirilen şirketlerin geri alınması da bu çerçevede savunulmalıdır. Böyle bir bakış elbette kamulaştırma stratejisinin ve alternatif bir sosyalist stratejiye doğru giden yolun da meşruluğunun önünü açar.

Bu yaklaşım ayrıca enflasyon değil, tam istihdam hedefli bir makro politika gerektirir. Merkez bankasının para politikası da ekonomik büyüme önceliklerine tabi kılınmak durumundadır. Bu söylendiğinde ise, enflasyona karşı fiyat kontrolleri gündeme gelir.

Büyüme öncelikleri uluslararası iktisadi ilişkilerin de yönünü belirler. Bu öncelikler temelinde seçici korumacı bir dış ticaret politikası ve kur rejimi uygulanmalıdır.

Bu yatırım stratejisi aynı zamanda bir finansman sorusunu da gündeme getirir: Kaynaklar nereden sağlanacak? İç ve dış borçların iptalinden, ve çok kazananı, sermayeyi ve serveti hedef alan bir vergi sisteminden. Hükümet vergi almadığı sermayeden borç alarak, yine sermaye lehine harcamalar yapmıştır. Dolayısıyla iç borçlarda artan oranlı servet vergisi yolu ile belli bir miktarın üzerinde elinde borç kağıdı bulunduranlara borç geri ödemelerinin iptal edilmesi meşru bir taleptir. Bu operasyonla birlikte, bir sonraki aşamada ise yerli finansal sistemin kamulaştırılması, ve ekonomik planın önceliklerine göre inşa edilmesi gündeme gelebilecektir. Çok tartışılan ve

Sermayenin
güçlü
taraf
olduğu
küresel
kapitalizm
döneminde,
sınıf
mücadelesin-
deki
güç
dengeleri
toptan
değişmeden,
emekçiler
kazanımlarını
iletilemez ve
hatta
koruyamaz

aslında geniş çevrelerde kabul de gören sermaye hareketlerinin kontrolü de bu çerçevede yerine oturtulmalı. Dış borçlar açısından tek gerçekçi çözüm radikal bir borç silme operasyonudur. Arjantin IMF'ye rağmen bunu yapabildi. G8'in Afrika'nın yoksul ülkelerine yönelik borç silme operasyonu ise sınırlı da olsa kazanılmış bir alan. Daha geniş kapsamlı bir mücadele ve elverişli koşullar ise bütün borçlu ülkelerin ortak pazarlığını sağlamaktır.

Emek eksensli bir iktisat politikasının bir diğer ayağı da acilen yeni iş yaratmak için çalışmaya haftasının ücretler düşürülmeden 35 saate indirilmesidir. Bu aynı zamanda boş zaman ve örgütlenme hakkıdır. Farklı bir ekonomi tasarlamak için karar mekanizmalarına katılım ve bunun için de zaman gereklidir. Bu mücadelenin diğer ayağı da geçimlik bir ücret, iş güvenliği ve bütün çalışanların kayıtlı ve sosyal güvenlik kapsamında olması talebidir. Nihayet kazanımların eşit paylaşımı talebi ve işe almadaki kadınlara yönelik pozitif ayrımcı uygulamalar tarihi geriye çevirmek için bir şanstır.

Bu taleplerin ortaya çıkaracağı bir soru da şu: Peki kapitalist bir dünya ekonomisinin parçası olan bir ülkede yatırımlarla sonsuza kadar bir cennet yaratılabilir mi? Tek başına ulus bazında kurtuluş arayan ülkelerin, emekçilerin birbiri karşısında fiyat kırdığı bir sistemden kaçış şansı yok. Küresel kapitalizm içinde bütün gelişmekte olan ülkeler avantajlı endüstrilerin alanına girmeye çalıştığında, sınırlı küresel talep karşısında düşen fiyatların basıncı altında aşırı yatırım krizine sürükleniyor. Ulusal düzeyde alternatif bir iktisadi proje için mücadele etmek elbette önemli, ama bu mücadelenin yüzü daima enternasyonalist bir mücadeleye de dönük olmalı. Alternatif iktisat politikası uygulamaya soyunmuş hükümetlerin ortak uluslararası makroekonomik koordinasyonu kapitalizmin kısır döngüsünden yegane çıkışı sunabilir.

O halde bu mücadelenin özneleri kim olacak? Kuskusuz milliyetçi sermaye grupları yolunu emekçilerin çıkarlarından söz edildiği ilk noktada ayıracak, ve gönüllü olarak uluslararası sermayenin komutasında emek karşıtı saldırının hizasına girecektir. Karşı cephe emeğiyle geçinen bütün kitleleri içerecektir. Bu mücadele aynı zamanda işsizlerle çalışanların ve farklı sektörlerde farklı koşullarda çalışanların birbirleriyle dayanışması demektir. İşsizlerin yedek iş gücü ordusu oldukça işi olanlar da asla güvende olmayacak. Bu denli radikal bir yön değişimini de ancak bu kadar geniş

bir emek cephesi başarabilir. Sermaye her gün emekçileri kendi içinde bölerek yönetmeye çalışıyor. Örneğin sağlık alanında yüksek kamu ücretlerinden ve sözde verimsiz kamu hastanelerinden söz ederken, izlediği taktik bu değil mi? Özelleştirmeye karşı kamu çalışanları tek başına mevzilerini savunabilirler mi? Sağlığın bir kâr alanı haline gelmesine karşı mücadele, aynı zamanda özel sağlık alanında çalışan hemşirelerin en az kamudaki kadar maaş alma mücadelesini de içermeli. O zaman sağlık alanına kârlı bir yatırım alanı olarak gözünü dikmiş olan sermayenin de hesapları bozulmuş olur. Sendikalar ve odalar iş güvencesinden yoksun örgütsüz emekçileri içeremediği oranda sermayeyle başbaşa kalacak, dolayısıyla güçsüzleşecektir.

Öte yandan cephenin öbür ayağında da uluslararası bir emek dayanışması olmalı. Uluslararası sendikalar, ve ortak çalışma koşulları ve uluslararası bir asgari ücret için toplu pazarlık platformunun oluşturulması bu mücadelenin çok önemli bir parçası. Türkiye solunun AB konusundaki tavrını da bu yöneliş belirlemeli. „Evet/Hayır“ın ötesinde, açıkça Türkiye'nin AB'ye girme sürecini desteklemekle beraber, bu süreci zenginler kampına dahil olma çabası olmaktan çıkıp, ortak enternasyonalist cepheyi güçlendirmek için bir imkan olarak kullanmalıyız. Sol, AB'deki radikal sol ile beraber, ücret, istihdam, kamu hizmetleri, sosyal koruma, vergi alanında hakları yukarıya doğru uyumlaştıracak sosyal uyum kriterleri için mücadele etmek zorunda. Asgari ücret kapitalist sosyal refah devletlerinde geçerlidir, ama aynı asgari ücreti hem Almanya'daki, hem Slovakya'daki, hem de Türkiye'deki işçi için talep etmeye başladığınızda, bu ücretin ancak bambaşka bir düzende elde edilebileceği çıkar ortaya. Farklı ücret düzeylerini veri alıp, artışlar için ortak sendikal pazarlık yapma önerisi bile bu koşullar için çok ileri bir talep olsa da, anti-kapitalist sol ücret düzeylerinin yakınsaması talebini de yükselterek sınıf hareketi içinde başka bir enternasyonalist yönelişe işaret edecektir. Esasen zengin ve yoksul ülkelerdeki farklı emekçi kesimleri bir araya getirebilecek dayanışma düzlemi de ancak böyle bir taleple mümkün.

Bu taleplerin zihinlerde köprü kuracağı düzen, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine, katılımcı ve demokratik bir plana dayalı, emekçilerin yöneten olduğu bir sosyalizm. Bugünden de katılımcı alternatifler önerebilmek, iş yerlerinde de çalışanların veto hakkının ol-

Sendikalar ve
odalar
iş güvence-
sinden
yoksun
örgütsüz
emekçileri
içeremediği
oranda
sermayeyle
başbaşa
kalacak,
dolayısıyla
güçsüzleş-
ecektir

duğu denetim komiteleri için mücadele etmek iktisadi programın kendisi kadar önemli. Brezilya Emek Partisi'nin (PT) 1989'dan son seçimlere kadar Porto Alegre kentinde ve 2002'den beri de Rio Grande do Sul eyaletindeki anıtsal başarısı her şeyden önce katılımcı bütçe uygulamasının eseri.

Emekçilerin iktidarının maddi koşullarının mevcut olduğunu ve bu yönelişin gerçekçi olduğunu bize sadece devrimler tarihi değil, dünya çapında gerçekleşen güncel dönüşümler de gösteriyor. Venezuela'da, Uruguay'da, Bolivya'da ABD'nin tehdidine rağmen emekçiler yoksuldan yana bir dönüşümü ve doğal

kaynaklar üzerinde tasarruf haklarını savunuyor. Arjantin'de sınırlı sayıda da olsa, kriz sonrası işgal edilen fabrikalardaki işçilerin öz yönetim deneyi tarihe geçti. Düzen içi bir hükümetin tarihin en büyük borç silme operasyonunu gerçekleştirmesinin ardında yatan toplumsal baskı unsuru göz ardı edilemez. Bütün bu deneyler Brezilya'da iktidardaki Emek Partisi'nin uluslararası sermayenin şantajına boyun eğmesinin kader olmadığını tekrar kanıtıyor. AB'de emekçiler yeni liberalizmin tahribine "hayır" diyor. Türkiye'de de sendika bürokrasilerine rağmen mücadele eden emekçiler alternatif sosyalist bir stratejinin mümkünlüğünü gösteren yolu açacaktır.

dipnotlar:

1) İstanbul Teknik Üniversitesi ve Viyana Ekonomi ve İşletme Üniversitesi. Bu yazının önemli bir bölümüne Türkiye'de özel sağlık sektöründeki aşırı sömürüye ve düşük ücretlere karşı örgütlenme çabası içine girmiş olan sağlık emekçilerinin verdiği mücadele, ve bu süreçteki tartışmalar esin kaynağı olmuştur. Öneriler ve tartışmalar için Dr. Ahmet Tellioğlu'na teşekkür ederim.

2) Bu konuda ampirik bir analiz için bkz. Özlem Onaran, "Life after crisis for labor and capital in the era of neoliberal globalization," Vienna University of Economics & Business Administration, Working Paper Series: Growth and Employment in Europe - Sustainability and Competitiveness, No: 43., 2004.

Emekçilerin
iktidarının
maddi
koşullarının
mevcut
olduğunu ve
bu yönelişin
gerçekçi
olduğunu
bize
sadece
devrimler
tarihi değil,
dünya
çapında
gerçekleşen
güncel
dönüşümler de
gösteriyor

görüŖ

analiz üretim ilişkileri üzerine odaklanmalı

1. İktisadî nasıl tanımlıyoruz? Türkiye gerçeğine nasıl bakıyoruz?

Yanıt: Soruda iktisattan kastedilen hangi kriterlere başvurarak ekonominin genel değeri- lendirmesinin yapılması mıdır? İktisat politika- sının incelenmesi midir? Yoksa bir iktisat bili- mi midir? Ben son şıkkın kastedildiğini düşün- mekteyim ve iktisat terimi yerine daha anlamlı bulduğum *ekonomi politik* terimini kullanarak görüşümü açıklayacağım

Öncelikle bu terimi etimolojik yönden kısa- ca gözden geçirelim. Ekonomi politik terimi eski Yunanca'daki "oikonomia" ve "politeia" sözcüklerinin bileşiminden oluşmaktadır. "Oikonomia" sözcüğü "oikos" (ev, hanehalkı) ve "nomos" (yasa) sözcüklerinin bileşiminden el- de edilmektedir. "Politeia" sosyal örgütlenme anlamına gelmektedir. Bildiğim kadarıyla "ekonomi" terimi Aristoteles'in mirasıdır. Bu sözcük yerel ekonomi yasalarının veya yerel patrimonial yasalarının bilimi anlamında kulla- nılmıştır. Ekonomi politik terimi literatüre 17. yüzyıl başlarında Fransa'da Monchretien'in 1615'de yayımlanan *Traité de l'Economie Po- litique* başlıklı kitabı ile birlikte kazandırılmıştır. Kısa bir süre sonra İngiltere'de W. Petty'nin çalışmalarında bu terimi kullanmaya başladığı gözlenmektedir. Ekonomi sözcüğüne eklenen "politik" (politique/politics) sıfatı devlet veya kamu ekonomisinin kurallarını işaret etmekte- dir. Böylece ekonomi politik terimi zaman içe- risinde giderek zenginleşen teorik bilgileri kap- sayan bir sosyal bilim dalına dönüşmüştür. Epistemolojik olarak ekonomi politik, iktisadî ilişkileri düzenleyici yasaları içeren bir sosyal bilim olarak tanımlanabilir. İktisadî ilişkiler; maddi mallar ve hizmetler aracılığıyla toplum üyeleri arasında kurulan sosyal ilişkilerin bütü- nüdür. Bu tanımdaki sosyal ilişkiler bir toplum- daki üyelerin maddi, sosyal ve kültürel ya- şamlarını sürdürebilmeleri için gerekli mallar ve hizmetlerin üretimi ve bölüşümüne ilişkin- dir. Bu noktada özlü bir saptama yapmak isti- yorum: Üretimin aynı zamanda teknik ve sos- yal yönleri bulunmaktadır, ancak ekonomi po- litik'in inceleme alanına üretimin sosyal yönü

veya boyutu girmektedir. Söz konusu olan sosyal üretim sürecinde insanların kendi ara- larındaki ilişkilerdir. Bunun anlamı ekonomi politiğin üretim güçleri ile etkileşim içinde olan üretim ilişkilerinin tarihsel olarak belirlenmiş sosyal oluşumlar temelinde incelemesine odaklanmaktadır. Dolayısıyla ekonomi politik tarihsel bir karakter taşımaktadır. Üretim ara- çlarının mülkiyet biçimleri, sosyal sınıf veya katmanların üretim sürecindeki konumları ve üretilen malların bölüşümünün üretim ilişkileri- nin üç temel öğesini oluşturduğu dikkate alın- dığında, ekonomi politiğin konusu, içeriği ve/veya kapsamı konusunda beliren uzlaş- mazlıklar anlaşılmaktadır. Şöyle ki, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı kapitalist sistemde veya burjuva ekonomisinde ekonomi politiğin teknik ve/veya ampirik yaklaşıma uy- gun olarak "kıt kaynakların rasyonel yönetimi bilimi" olarak tanımlanması şaşırtıcı değildir. Ancak bu teknik yaklaşımın arkasında tümüyle piyasanın erdemlerini ön planda tutan bur- juva ideolojisi yatmaktadır. Çünkü çok iyi bilin- diği gibi "rasyonel yönetim"den piyasa kuralla- rına uyarlanma veya piyasada teorik olarak "serbetçe" oluşan fiyatların gerçekleştirdiği yö- netim anlaşılmaktadır. Kapitalist sistemde gö- rülen liberal, devletçi ve karma ekonomi veya tekelci devlet kapitalizmi uygulamaları siste- min özünü değiştirmemektedir. Nitekim burju- va ekonomik düzenindeki ortak payda üretim sürecinde üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar lehine üretim ilişkilerinin düzenlenme- sidir. Bununla birlikte seksenli yıllarda ivme kazanan ve doksanlı yıllarda belirginleşen son neoliberal küreselleşme dalgasıyla birlikte ka- pitalist sistemde, daha önce inşa edilmiş bulu- nan sosyal refah devletinin hızla tasfiye süre- cine sokulması ekonomi politiği derinden etki- lemiştir. Bu bağlamda neoliberal ideolojinin tü- müyle ekonomi politiğe egemen kılınmaya ça- lışıldığı ve bu yönde önemli mesafe alındığı bir gerçektir. Uluslararası planda beliren yeni ekonomik ve finansal ortam ve koşullarda vahşi kapitalizmin yeni bir versiyonun sahne- ye konulması ekonomi politiğin bilimsel ve

Sinan
Sönmez*

Kapitalist
sistemde
görülen
liberal,
devletçi ve
karma
ekonomi
veya
tekelci
devlet
kapitalizmi
uygulamaları
sistemin
özünü
değiştirme-
mektedir

* Prof. Dr.
Atılım Üniv.,
İktisat Bölümü;
A.Ü., SBF (e)
öğretim üyesi

devrimci niteliğini hızla tasfiye sürecine sokmuş, bayağılaştırmış ve karikatürize etmiştir.

Türkiye'de ekonomi politiğin neoliberal söylem ve politikalarından derinden etkilendiği yadsınmaz bir gerçektir. Bu doğrultuda egemen çevrelerin güdümü altında ekonomi politiğin sığlaştığı, şematize edildiği ve sosyal içeriğini hızla yitirdiği görülmektedir. Bu ortamda finansal veri analizi yapan teknisyenlerin "iktisatçı" kimliğine sahip olmaları yeni ortamı somut olarak gözler önüne sermektedir.

2. Türkiye'nin bugünkü ekonomik durumunu nasıl analiz ediyoruz?

Yanıt: Bu soruya Türkiye'de uygulanan modelin eleştirisini yaparak yanıt vermekten kaçınıyorum. Çünkü gerek bu soruları yönelttiğiniz iktisatçılar, gerek diğer bazı iktisatçılar çok sayısal araştırma ve yayınlara yeterli analizi yapmış bulunuyorlar. Bu nedenle tekrardan kaçınarak kısaca yöntem üzerinde duracağım.

Türkiye'nin ekonomik durumunun analizi dünya ekonomisi hatta dünya sistemi irdeleyerek anlamlı kılınabilir. Bu bağlamda kapitalist sistemin veri olarak kabul edilmesi koşuluyla, dünya ekonomisini yönlendiren ekonomik-finansal güç odaklarının amaçları ve politika araçları incelenmeli, 21. yüzyılda nasıl bir Yeni Dünya Düzeninin hedeflendiği ve belirleyici aktörler arasındaki çelişkiler ve çatışmalar dikkate alınmalıdır. Böylece Türkiye açısından dış dinamiklerin belirleyici rolü vurgulanmalı ancak iç dinamikler de kesinlikle ihmal edilmemelidir.

Yöntem olarak hegemon devlet (güç) ile hegemonya altında kalan devlet veya daha geleneksel tanımla merkez ile çevre ve yarıçevre arasındaki ilişkiler temelindeki analiz ön plana çıkmalıdır. Bu bağlamda merkezdeki sermaye birikimi rejimi ve mevcut koşullarda emperyalizmin nitelikleri ve biçimi dikkate alınmaksızın, ne dünya ekonomisi ve/veya sisteminin, ne de Türkiye gibi ülkelerin konumu açıklanabilir. Bu analizde mutlaka dikkate alınması gerekli nokta da sosyal sınıf ve katmanların konumu ile kapitalist/burjuva devlet ideolojisi ve aygıtındaki dönüşümdür.

Türkiye'nin günümüzdeki ekonomik durumunun analizinde temel sorunsal, haliyle uygulanan IMF patentli neoliberal politikada hedeflere ne ölçüde uyulup uyulmadığı değildir. Bu tür bir yaklaşımın benimsenmesi "kısır döngü"ye hapis olmakla eş anlamlıdır. Bu

noktada bir yol ayrımına da gelinmektedir. Keynesci veya sol keynesci temelde neoliberal politikaların veya IMF programının eleştirisi yetersiz kalmaktadır. Çünkü kapitalizmin kaçınılmaz olarak ulaşacağı nokta mevcut düzen veya daha ileride ulaşılacak düzendir. Bu kaçınılmazlığı salt burjuva ekonomisine özgü araçları kullanarak eleştirmek kanımca yetersizdir. Bu nedenle analiz kapitalist devlet, devletin neoliberal düzendeki dönüşümü, üretim güçleri ve üretim ilişkileri üzerine odaklanmalıdır. Aslında bence günümüzde adeta belleklerden silinmeye çalışılan tarihi materyalizm ve diyalektik materyalizm tüm olup bitenin anlaşılmasını sağlamaktadır. Günümüzde bırakınız genç kuşakları, orta yaşın eşiğinde bulunan iktisatçılar Karl Marx, Rosa Luxemburg ve nice diğer filozofları ve yazarları tanıyorlar mı? Biliyorlar mı?

3. Eleştirel iktisatçılar arasındaki temel farklılıklar nelerdir? Bu farklılıkların ülke gerçekleri etrafında uyumlulaştırılmasında temel ortaklıklar kurulabilir mi?

Yanıt: Bir önceki soruya vermiş olduğum -yönteme ilişkin- yanıt yol gösterici oluyor. "Daha çok serbestlik" isteyerek eleştiri yapan küreselleşme yandaşlarını haliyle bir kenara bırakıyorum. "Eleştirel iktisatçılar"dan sol yelpazede yer alanları algılıyorum. Ancak "sol" da çok geniş bir yelpaze; sosyal demokratlardan söz gelimi Troçkistlere dek uzanıyor... Bu husus önemli çünkü eleştirel bakış açısına sahip olanların şu veya bu biçimde benimzedikleri ve dayandıkları bir dünya görüşü mevcuttur. Türkiye'de sosyal demokrasi taraftarlarının -kaldı ki sosyal demokrat partilerin gerek Türkiye'de gerek Avrupa'daki tavırları hem ikircikli hem de birbirinden farklıdır- mevcut neoliberal uygulamaları eleştirirken, düşünceleri ve konumları itibarıyla radikal bir söyleme ve perspektife sahip olmaları beklenemez. Sosyalist iktisatçıların -bu gruba marksist kökenden gelen farklı politik akımlara mensup olanları dahil ediyorum- eleştirilerinin ise günümüzde de sınıfsal temelli olması beklenmelidir. Ancak bu sonuca grupta yer alanların yorumlarının türdeş olduğunu söylemek gerçeği yadsımak anlamına gelir. Günümüzde düşünsel olarak egemen kılınmaya çalışılan veya büyük ölçüde kılınan post-modern yaklaşımın bizzat marksist gelenekten gelen bazı bilim insanlarını da etkilediğini düşünüyorum.

Türkiye'nin
günümüzdeki
ekonomik
durumunu
analizinde
temel
sorunsal,
haliyle
uygulanan
IMF patentli
neoliberal
politikada
hedeflere
ne ölçüde
uyulup
uyulmadığı
değildir

Dünya'da olduğu kadar Türkiye'deki eleştirel sosyal bilimcilerin, bunun ötesinde düşünürlerin ve politikacıların ayrıştıkları en önemli nokta ulus-devletin konumudur. Belki spesifik bir örnek olarak ele alınabilir ama Fransa'daki Anayasa oylamasında Komünist Parti ile daha sol cemahta yer alan siyasi partileri destekleyen seçmen davranışında şu ya da bu nedenle bir türdeşlik gözlenirken, sosyal demokrat partide (sosyalist parti) seçmenler bölünmüştür. Türkiye'de de sol yelpazede bir tarafta ulus-devlet kavramını savunanlar ve demokrasi mücadelesinin bu temelde yürütülebileceğini savlayanlar vardır. Diğer tarafta ise ulus-devlet kavramını eleştirenler ve ulus-devletin aşılmasıyla demokratik düzenin kurulacağını öne sürenler bulunmaktadır. Bu saptama çok genel olmakla birlikte doğrudur. Bağlantılı olarak ulus-devlet konusunda dikkati çeken önemli bir husus da laik cumhuriyeti savunan burjuva demokrasi taraftarları ile ulus-devleti savunan sosyalistlerin önemli bir bölümünün uzlaşmaya varmasıdır. Bunun karşısında ise ulus-devleti demokratikleşmeye engel gören bazı sol düşünürlerin veya grupların laik cumhuriyet düşüncesine de bir biçimde karşı çıkmaları, müslüman muhafazakar gruplarla dayanışma içinde olmaları ve hızla neoliberal çizgiye sürüklenmeleridir.

Yukarıdaki saptamalarım bir ölçüde ayrışmaları ön plana çıkarıyor. Ancak bu saptamalar neoliberal politikalara karşı olmak koşuluyla sol yelpazede yer alan iktisatçılar veya daha geniş kapsamlı olarak sosyal bilimcilerin ortak bir paydada uzlaşamayacakları anlamına gelmiyor. Özelleştirme, kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi, bu bağlamda sağlık ve eğitimin metaya dönüştürülmesi, sınırsız serbestleşme ve bilinen daha birçok uygulama ile sınırsız olarak sermayenin egemenliğinin pekiştirilmesine karşı ortak bir payda bulunabilir. Bu konularda zihinleri berraklaştırmak ve kesin

tavır almak gerekiyor; "ama"lara yer vermemek gerekiyor. Bu tavır ise gene bizi ulus-devlet ve kamu ekonomisi sorununa yöneltiyor. Kanımca artık devlet mülkiyetinin, devlet karışıcılığının tasfiyesi ile ekonomide de demokrasinin yerleştirileceği safsatasını bir kenara bırakmak gerekiyor. Türkiye'de AKP iktidarını eleştirirken CHP'nin sergilediği "ama böyle de özelleştirme olmaz ki..." tavrına karşı çıkmak gerekiyor. Sorunsalın iyi veya kötü özelleştirme değil, bizzat özelleştirme olduğu hususunda kararlılık gerekiyor. Sonuç olarak ulus-devlet kavramı ve sorununun bence bir biçimde üzerinde uzlaşılması gerekli en önemli husus olduğunu belirtmek istiyorum. Dar kapsamlı olarak iktisatçılar, geniş kapsamlı olarak sosyal bilimciler ve siyaset bilimcilerin bu konuda anlaşamadıkları sürece ortak çözüme ulaşmaları olanaksız gözüküyor. Hemen iki ekleme yapmak istiyorum; birincisi ekonomi politiğin asla finansal tablolar analizine indirgenemeyeceği, ikincisi ise ulus-devlet temelinde demokrasiyi veya ekonomik demokrasiyi yerleştirmeden, hiç bir "görünür" ya da "görünmez el"i Türkiye'de veya benzer bir toplumda bu işi yapamayacağını, hatta böyle bir misyona da gerçekte sahip olmadığını.

Ortak harekete gelince; bu tür ortaklıkların gerek Dünya'da, gerek Türkiye'de kurulduğunu görüyoruz. Küreselleşme karşıtı çok farklı grupların bir araya geldikleri *Dünya Sosyal Forumu* ve Türkiye'de bu satırları yazarken kurulmuş bulunan *Türkiye Sosyal Forumu* ve mensubu bulunduğum *Bağımsız Sosyal Bilimciler* grubu örnekler olarak verilebilir.

Sonuç olarak ekonomi politiğin neoliberal yörengeye oturtulduğu, neoliberal politikaların dar bir zırh gibi topluma hızla giydirildiği, üniversitelerde şu veya bu biçimde "serbest" piyasa odaklı iktisat derslerinin okutulduğu koşullarda ortak paydayı bulmanın bir gereklilik olduğu kanısındayım.

Artık devlet mülkiyetinin, devlet karışıcılığının tasfiyesi ile ekonomide de demokrasinin yerleştirileceği safsatasını bir kenara bırakmak gerekiyor

ortodoks kalkınma yazınında devlet

"Liberalizmin programı..., tek bir söz-
cikle özetlenecek olursa şudur: mülkiyet,
yani üretim araçları üzerinde özel mülki-
yet... Liberalizmin bütün öteki talepleri, bu
temel talepten kaynaklanır." *Ludwing Mises*
1927. s.17(E. Altwater'den alıntı)

sunuş

Bu çalışmanın amacı; 2. Dünya Savaşı
sonrasında günümüze kadar kalkınma yazı-
nında kapitalist devlete atfedilen ekonomik iş-
levleri temel bazı teoriler çerçevesinde incele-
mektir.

Çalışma kapsamında yer alan devlet kav-
ramı, kapitalist üretim biçiminin gerekli kıldığı
sermaye birikim sürecinin toplumsal yeniden
üretimine yönelik bir anlam taşımaktadır. Bü-
tünsel olarak kapitalizm ve çatışmalı dinamik-
leri üzerinde yükselen sermaye-emek ilişkisi
ancak piyasa mekanizması yoluyla yeniden
üretilebilmekte ve her iki olgu da devlet faali-
yetleri yoluyla sağlanan tamamlayıcı nitelikteki
yeniden-üretim, regülasyon ve yönetim bi-
çimlerine ihtiyaç duymaktadır. Bob Jessop'un
ifadesiyle¹:

"Soyut düzeyde devlet güç, kanun ve dü-
zenleme, para, mal ve hizmetler, bilgi veya
"manevi iktisat" yoluyla ve meta-, makro-, me-
so-, veya mikropolitikalar biçiminde sağlanabi-
len sermayenin değerliliği ve sosyal yeni-
den üretim için destek sağlamaktadır".

Bu tanım doğrultusunda, devlet müdahale-
sini kendi-kendine işleyen piyasanın etkileri-
ni düzenleme hedefinde olan ikincil bir faaliyet
olarak görmek mümkün değildir. Bunun yerine
devlet müdahalesi kapitalist üretim ve piyasa
ilişkilerinin devamlılığı için mutlak anlamda ge-
rekli bir mekanizmadır. Bu temel üzerinde
yükselen kapitalist devletin en belirgin işlevleri
özel mülkiyet haklarının, emek-sermaye ara-
sındaki sözleşme ilişkisinin korunması yoluyla
kapitalist birikimin genel dışsal koşullarını gü-
ven altına almaktır(Jessop, 2002,p.43,45).

Tarihsel-toplumsal süreç incelendiğinde
görölmektedir ki; Marx'ın "ilksel birikim" olarak
adlandırdığı dönemde, 19. yüzyıl kapitalizmin-
de ya da çok-uluslu şirketlerin geliştiği son dö-
nemlerde özel sermaye her zaman devletin
gücüne ihtiyaç duymuştur. Toprak sahibinin

belirli bir coğrafi alan üzerinde hak talep etme-
si, sermayedarın üretim araçlarının mülkiyetini
ele geçirmesi ya da emek gücünün yeniden
üretimi için gerekli olan koşulların – iş disiplini,
istihdam güvencesizliği ve proleter emek gü-
cünün dönemsel arzı – sağlanması devletin
meşruiyet sınırları içinde bireysel hukuku gü-
vence altına almasına ve ekonomiye müdahale-
lesine dayanmaktadır.

Dolayısıyla devlet kapitalist sömürünün tem-
mel ilişkilerine içkindir ancak sadece buna in-
dirgenemez. Devlet "toplumsal jandarma" ro-
lünün yanı sıra, metaların üretim biçimine ve
toplumsal kurumların yeniden üretimine katıl-
ma yeteneğine sahiptir².

Diğer yandan, kapitalist üretim tarzı süreklili-
li ama farklı biçimlerde kendini yeniden üret-
me eğilimi içindedir. Bu üretim tarzı, gelişme
süreci içinde birikimin kendi içindeki çelişkileri
de taşımaktadır. Bu çelişkiler belli bir aşama-
ya geldiğinde, sermaye birikimi verili toplum-
sal koşullar içinde kendini yeniden üretmez
hale gelmektedir. Bu aşamada toplumsal ilişki
biçimleri, kurumsal yapılar v.b. değişime uğra-
maktadır³.

Dolayısıyla, kapitalist birikimin sürekliliği-
ne yönelik değişen birikim rejimleri beraberin-
de devletin işlevinde de değişimlere neden ol-
maktadır. Kapitalist birikim rejimlerinin sadece
saf bir iktisadi mantığı değil, siyasi ve ideolojik
ilişkileri de beraberinde taşıdığı düşünülürse,
tarihsel olarak tüm kapitalist birikim sürecine
hakim olan liberal görüşlerin alt başlıkları ola-
rak korumacı, planlamacı, Keynesyen, Neoklasik
ya da parasalcı görüşlerin dönemsel ve
koşulsal hakimiyetini ve bu görüşlerin şekillen-
dirdiği farklı devlet tanımlarını izlemek müm-
kündür.

1. erken dönem kalkınma teorilerinde devletin işlevi

Batı'da 2. Dünya Savaşı sonrasında yerini
"kalkınma" kavramına bırakacak olan "ilerle-
me" düşüncesinin temellerini evrim teorisiyle
birlikte gelişen Aydınlanma çağına ve hatta
Hiristiyanlığın doğuşuna kadar götürmek
mümkündür⁴. Modernite teorisi savaş sonrası
konjonktürde evrim teorisine ilişkin temellerini
korumuş, ancak kapitalist ülkelerdeki Keynes-

Özlem
Tezcek*

Kapitalist
birikimin
sürekliliğine
yönelik
değişen
birikim
rejimleri
beraberinde
devletin
işlevinde de
değişimlere
neden
olmaktadır

* M.Ü. Kalkınma
İktisadi ve İktisadi
Büyüme Bölümü,
Doktora

yeni uygulamaların yanısıra özellikle geç-kapitalistleşen ülkelere yönelik müdahalecilik ve zorlama kavramlarıyla yeni bir gündem yaratmıştır. Teori, geleneksel toplumların modernleşmesi için müdahaleyi zorunlu görmüştür.

Savaş sonrası dönemde birikimin koşullarını belirleyen en önemli siyasi gelişme, iki kutuplu dünya hegemonyasının yarattığı soğuk savaş koşullarıdır. ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki bu soğuk savaş, ABD'nin dünyanın geri kalanı ile ilgili planlar yapmasına ve bu planları genel olarak ekonomik ilişkiler temelinde uygulamasına yol açmıştır.

Bu dönemin birikimine damgasını vuran ekonomik gelişme ise, üretken sermayenin dünya ölçeğinde uluslararasılaşmasıdır⁵. Özellikle Amerikan sermayesi savaş koşullarının da etkisiyle içeride palazlanmıştır. Savaş sonrasında, artan üretim karşısında iç talebin ve üretim kaynaklarının yetersizliği Amerikan sermayesinin ülke sınırları dışına çıkarak özellikle Avrupa başta olmak üzere dünya üzerinde üretim faaliyetlerine girmesine neden olmuştur.

Savaş sonrasında bir yandan özellikle Avuranın yeniden inşasına yönelik Marshall Yardımları bu ülkelerin ABD mallarına olan dünya talebini artırırken, diğer yandan Bretton Woods kuruluşları olarak adlandırılan IMF ve Dünya Bankası'nın parasal yardımları karşılığında şart koştuğu yapısal düzenleme politikaları geç-kapitalist ülkelerde uluslararasılaşan sermayenin yerleşmesine uygun toplumsal, ekonomik ve siyasi birikim koşullarını yaratmıştır. Devlet bu süreçte önemli bir işlev görmüştür.

Bu aşamada, kapitalist üretim tarzının "eşitsiz ve bilesik" gelişmesine bağlı olarak devletin merkez ve çevre kapitalist ülkelerdeki ikili işlevini dikkate almak gereklidir. Devlet, kapitalist ülkelerde özel mülkiyet, bireysel girişim, iş sözleşmesi haklarını korumanın yanısıra, geç kapitalistleşen ülkelerde çevre kapitalist ekonomisinin işleminin ön şartı olarak kapitalist toplumsal düzenin yaratılması ve yeniden üretiminde merkezi bir role sahiptir.

Kapitalist üretim ve değişim, toplumda bir tür eşitlik ve temel bir eşitsizlik talep etmektedir. Kapitalist-öncesi toplumlarda farklı kategorilerdeki bireyler arasındaki farklılaşmış hak ve statülere karşı, kapitalist üretim ve değişim bireyler arası meşru bir eşitlik üzerine kurulmuştur: emek-gücünün özgürce alınıp satılan bir meta olduğu kapitalist toplumda özgür,

sözleşmeye bağlı bir değişim ilişkisi söz konusudur. Ancak kapitalist üretim ve değişim ilişkisi; kapitalist mülkiyet ve bunu tamamlayıcı kanunlar ve kurumlar temelinde şekillenen ve üretim araçlarını sahiplenilen bir kapitalist sınıf ve mülksüzleştirilmiş bir işçi sınıfının oluşturulmasına dayalı eşitsiz toplumsal kaynak dağıtımına bağımlıdır⁶.

Geç-kapitalistleşen ülkelerde, kapitalist toplumsal ilişkinin kurulması ve sürdürülmesinde devletin rolü, 2. Dünya Savaşı sonrası gelişen "kalkınma" yazınının temel işlevlerinden biri olmuştur.

1.1. rostow ve "büyümenin aşamaları" teorisi ve türkiye örneği

Modernite teorisi bağlamında Rostow'un Ekonomik Büyümenin Aşamaları teorisi; geleneksel cemiyet, harekete geçme hazırlıkları, harekete geçme aşaması, olgunluğa gidiş ve kitle tüketimi çağı aşamalarından oluşmaktadır. Rostow, kalkınma için gerekli altyapının oluşumunda sermaye araçlarından uzaktaki ulus-devletin piyasa koşullarının gelişmesi için, sermaye birikimini sağlayıcı sosyal yatırımlarını zorunlu görmüştür. Sermaye birikiminin belli bir düzeyinde piyasaları kavrayan girişimci bir grubun gelişmesiyle birlikte, devletin birikim sürecindeki aktif görevi tasfiye edilmiş ve işlevi refah harcamaları ile sınırlandırılmıştır⁷.

Rostow'a göre, kapitalist dönüşüm sürecinde özel mülkiyetin tesis edilmesi ve sürekliliğin sağlanmasında ulus-devletin belirlenmiş egemenlik sınırları ve pazar denetimi önemli bir yere sahiptir⁸.

Rostow'un tanımladığı süreçler içerisinde ve 1923'lerden günümüze kadar gelen tarihsel-toplumsal seyrin takibinde, Türkiye'de kapitalist toplumsal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde devletin işlevleri aşağıdaki şekilde incelenmiştir:

1.1.1. geleneksel toplum (1923 – 1930)

Rostow, Türkiye'de 1930-40'lı yıllar öncesindeki toplumsal yapıyı zirai üretime dayalı, geleneksel bir toplum yapısı olarak değerlendirmiştir. Gerçekten de ülke 1923-1929 yılları tarımsal üretim bakımından oldukça olumlu gelişmeler göstermiştir. I. Dünya Savaşı sırasındaki yüzde 50'lik düşüşe rağmen, 1924-29 yılları arasında tarımsal milli gelirin yıllık büyüme hızı ortalaması yüzde 16.2'dir. Bunun yanı sıra sınıai büyüme hızı yüzde 8.5 dolayındadır⁹. Ancak küçük sanayi ve geleneksel zana-

Savaş sonrası dönemde birikimin koşullarını belirleyen en önemli siyasi gelişme, iki kutuplu dünya hegemonyasının yarattığı soğuk savaş koşullarıdır

atların ötesine geçen bir imalat sektörü gelişmesi görülmemektedir. Dolayısıyla bu dönemde savaş sonrası ekonomik dinamizmi sağlayan tarım kesimidir. Yine bu dönemde devletin yaptığı bazı vergisel düzenlemelerle toplumsal bölüşüm ilişkileri tarım kesimi lehine olarak gelişmiştir.

1.1.2.-3 harekete hazırlık (1930-37) ve harekete geçme safhaları (1937 - 1961)

Rostow, 1930'da başlayan devletçilik politikalarıyla Türkiye'nin sanayileşmeye başladığını ifade etmiştir¹⁰. Rostow'un tanımlamaları doğrultusunda, Türkiye'de harekete hazırlık safhasını dış ticaret ve kambiyo rejimi uygulamaları ardından devletçilik politikalarının hızla uygulamaya konduğu 1930'lardan, 1934 yılında hazırlanan ve 1938 yılında uygulanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı arasında belirlemek mümkündür. Harekete geçiş dönemi ise 1937'den başlayarak 1960'lara kadar devam etmiştir. Bu süreçleri başlatan ve büyük itiş yaratan temel unsur ise, 1929 Dünya Ekonomik bunalımıdır.

Bu döneme yönelik tartışmaların aksine Boratav, siyasi iktidarın bu dönemde uygulamaya başladığı "devletçilik" uygulamalarını bir "devrim" olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını belirtmiştir (1995, s.46). Döneme rengini veren temel itiş unsuru, uluslararası kapitalist meta döngüsünü sekteye uğrattığı için, Türkiye gibi birçok çevre-kapitalist ülke benzer uygulamaları gerçekleştirmiştir. Tarım ihraç fiyatlarındaki düşüş ve ithalatta yaşanan zorluklar içe-dönük ithal-ikameci sanayileşme politikalarını zorunlu kılmıştır.

Rostow, bu dönemin özellikleri ile ilgili olarak üretim yatırımlarının yıllık olarak milli gelirin en azından yüzde 10'una ulaşması, devletin altyapı ve üretim faaliyetleri (ileride özel sektöre devredilmek üzere), kalkınma planları (Hindistan ve Çin örneği), özellikle basit endüstriyel işlem den geçmiş tüketim mallarına yönelik sanayileşmeyi göstermiştir.

sermaye birikimi

Bu 30 yıllık süreç içinde Rostow'un ifade sine uygun olarak Türkiye'de sermaye birikiminin milli gelir içindeki payı yüzde 10'un altına düşmemiştir. Bunun yanı sıra, özellikle dönemin sonlarına doğru sanayi kesiminin milli gelirden aldığı pay tarım kesimi aleyhine olarak artmıştır.

1930-39 döneminde sermaye birikimi milli gelirin ortalama olarak yüzde 10.1'ine ve sanayinin yıllık büyüme hızı da ortalama yüzde 11.6'ya ulaşmıştır. Bu dönemde sanayileşmeye yönelik olarak temel yatırım alanları tüketim mallarının üretimi olmakla birlikte, yatırım ve ara mallarına ilişkin yatırımlar da başlatılmıştır. 1940-45 yılları arasındaki dönemi, II. Dünya Savaşı dönemini ekonomik sıkıntıların başgöstermesi nedeniyle sanayileşme çabalarının dışında tutmak uygundur. 1946 - 53 döneminde sermaye birikiminin milli gelire oranı yaklaşık yüzde 10.5'tir. Aynı dönemde tarım kesiminin milli gelirden aldığı pay yaklaşık yüzde 44 iken sanayi kesiminin payı yüzde 14 civarında kalmıştır. 1954 - 61 döneminde ise, yatırımların milli gelir içindeki payı ortalama olarak yüzde 14.1'e yükselmiştir¹¹.

sermaye arzı

Rostow'un belirttiği sermaye arzının kaynaklarından hareketle, bu 30 yılın yaklaşık ilk 15 yılında sanayileşmenin iç kaynaklara ve diğer 15 yılında ise uluslararası konjonktürün etkisiyle dış yardımlar ve kaynaklara dayalı olduğunu söylemek mümkündür (Boratav, 1995).

devletçilik, planlı kalkınma ve özel sektör

Yaklaşık 30 yıl süren bu dönemde genel olarak Devlet yatırımcı, işletmecisi ve denetleyici unsur olarak ekonomik hayatın gelişimine ve işleyişine büyük ölçüde egemendir. Özellikle 1934 yılında hazırlanan ve 1938 yılında uygulanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla devlet tarafından sanayileşme çabaları başlatılmıştır. Ancak bu çalışmalar özel sektöre koordineli bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

1930 - 39 döneminde uygulanan sıkı devletçilik politikaları özel sektörü dışlayıcı nitelikte olmamıştır. Aksine, dönemin son iki yılında Celal Bayar'ın başkanlığında özel sektörün özendirilmesine yönelik ilk adımlar atılmıştır, bugünün uluslararası ölçekteki büyük kapitalistleri ilk ortaya çıkışlarını bu döneme borçludur. Bu dönemde özellikle burjuvazinin devletle iş yapan içe dönük aracı kesimleri ile sanayi burjuvazisi önemli kazanımlar sağlamıştır.

1940-45 dönemindeki savaş yıllarının yarattığı enflasyonist baskılar karaborsa faaliyetlerini artırmış, tarım kesimi ve tarımsal ürün ticaretini gerçekleştiren ticaret burjuvazisi en kazançlı kesim haline almıştır¹².

Celal
Bayar'ın
başbakanlığında
özel
sektörün
özendirilmesine
yönelik
ilk adımlar
atılmıştır,
bugünün
uluslararası
ölçekteki
büyük
kapitalistleri
ilk ortaya
çıkışlarını
bu döneme
borçludur

1946-53 döneminde, savaş sonrası uluslararası konjonktürün etkisiyle CHP iktidarı liberalleşme politikalarını benimsemeye başlamıştır. Kapalı, korumacı ekonomi politikaları yavaş yavaş terkedilmiş, ithalat serbestleştirilmeye başlanmış, ekonomi dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına bağımlı hale getirilmiş, dış pazarlara yönelik liberal ticaret politikaları uygulanmaya başlanmış, alt yapı yatırımları ve inşaat sektörüne ağırlık veren bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir.

1947 yılında CHP hükümetinin hazırladığı Türkiye Kalkınma Planı devletçiliği esas olarak özel sektöre yardım etmeye yönelik bir ilke olarak yorumlanmış, özel sektörün desteklenmesi ve tarım, ulaştırma ve enerji sektöründeki alt-yapı yatırımlarını esas almıştır.

Bu dönemin ortalarında iktidara gelen DP, CHP'nin uyguladığı politikaları büyük değişikliklere gitmeden sürdürmüştür. Dönem içinde, ithalatın serbestleştirilmesiyle ticaret burjuvazisi ve uygulanan popülist politikalarla da tarım kesimi önemli kazançlar elde etmiştir.

1954-61 döneminde dışa bağımlı ekonomik büyümenin büyük sorunlarla karşılaştığı görülmüştür. Diğer yandan, DP iktidarı özel sektörü desteklemek amacıyla yoğun bir şekilde alt-yapı yatırımlarını sürdürmüştür. 1954 yılından itibaren dış ticareti koruyucu politikaların uygulamasıyla tarım kesimi aleyhine olarak sanayi burjuvazisi önemli yararlar sağlamıştır.

1.1.4. olgunluğa gidiş (1961 - 1980)

Rostow bu aşamayı, modern teknolojinin ekonominin tüm alanlarında kullanılmaya başlandığı bir süreç olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla olgunluğa gidişi, ekonomide katma değeri yüksek olan yatırım ve aramalarının üretiminde yoğunlaşan bir dönem olarak görmek gereklidir. Rostow'un bu aşamaya ilişkin olarak verdiği Japonya örneğinde, Japon devletinin 1880-1890 yılları arasında devletin gemi inşaatı, demiryolları ve pamuklu dokuma sanayiinde işletmeler kurduğu ve daha sonra bu işletmelerin mülkiyetini özel sektöre devrettiği belirtilmektedir (Rostow, 1966, s.61).

1950'li yıllarda kendiliğinden başlayan ve 1970'lerin sonlarına kadar devam eden içe-dönük sanayileşme politikaları sistematik olarak devlet desteğini almıştır. Ancak bu dönemde uygulanan devletçi politikaların 1930'lardan farkı, bu tür bir sanayileşmenin merkezinde devletin değil, özel sermayenin olmasıdır¹³.

Bu dönemde sanayileşmeye yönelik olarak gerçekleştirilen kalkınma planlarının temel hedefi dayanıklı tüketim malı üreten sanayilerin kurulması ve geliştirilmesi olmuştur¹⁴. Yurtiçi sanayi sermayesi ile yurtdışı sermayenin ortaklığıyla kurulan bu sanayilerde dönem boyunca yapılan sermaye malı üretiminde aramalarına duyulan ihtiyaç artmıştır. Teknolojinin dışarıdan ithal edilmesinin devlet tarafından desteklendiği bu dönemde, Türkiye Rostow'un belirttiği gibi teknoloji yoğun sanayi üretimini gerçekleştirememiş ve teknolojiye dışa bağımlılığını sürdürmüştür.

Bu anlamda, Latin Amerika ülkelerinin 2. Dünya Savaşı sonrası girdikleri ithal-ikameci dönemde teknoloji ithali ile ilgili olarak Hirschman'ın saptamaları dikkat çekicidir:

"İthal-ikameci sürece yeni başlayan ülkeler (19.yüzyıl'da geç-kapitalistleşen ülkeler) uzun süredir önceliğini sürdüren sektörlerde kalmak (İngiltere'de tekstil ve demiryolu inşaatı) yerine yeni ortaya çıkan dinamik bir sanayi sektörünü (Almanya'da kimyasallar) geliştirebilmiştir. Fakat bizi ilgilendiren geç-kapitalistleşen ülkeler bu deneyimi tatbik etmek durumunda değildir. (Bu ülkelerde) sanayileşme bir kopyalama ve denenmiş, test edilmiş süreçlerin ithal edilmesidir. ...İthal-ikameci uygulamalar lider sanayi ülkelerinin karakteristiği olan sürdürülebilir teknolojik deneyim ve yenilikler konusunda birbirini takip eden eğitimler olmaksızın yüksek teknolojiyi getirir". (Hirschman, 1968, s.7-8)

1.1.5. kitle tüketimi çağı (1980 - ...)

Rostow, bu aşamada teknik olgunluğa erişen çok ileri sanayi ülkelerinin, kendilerini tatmin amacıyla kitle tüketimine yönelediklerini vurgulamaktadır. Rostow'a göre olgunluk çağı aşıldıktan sonra üç büyük hedef ortaya çıkmaktadır:

a) Toplumsal kaynakların askeri gelişim ve dış politikaya aktarılması. Rostow, teknik olgunluğa erişen ülkelerde özellikle bazı grupların dış dünyaya açıldığını ve fethedilecek yeni ülkeler aradığını ve yine bu grupların ülkenin milli politikalarına yön verdiğini belirtmiştir.

Türkiye'nin toplumsal tarihi içerisinde olgunluğa erişerek 1980 sonrasında dışa açılan en önemli unsur, para, üretken ve ticari sermayeyi bünyesinde birleştiren finans kapital olmuştur. Ercan F.'nin çalışmalarından yola çıkarak, finans kapitalin dışa açılmasının hem

Olgunluğa
gidişi,
ekonomide
katma
değeri
yüksek
olan
yatırım ve
aramalarının
üretiminde
yoğunlaşan
bir dönem
olarak
görmek
gereklidir

bir zorunluluk hem de bir ihtiyaç olduğunu belirtmek mümkündür¹⁵. 1980'li yıllarda kapitalist sermaye birikim sürecinin dünya geneline yayılması zorunluluğu, Türkiye gibi geç-kapitalistleşen ülkelerin neoliberal küreselleşme politikalarının da baskısıyla dışa açılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Diğer yandan, özellikle devletin uyguladığı ithal-ikameci politikalarla 1970'lerin sonlarında belirli bir ölçüye gelen ve yurtiçi pazar imkanlarını sonuna kadar kullanan bazı yurt-içi sermayeler 1980'lerde yurt dışına açılma ihtiyacı duymuştur. Uluslararasılaşmanın getirilerinden yararlanmak isteyen bu sermaye grupları, uluslararası bankalarla birleşmeler, doğrudan yatırımlar ve üretilen ürünlerin yurt dışına pazarlanmasıyla ilgili etkinliklere girişmiştir.

b) Olgun bir ekonominin kaynaklarını kullanmanın diğer bir yolu, devletin refah devleti konumuna gelmesidir. Devlet vergiler yoluyla geliri yeniden dağıtma ve serbest piyasa düzeninin sağlayamadığı bazı kamusal hedeflere ulaşma yoluna gitmektedir.

Türkiye'de devlet, 1980 sonrasında Rostow'un savunduğunun tersine, sosyal refah harcamalarından ziyade sermaye sınıfına vergiler yoluyla kaynak aktarımını temel işlevlerinden biri haline getirmiştir. Devlet özellikle ihracat ve finans alanında sermayeye önemli avantajlar sağlamıştır. Bu alanda sermayeye sağlanan kolaylıklara ilişkin bazı vergi uygulamaları şunlardır¹⁶:

1980 sonrası uygulanan dışa açılma politikaları çerçevesinde, sermayenin girdi maliyetlerindeki artışın yarattığı baskıyı hafifletmek için devletin uyguladığı tedbirlerden en önemlisi vergilerin azaltılmasıdır. Devletin ihracata uyguladığı bir diğer sübvansiyon da ihracatta vergi iadesi mekanizmasıdır. Böyle bir uygulamanın hemen ardından Türkiye, Batı'nın da baskısıyla katma değer vergisi uygulamasına geçmiştir. Bu vergi uygulamasıyla vergi yükü sermaye kesiminden tüketici kesime aktarılmıştır.

Diğer yandan, o döneme kadar uygulanmış olan 1963 vergi tarifesinin en düşük gelir dilimine uyguladığı yüzde 10 oranı yüzde 25'e yükseltirken, en yüksek gelir dilimindeki ortalama yüzde 60'dan yüzde 50'ye çekilmiştir.

Finans alanındaki önemli gelişme, dağıtılan kurum kazançlarının gelir vergisi altında menkul sermaye iradı olarak vergilendirilmesi son verilmesidir. Bu yöntemle bir yandan, şirketler kar dağıtımında vergi yükümlülüğün-

den kurtulmuş ve eksilen sermayelerini finansal piyasalardan sağlarken ödedikleri faizi de kurumlar vergisinden düşebilme hakkına sahip olmuştur. Diğer yandan, kar dağıtımı sonucunda, kardan payını alan sermayedar bu meblağı finans piyasalarında faiz geliri elde etmede kullanma serbestisine kavuşmuştur.

c) Olgunluğa ulaşmakla açılan bir diğer yol, temel tüketim mallarının ötesinde lüks tüketim mallarının üretim ve tüketimindeki artıştır. Bu gelişmenin ABD'deki görüntüsü, otomobil sanayi, şehir-dışı mesken inşaatı, yol inşaatıyla birlikte, otomobil gibi lüks tüketim mallarının artan şekilde tüm ailelere yayılmış olmasıdır.

Rostow'un lüks tüketim artışına yönelik açıklamaları, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 1980 sonrasında sermayenin artan küresel hareketleriyle, yeni kar alanları arayışı içindeki uluslararasılaşan sermayenin dünyanın tüm bölgelerine "tüketicilik" eğilimlerini aşılmasıyla bir bütünlük oluşturmaktadır.

Tüketicilik ideolojisi küreselleşme koşulları içindeki iki amaca hizmet etmektedir: Bir yandan, merkez kapitalist ülkelerde medya seçilmiş statülerdeki gruplar arasında tatminsizlik yaratarak yeni mallara olan talebi teşvik etmektedir. Diğer yandan, gelişmekte olan ülke piyasalarında tüketiciliğin teşvik edilmesi, dünyanın izole edilmiş birçok bölgesini ulus-ötesi orta sınıf alanına dönüştürmeyi hedeflemektedir¹⁷.

Rostow ileri teknolojiye sahip sanayileşmiş ülkelerde görece eşit bir gelir dağılımının getirdiği lüks tüketim harcama artışını varsaymaktadır. Ancak Türkiye'de uygulama bu teoriyle uyum içinde gerçekleşmemiştir. 1970'lerde işçi sınıfının kazanımlarıyla beraber gelir dağılımında görece eşitliğin sağlandığı refah devleti uygulamaları, 1980'lerden itibaren terkedilmiştir. Gelir dağılımının işçi sınıfı aleyhine bozulduğu bu dönemde, DİE'nin tüketim eğilimine ilişkin 2003 yılı istatistikleri ilgi çekici gerçeği ortaya koymaktadır¹⁸: Türkiye'de en düşük yüzde 20 gelir grubunun eğitim harcamalarından aldığı pay %1.2 artarken, en yüksek yüzde 20'lik gelir grubunun harcamaları yüzde 69 oranında artmıştır. Zorunlu tüketim malları dışında kalan çeşitli mal ve hizmetlerin tüketiminde bu grupların tüketim payı artışı sırasıyla yüzde 5.5 ve yüzde 51.2'dir.

Bu veriler üzerinden ülkeler arası bir karşılaştırma yapıldığında; örneğin, 2000 yılında ABD'de gelirin en düşük yüzde 20'lik kesimi-

Gelişmekte
olan
ülke
piyasalarında
tüketiciliğin
teşvik
edilmesi,
dünyanın
izole
edilmiş
birçok
bölgesini
ulus-ötesi
orta
sınıf
alanına
dönüştürmeyi
hedeflemektedir

nin tüketimden aldığı pay yüzde 1.9, en yüksek yüzde 20'lik kesimin tüketimden aldığı pay yüzde 45.8'dir. Bu oranlar Japonya'da 1993 yılında sırasıyla yüzde 4.8 ve yüzde 35.7'dir. Türkiye'de bu rakamlar 2003 yılında yapılan hesaplama göre sırasıyla yüzde 1.9 ve yüzde 50.1'dir.

1.2. alexander gerschenkron ve "tarihsel bakış açısıyla ekonomik gerikalmışlık"

Tarihsel-toplumsal bakış açısıyla geç-kapitalistleşen Doğu Avrupa ülkelerin ekonomik gerikalmışlığını inceleyen Gerschenkron, Avrupalı gelişmiş kapitalist ülkelerin sanayileşme tarihlerini karşılaştırmak yoluyla sanayileşmeye giden yolun ülkeler arasında farklılaştığını savunmaktadır¹⁹. Bu farklılıklar yalnızca kalkınmanın (endüstriyel büyüme oranı) hızı değil, fakat aynı zamanda bu süreçlerde ortaya çıkan sanayileşmenin üretken ve organizasyonel yapısından da kaynaklanmaktadır.

Gerschenkron'un ortaya koyduğu ekonomik kalkınma aşamaları Rostow'la benzerlik göstermesine rağmen, büyük hamleyi (great spurt- Rostow'un deyişiyle "kalkış") sağlayacak etkenler ülkelerin tarihsel koşullarına göre değişmekte ve Rostow'un savunduğu İngiliz modelinin uygulanmasını gerektirmemektedir.

İngiltere, Almanya ve Rusya'nın gelişme dinamiklerini inceleyen Gerschenkron'dan yola çıkarak, bu üç ülkeyi farklı kılan yapısal özellikler nedeniyle, İngiltere'de sanayileşmenin kendiliğinden girişimci sermaye sınıfının önderliğinde, Almanya devletleri arasında özellikle Junkerlerin endüstriyel birikimiyle oluşan bankacılık sektörüyle ve Rusya'da farklı çıkar grupları arasındaki ekonomik ve siyasi mücadelelerin yerel sermaye birikimini engellemesi nedeniyle devletin bu görevi askeri alandaki yatırımlar başta olmak üzere üstlenmediği dikkati çekmektedir.

1.3. ragnar nurkse, fakirliğin kısır döngüsü ve "dengeli büyüme" teorisi

Nurkse tarafından ortaya konan fakirliğin kısır döngüsü, ekonomik bakımdan az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimini güçleştiren temel etkidir. Bu ülkelerde birikimin arz ve talep yönlerindeki problemler esas olarak sermaye birikiminin yetersiz düzeyde kalmasına neden olmaktadır²⁰.

Sermaye birikiminin arz yönünde, reel gelir seviyesinin düşüklüğü asgari düzeyde bir tasarruf kapasitesi yaratmaktadır. Asgari dü-

zeydeki tasarruf kapasitesi ekonomide yatırım eğilimini ve dolayısıyla da üretim kapasitesini sınırlamakta ve sanayileşme için gerekli sermaye birikimi sağlanamamaktadır.

Nurkse'e göre, birikimin talep yönündeki yetersizlikler de arz yönüyle beraber ele alınmalıdır. Ekonomide yatırım eğiliminin düşüklüğü ve üretim kapasitesinin yetersizliği, reel gelir seviyesinin asgari düzeyde olması nedeniyle yeterli sermaye talebinde bulunulmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ekonomideki yatırım ve üretim faaliyetleri yeterli düzeyde destek görmemektedir.

Nurkse, savaş sonrası uluslararası birikim koşullarında artan dünya talebinin geç-kapitalistleşen ülkelerin ilkel ürün ihracatını artırdığını ve bu dış etkiyle belirtilen ülkelerin ekonomik büyümelerini zorunlu hale getirdiğini savunmuştur. Ekonomik büyümenin önündeki yapısal sorunları aşmanın yolu ise dengeli büyümedir. Farklı sektörlerde gerçekleştirilecek yatırım faaliyetleri daha çok sermaye ve gelişmiş teknoloji ile birlikte emek verimliliğini arttıracak ve bu sektörler birbirinin tüketicisi olacaktır²¹.

Farklı sektörlerde karşılıklı yatırım artışını sağlayan temel faktörler yabancı sermaye yatırımı olabileceği gibi, kamu otoritelerinin planlama faaliyetleri de olabilir. Yatırım isteği yaratmanın temel aracı olarak dengeli büyümenin temelde özel teşebbüs sisteminin bulunduğu söylenebilir. Ancak devlet yatırımı herhangi bir piyasa teşvikine dayanmadan yapılmaktadır. Gerçekte sermaye kaynakları sınırsız değildir. Devlet yatırımları da sermaye kıtlığından ortaya çıkar ve tüm mümkün içsel kaynakların tasarrufunu harekete geçirmek için hükümet çabası gereklidir. Eğer sermaye arzının hareketliliği özel yatırım faaliyetlerini ve sermaye talebini engelliyorsa, devlet yatırımları artacaktır.

1.4. hirschman ve "dengesiz büyüme" teorisi

Hirschman dengesiz büyüme teorisinde, ulusal sınırlar içinde kârın artışına yönelik rekabetçi kapitalist üretim biçiminin özünde dengesizlikle beslendiğini vurgulamıştır. Ekonomik gelişmenin bu eşitsiz sürecinde, devlet belirli sektörlerle yapacağı yatırımlarla bir itiş yaratmış olacaktır. Bu itiş etkisiyle ekonomik sistem kendi içinde farklı sektörlerde talep ve yatırım olanakları yaratacak, ekonomik gelişme sağlanacaktır.

Devlet yatırımları da sermaye kıtlığından ortaya çıkar ve tüm mümkün içsel kaynakların tasarrufunu harekete geçirmek için hükümet çabası gereklidir

Dengesiz Büyüme modeline göre, geç-kapitalistleşen ülkelerde tüm yatırımlar, düşük-elasticite ve yalnis hesaplamaların yarattığı arz ve talebin tepkisel yavaşlığı, katlıklar ve bölünemezlikler nedeniyle dengesizlik oluşturmaktadır. İşçi, teknisyen, yönetici, makine ve yarı-imal edilmiş ürünler, hammadde, güç kaynakları ve taşımacılık konularındaki acil olan her talep birçok güçlükle karşılaşacaktır. Piyasa güçleri istenen düzenlemeleri yapmakta çok güçsüz veya zayıftır. Varolan yatırım düzeyinden daha fazlasının gerçekleştirilmesi için devlet müdahalesine dayalı planlama olmazsa, yatırım projeleri işlevini yitirecek ve değersizleşecektir²².

Latin Amerika ülkelerinin 2. Dünya Savaşı sonrasındaki ithal-ikameci büyüme süreçlerini inceleyen Hirschman, bu süreçler içinde ülkenin sanayileşmesini sağlayan geri-bağlantıların sağlanması ve sanayi sektörlerinde ihracatın teşviki konusunda devlete önemli sorumluluklar yüklemiştir²³.

1.5. w. arthur lewis ve sermaye birikiminin maliyeti

Lewis, sanayileşme zincirindeki eksik kısmın genellikle ilgi ve girişim eksikliğinden başka bir şey olmadığını savunmuştur. Bu, para kazanmanın yeni yollarını araştıran bilgili girişimcilerin bulunduğu gelişmiş ülkelerde pek görülmez. Ama gelişmiş ülkelerde bile çeşitli düzeydeki hükümetler potansiyel alanlarda sanayileşmeyi teşvik etmek için özel birimler oluşturmuşlardır. İngiltere’de devlet tarafından kurulan “Gelişme Alanları” işsizliğin ortalamasının üstüne çıktığı bölgelerde yeni girişim alanlarını incelemiştir²⁴.

Az gelişmiş ülkelerde bu ihtiyaç daha yüküktür. Bu ülkelerde deneyimli girişimci eksikliği vardır ve birçok karlı alan bilgi yetersizliği içindeki sanayinin gözünden kaçmaktadır. Bu nedenle devlet olası yeni sanayilerin karlılığını araştırma, sanayicileri bu tür alanlarda yatırıma teşvik etme ve başarılı olacağına inanıyorsa bizzat kendisi bu tür yatırımları üstlenme görevine sahiptir.

Lewis’e göre geç-kapitalistleşen ülkelerde devlet planlaması önemli yere sahiptir ve kamu hizmetlerine ilişkin harcamalar sermaye yatırımlarının artması için çok gereklidir. Kanun ve düzen, eğitim, tarımsal genişleme, coğrafi araştırma, kamu sağlığı ve buna benzer hizmetler ekonomik büyümenin temelleridir. Bu ülkelerdeki en acil sermaye yatırımları

daha iyi taşımacılık hizmetleridir. İkinci öncelik tarımsal, endüstriyel ve hane-halkına yönelik su tesislerinin kurulmasıdır. Bir diğer sermaye yatırım ihtiyacı özellikle hızla büyüyen şehirler için konut yatırımlarıdır²⁵.

Lewis, sermaye sınıfının tasarruf ve üretken yatırımların yegane kaynağı olduğunu savunmaktadır. Geç-kapitalistleşen ülkelerde kapitalizm geliştikçe, sermayedar karı ulusal gelirden daha büyük bir pay alacaktır. Böylece tasarruf edilen ve yatırıma aktarılan ulusal gelir miktarının payı otomatik olarak zaman içinde artacak ve bu süreç ekonomik tamamen kapitalizme dönünceye kadar devam edecektir.

1.6. paul n. rosenstein-rodan ve “büyük itiş” teorisi

Rodan’a göre, tam rekabet kurallarının işlemediği geç-kapitalistleşen ülkelerin piyasalarında üretimin bölünemez yapısı dışsalılıklara neden olmaktadır. Eksik rekabet piyasalarında fiyat oluşumuna ilişkin eksik bilgilendirme yatırımların karlılığını azaltmaktadır. Dolayısıyla bu tür eksik rekabet piyasalarında fiyat bilgilerinin oluşumuna ilişkin sinyaller tam rekabetçi bir ekonominin oluşmasına engel olmaktadır²⁶. Bu aşamada gerekli ekonomik büyümeyi sağlayacak olan devletin etkin müdahalesi, program ve planlarıdır.

Sosyal sermaye yatırımları da devletin aktif müdahalesini gerektiren bir diğer alandır. Laissez-faire’nin otomatik doğası bu alanda asla düzgün işlemez. Çünkü emek eğitime ilişkin yatırımlar özel sektör için karlı olmaktan uzaktır.

Dengeli büyümeyi hedefleyen Rodan, büyük itiş yaratmak üzere devletin planlama ve kaynakların büyük bir kısmını yatırıma aktarması yoluyla ekonomiye müdahalesini zorunlu görmüştür.

Genel olarak, 1970 öncesi dünya konjonktüründe yukarıdaki teorilerin geç-kapitalistleşmiş ülkelerde özellikle ithal-ikamesine dayalı planlama eğilimleriyle çeşitli düzeylerde uygulamaya alındığı görülmüştür.

Dikkat çekici olan, bu ülkelerin dünya kapitalist sistemine entegrasyonunda özel mülkiyetin (üretim araçları üzerinde) kurumsallaşması ve devamı için gerekli olan hukuksal altyapının devlet tarafından çeşitli düzeylerde aktif olarak oluşturulmasıdır. Bu düzenlemeler beraberinde kar etme koşullarının garanti altına alınması ve gerçekleştirilmesi anlamına da

**Sosyal
sermaye
yatırımları da
devletin
aktif
müdahalesini
gerektiren
bir diğer
alandır**

gelmektedir. Dolayısıyla, bu eğilim devletin sınıf tavrı olan bir sosyal yapılanma olduğunu da göstermektedir²⁷.

2. keynesyen teorinin kalkınma yazınına etkisi

"Kapitalizmi kurtarmak isteyen bu adamı (Keynes), kapitalizmi boğmak isteyenlerle aynı kampa koymak, büyük bir hata olacaktır". R. Heilbroner (Nesrin Ertel'den alıntı-1987)

Keynes kendiliğinden tam istihdam dengesi veya Say Kanununa tepki niteliğindeki düşünce çizgisini, Birinci Dünya Savaşı ve etkileri bütün dünyaya yayılan 1929 Büyük Depresyonun etkisiyle geliştirmiştir. Bu düşünce çizgisi dikkate alındığında görülmektedir ki, ne Keynes ne de kendisini izleyen Keynes Okulu kapitalizme karşıdır²⁸. Aksine, Keynes'in yapmaya çalıştığı, tam istihdam düzeyini sağlamak konusunda yetersiz kalan sistemin bu aksaklığını gidererek sürekliliğini devam ettirmektir. Keynes bu aksaklığı gidermek için ekonomiye müdahaleci devlet politikalarının uygulanmasını öngörmüştür.

N. Sertel'in ifadesiyle²⁹, Keynes özel girişime dayalı kapitalist sistemin işleyişinden kaynaklanan aksaklıklara, yine kapitalist sistem içinde çözüm aramıştır. Ona göre, "Otoriter devlet sistemleri işsizlik sorununu çözmüş, ancak bu çözümün bedeli, etkinlik ve bireysel özgürlüklerden fedakarlık olmuştur. Gerçekte, doğru bir analizle özgürlükleri ve etkinliği feda etmeden, hastalığı gidermek mümkündür".

Keynes'in devlet müdahalesine ilişkin so-mut önerileri para ve maliye politikaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Amaç, devletin harcamaları yönlendirici bu araçlar yoluyla talep üzerinde düzenleme yapabilmesini sağlamaktır. Ancak bu politikaların yeterli olmadığı durumlarda Keynes, devletin yatırımların sosyalleşmesini sağlayıcı bir araç olabileceğini de savunmuştur.

Devletin yatırımlar yoluyla ekonomiye doğrudan müdahalesini öneren Keynes, bu düşüncesinin sosyalist sistemle özdeşleştirilmesinden endişe duymuştur. Bu endişeye yönelik olarak yaptığı açıklamalarda, devletin üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmasının gerekmediğini, buna karşılık ekonomideki kaynakların bir kısmını büyüme amaçlı kullanabileceğini ve bunun sonucunda ortaya çıkacak gelir artışından alınan payları (kar, ücret, rant, faiz) değiştirmeyeceğini belirtmiştir.

Kısa dönemli bir analiz temeline dayalı olan Keynes'in Genel Teorisi geç-kapitalistleşen ülkelerin koşullarına yönelik açılımlar taşımamaktadır. Bununla birlikte, Keynesyen sistemi takip eden bazı iktisatçılar uzun dönemli ekonomik analizleriyle kalkınma yazınına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu iktisatçıların sorduğu temel sorular şunlardır: Enflasyon ve deflasyon olmaksızın tam istihdamdaki gelirin düzenli olarak büyümesini sağlayan şartlar nelerdir ve hangi orandaki bir gelir büyümesi durgunluk ya da enflasyonu engeller?

Bu konudaki dikkat çekici bir teorik açılım Harrod-Domar'ın Dengeli (steady) Büyüme analizidir. Bu analize göre, büyüme sürecinin temel belirleyeni sermaye birikimidir. Sermaye birikimi iki önemli işleve sahiptir: Bir yandan, yatırımın gelir yaratıcı etkisi vardır; diğer yandan sermaye birikimi, sermaye stokunu genişleterek ekonominin üretken kapasitesini arttırmaktadır. Bu ikili yaklaşım gerek klasikler gerekse Keynes tarafından ihmal edilmiştir³⁰.

Gelir seviyesinin verili bir tam istihdam dengesinde, bu dengenin yıllar boyunca devam ettirilmesi için, yatırım sonucu oluşacak çıktı artışını absorbe edecek, yine yatırımlarca oluşturulmuş belli bir harcama düzeyine ihtiyaç vardır. Eğer verili bir marjinal tasarruf eğiliminde, daha fazla sermaye birikimi ve ulusal gelir mevcutsa, net yatırımların mutlak düzeyi de daha yüksek olmalıdır. Bu nedenle, eğer tam istihdam düzeyi sürdürülmek isteniyorsa, net yatırımların mutlak miktarı genişlemelidir.

Geç-kapitalistleşen ülkelerdeki ekonomik problemlerin çözümüne yönelik bu teorinin, birincil tezi şudur: Sermaye birikimi gelir artışıyla desteklenmediği sürece işsizlik ve atıl sermayeye neden olmaktadır. Bu nedenle, işsizlik ve aşırı sermaye malı birikimini önlemek için gelirin artması gereklidir.

Sonuç olarak, Keynesçilik temelde devletin aracılık ettiği bir "sınıflararası uzlaşma" anlayışıdır. Bu uzlaşma devlet politikaları aracılığıyla hızlandırılmış büyüme döneminde, bir yandan ücretlerin artmasıyla, diğer yandan da yatırımları canlı tutacak karların korunmasıyla ayakta durabilmiştir³¹. Sermaye birikimi canlılığını yitirip yeni bir değersizleşme sürecine girdiğinde, ücret artışları ve refahı koruyan bir güvence olarak görülen devlet harcamaları sermaye sınıfı üzerinde yük olarak görülmeye başlanmıştır.

Devletin
yatırımlar
yoluyla
ekonomiye
doğrudan
müdahalesini
öneren
Keynes,
bu düşüncesinin
sosyalist
sistemle
özdeşleştiril-
mesinden
endişe
duymuştur

3. 1980 sonrası neoliberalizmde parasalcı görüşler çerçevesinde devletin işlevi: friedrick hayek

1970'ler kadar dünya genelinde yaşanan görece refah, ekonomik büyüme ve yoğun sermaye birikim dönemi bu dönemin başarılarında patlak veren ve kar-oranlarındaki düşüş eğilimiyle ifade edilen krizle beraber sınırlarının sonuna gelmiştir. ABD hegemonyasının gerileyişi ve Bretton Woods sisteminin çözülmesi, dünya pazarının bölünmüşlüğü ve üretimin uluslararasılaşması ile ulusal politikalar arasındaki gerilimler gibi bazı dinamikler ise, yaşanan krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur³².

1970'lerden itibaren dünya kapitalizminin girdiği bu yeni dönemin diğer bir özelliği, sermayenin dünya ölçeğinde değerlendirilme koşullarının daha da zorlaşmasıyla, birikim sürecinin uluslararasılaşma eğilimine yönelmesidir. F.Ercan'ın ifadesiyle³³:

"Süreci tanımlayan temel unsur, sermaye birikiminin dünya ölçeğinde yeniden değerlendirilme koşulunun para, ticaret ve üretken sermayeler için farklı biçimlerde, farklı ilişkiler dolayında gerçekleşmesidir...Dünya kapitalizmini daha somut düzeyde tanımlayan olgu ise, az sayıda çokuluslu şirketin dünya ölçeğinde üretken sermaye, para sermaye ve ticari sermayeyi kontrol etmeleridir."

Bu dönemde özellikle 1929 Bunalımı'ndan beri süregelen ve talep yanlı politikalar, gelirin devlet vasıtasıyla toplumsal anlamda yeniden bölüşümünü hedef alan Keynesyen iktisat politikaları, krize yönelik etkisizlikleri nedeniyle genel geçer iktisat literatürünün dışına itilmiştir. Altvater'in ifadesiyle³⁴:

"Keynes'ciliğin başarısızlığı sözünü açıklamak gerekiyor: Bir iktisat siyaseti anlayışı olarak Keynes'cilik, devletin aracılık ettiği bir sınıf uzlaşması biçiminde yorumlanabilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ücretle çalışan kitlelerin kapitalist sistemle konsensüsü, özellikle devletin, kitlelerin çıkarlarını karşılayan maddi koşulları güvence altına almış görünmesiyle (yüksek istihdam düzeyi ve reel ücret artışları) durmadan yeniden üretilmekteydi. O halde refah dönemi, kesinlikle sermayenin birikim koşullarının elverişli olduğu bir evre değildi yalnızca; aynı zamanda sınıf konsensüsünün, bununla bağlantılı olarak da devletin meşruluğunun temeliydi."

Keynesyen iktisat politikalarında devletin kaynakların yeniden-dağılımını sağlamak yo-

luyla ekonomiye etkin müdahalesinin engellenmesi ve toplumsal artı-değerden aldığı payın sermaye kesimine çeşitli şekillerde devri, 1970 sonrası iktisat gündemine gelen neoliberal politikalarla sağlanmıştır.

Diğer yandan devletin, kapitalist sermaye birikim sürecinin yeni gerekliliklerine uygun biçimde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. M.Türkay'ın (2000, s.13) deyimiyle "Yeni formuyla ulus-devletler uluslararasılaşan sermayenin bir anlamda taşeronluğunu üslenmiştir." Dikkat çekici özellikteki bu konu önce klasik ve daha sonra neoklasik parasalcı görüşlerin en önemli temsilcilerinden biri olan F. Hayek tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

"...Üzerinde durmamız gereken ilk genel tez, rekabetin, devletin bazı faaliyetleri ile (onların olmamasına nazaran) daha etkin ve daha yararlı yapılabileceğidir. Geleneksel görüşün tatminkar olmayan yanı, gerçekten de her liberalin kabul etmesi gereken özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün kabulü ile her sorunun çözüleceğini öne sürmesidir, sanki mülkiyet ve sözleşme yasası ilk ve son kez, nihai ve en iyi biçimde verilmiş gibi" Hayek (Aktaran, Gray, 1989:135)

Hayek'in 1930'lu yıllarda genel çerçevesini oluşturarak savunduğu parasalcı iktisat politikalarına ilişkin fikirleri Keynes'in görüşleriyle sürekli bir çatışma içinde olmuştur. Kapitalist birikim sürecinin dünya üzerindeki dönemsel dinamikleri 1970'li yıllara kadar özellikle üretim ve artı-değer artışını sağlamaya yönelik talep artırıcı tedbirlerin uygulama başarısı nedeniyle Keynes'i haklı çıkarmıştır. Ancak 1970 krizinde çıkış yolunu göstermede yetersiz olan Keynesyen politikalar Hayek'in yaklaşık 40 yıldan beri savunduğu görüşleri politik ekonomi gündemine yeniden ve etkin bir şekilde koymuştur.

Hayek'e göre devletin en temel işlevi, bireysel özgürlüğün korunması ve genişletilmesidir. Piyasa ekonomisinin bireysel özgürlüğün vazgeçilmez şartı olduğunu düşünen Hayek, devletin temel iktisadi işlevinin piyasa süreci içinde gerekli kurumların yaratılması ve geliştirilmesi olduğunu savunmaktadır.

Hayek genel liberal görüşün aksine piyasaların, tam rekabet düzeyinde işlemlerini engelleyen eksikliklere sahip olduğunu kabullenmiştir. Dolayısıyla piyasaların kendi işleyişine bırakılması mükemmel bir işleyişi sağlamaz.

Diğer yandan, bu eksiklikleri gidermek yönünde yapılacak devlet müdahalesi ilave ko-

Hayek'e
göre
devletin
en temel
işlevi,
bireysel
özgürlüğün
korunması ve
genişletilmesidir

ordinasyon bozuklukları yaratmaktadır. Bu görüş, Hayek'in devlet müdahalesinin nasıl olup da nisbi fiyatların koordinasyonunu bozarak krize yol açtığını göstermeye çalıştığı konjonktür teorisinin de çıkış noktasıdır. Hayek'e göre hükümet politikaları bir dışsal koordinasyonsuzluk kaynağıdır, ve tekrar koordinasyonu sağlamaya yardımcı olmaz³⁵.

Bu tür bir devlet müdahalesine karşı olan Hayek, bireysel özgürlüğün ve piyasa rekabetinin sağlanması için devlet faaliyetinin gerekliliğini savunur. Hayek'e göre devlet küçülmemeli; devletin rolü pasif ve muhafazakar değil, serbest rekabetin gereklerine uygun bir mülkiyet hakları yasası oluşturmak üzere aktif ve reformist olmalıdır.

1980 sonrası dönemde Hayek'in devlet faaliyetlerine ilişkin bu görüşlerini IMF'nin geç-kapitalistleşen ülkelere yönelik uyguladığı politikalarda açık seçik görmek mümkündür. F. Ercan'ın deyişiyle³⁶:

"Piyasaya girişleri kolaylaştırmak, ticari ve finansal liberalizasyon, mülkiyet haklarının korunması, kamusal mülkiyetin özel mülkiyete dönüşümünü sağlayacak düzenlerin gerçekleştirilmesi, sermaye üzerindeki sosyal sorumlulukların kaldırılması ve karar alma süreçlerini geniş kitlelerin katılımına kapatacak yeni özerk düzenleyici kurumların oluşturulması."

Devlet müdahalesine karşı tavrı ve piyasa işleyişinin altında yatan özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü gibi unsurlara atıflarıyla Hayek devletin, 1980 sonrası sermaye formunun çeşitli şekillerde uluslararasılaştığı bir dönemde, birikimin yerel-ulusal ölçekteki koruyucusu ve çeşitli biçimlerde uluslararasılaşan sermayenin hizmetine daha etkin bir şekilde girişinin temellerini oluşturmuştur. Bu temel üzerinde yükselen Neoliberalizmle birlikte bireyler Altvater'e göre (1984), devletin "sosyal refah yükünden" kurtulmuş olabilir. Ancak bu değişim onların huzurunu sağlamayacaktır:

"...Bireyselliğin ve bireysellik haklarının, o arada elbette değerlendirme üzerindeki mülkiyet hakkının güvence altına alınması, çatışmayı içerir. Çünkü mülkiyet, yalnız mülk sahibi olmayanlara karşı korunabilir. Liberalizmin devletinden güvence altına alması beklenen, bir dışlama hakkıdır."

4. washington konsensüsünden ppost-washington konsensüsüne doğru

"Kapitalizmin ekonomik zorunlulukları, birikimin koşullarını yaratmak, sürdürmek ve ka-

pitalist mülkiyet sistemini korumak amacıyla ekonomi dışı düzenleme ve baskı güçlerinin desteğine daima ihtiyaç duyar..." (Wood, 2003; s.192).

1980'lerin başlarında siyasi temellerini ABD'de Reagan yönetimiyle bulan yeni liberal düzen, ABD'nin dünya çapında zayıflayan hegemonyasını (özellikle Japonya, "Asya Kaplanları" ve yükselen Güney ülkeleri ittifakına karşı) yeniden ama farklı bir biçimde oluşturma çabasının ürünüdür³⁷. Bu hegemonyanın siyasi alandaki en dikkat çekici uygulamaları, son yirmi beş yılda dünyanın her yanında gelişen ABD ordusu işgalleridir. Ekonomik alanda da, kendisini ilk önce Washington Konsensüsü ile ifade etmiştir.

Hayek'in bir anlamda temellerini attığı Neoliberalizm 1980'lerde dünya ekonomi gündemine yerleşmiştir. Bu ekonomik gündemin temel taşıyıcısı olan Washington Konsensüsü; IMF'nin "yapısal uyum politikaları" ve Dünya Bankası'nın "yapısal uyum kredileri"yle borç krizi içindeki birçok geç-kapitalistleşen ülkede uygulamaya konmuştur.

Bu ekonomik uygulamalar sermaye birikiminin dünya çapındaki dönemsel gereklilikleriyle uyum içindedir. Önceki bölümde de belirtildiği üzere, 1980'lerin başlarında merkez kapitalist ülke sermayeleri uluslararasılaşma ihtiyacı içindedir. Diğer yandan, çevre ülke kapitalist sınıfları içinde de dünya sermayesi ile eklemlenmeye yönelik bazı talepler oluşmaya başlamıştır. Maliyetleri düşürerek karı en yüksekleştirme arayışları, merkez sermayesinin geç-kapitalistleşen ülkelerde farklı şekillerde konumlanması sonucunu yaratmıştır. Geç-kapitalistleşen ülkeler bu dönemde artık birer Pazar olmanın ötesinde sermaye birikimi ve ucuz işgücü ile bizzat kapitalist üretim biçiminin sömür alanları haline getirilmeye çalışılmıştır.

Bu konumlanmanın temel belirleyici ise ulusal-devletlerdir. Birikimin ulaştığı bu noktayı tanımlayan ve temel ekonomi-dışı faktör olan ulusal-devletin geçirdiği dönüşümü, Washington Konsensüsü'ne bağlı IMF'nin "yapısal uyum politikaları"nda görmek mümkündür:

- Devlet kamu harcamalarını daraltarak mali disiplin sağlamıştır. Bu durum özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinde kamu girişiminin yerini özel girişime bırakmasına yol açmıştır.
- Özelleştirme ile sanayileşme politikaları bir tarafa bırakılmış, emek pazarının

1980
sonrası
dönemde
Hayek'i
devlet
faaliyetlerine
ilişkin
görüşlerini
IMF'nin
geç-kapitalist-
leşen
ülkelere
yönelik
uyguladığı
politikalarda
açık
seçik
görmek
mümkündür

serbestleşmesi ve sendikaların etkinsizleşmesi sağlanmıştır. Yabancı sermayenin ülkeye giriş olanaklarının genişletilmesi ve deregülasyonla (ekonomiyi bürokrasiden ayırma/Pazar kısıtlarından kurtulma) birlikte özelleştirme, merkez kapitalist sermayesinin geç-kapitalistleşen ülkelerin ekonomilerinde tekeller (sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması eğilimi) yaratmasını sağlamıştır.

- Devlet bir yandan vergi oranlarını düşürerek diğer yandan da gereksinim duyduğu fonları hazine bonosu/devlet tahvili çıkarmak yoluyla sermaye kesimine kaynak aktarımı sağlamıştır (Önder, I, 2003;s.256).
- Faiz oranlarının serbestleşmesi bu oranların yükselişiyle birlikte, bir yandan spekülâtif para talebini arttırırken, diğer yandan kısa vadeli sermaye girişleri yoluyla ulusal/uluslararası para-sermaye kazancını arttırmıştır.
- Anti-enflasyonist politikalar ve sürekli devalüasyonlar yoluyla bir yandan iç-piyasa daraltılıp, işsizlik artışına neden olurken, diğer yandan artan ihracat yoluyla uluslararası meta döngüsünün sürekliliği sağlanmış ve belli bir sermaye fraksiyonunun karı olumlu etkilenmiştir.

Görüldüğü gibi, 1980'lerden itibaren devletin işlevleri sermayenin dünya çapındaki yeni birikim koşulları doğrultusunda küçülmeye değil ama değişmeye başlamıştır. Devlet merkez sermayesinin geç-kapitalistleşen ülkelerdeki yeni konumlanışını sağlayacak şekilde eski işlevlerini bırakmıştır. Genel olarak devlet üretim alanından çekilerek bu faaliyetleri sermaye kesimine bırakmaya başlamış ve bunun yerine deregülasyon yoluyla birikimin hukuki, mali, idari, fiziksel altyapı gerekliliklerini yerine getirme yoluna gitmiştir.

Serbest piyasa ve yanıltıcı şekilde devletin küçülmesi şeklindeki söylemlerle uygulamada kalan neoliberal söylem özellikle finansal sermayenin uluslararasılaşma eğilimine girdiği ve finansal deregülasyonun yoğun olarak yaşandığı 1990'lardan itibaren yavaş yavaş kredibilitesini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde Meksika, Arjantin, Türkiye ve Asya kaplanları olarak bilinen ülkelerde ortaya çıkan krizler ve geç-kapitalistleşen ülkelerde artan yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği Washington Konsensüsüne yönelik olarak uygulanan politikaların sorgulanmasına yol açmıştır³⁸. Birçok ülke

de yoksulluk oranı toplam nüfusun yüzde 25-50'si gibi oranlara yükselmiştir.

Özellikle 1990'ların başlarında finansal liberalizasyona geçen, etkin devlet müdahalesiyle sanayileşmiş Asya ülkelerinin bu on yıllık dönemin sonuna doğru ard arda yaşadığı krizler devletin ekonomideki işlevinin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim Dünya Bankası World Development 1997'de, geçmiş iki on yıl boyunca savunduğu tezlerin aksine devletin piyasa ile bütünlük oluşturduğu ve etkinleştirilmesi gerektiği önkabulünden hareketle, piyasanın bilgi, koordinasyon ve iletişim eksikliklerini çeşitli müdahalelerle giderebileceği vurgulanmıştır. Yine bu son iki on yıl boyunca dikkate alınmayan "kalkınma" kavramı yeniden gündeme gelmiş ve devletin sanayileşme politikalarına ilişkin ipuçları verilmiştir.

1990'ların sonlarında özellikle Dünya Bankası eski Başkanı Stiglitz tarafından ortaya atılan ve Washington Konsensüsü'ne çeşitli açılardan eleştirel olarak yaklaşan Post-Washington Konsensüsü, temel olarak Washington Konsensüsü'nün kalkınmaya yönelik ekonomik indirgemeci yaklaşımını ekonomi-dışı faktörlerle ilişkili olarak daha derinden ele almaya çalışmıştır. Ancak yeni konsensüs bu ekonomi-dışı/piyasa-dışı ilişkileri toplumsal ilişkilerden soyutlayarak yine ekonomik bir bakış açısıyla tanımlamaktan kaçmamıştır (Fine, B, 2002;s.7). Bu doğrultuda Post-Washington Konsensüsü'nün kalkınma ve devlete ilişkin olarak belirlediği politikalar şunlardır³⁹:

- Kalkınma kısa vadeli milli gelir artışından çok uzun vadeli, eğitim, sağlık üretim, düşünce alanında gelenekselden modern biçimlere doğru bir dönüşümü ifade etmektedir.
- Bu dönüşüm devlet ve piyasaların bütünlüğü anlayışı içinde kamu ve özel sektör işbirliği içinde yapılacaktır.
- Kalkınma temel olarak özel sektörün ve piyasa mekanizmasının geliştirilmesine dayanacaktır. Devlet özel sektörü çeşitli alanlarda destekleyecektir.
- Devlet özel sektörün ve piyasa mekanizmasının kurumsal varoluş ve işleyiş koşullarını (özel mülkiyet kanunu, iş sözleşmesi kanunu, rekabet kanunu, iflas kanunu, ticaret kanunu, v.b.) oluşturacaktır (WB, 2002).
- Devlet finansal sistemde yapacağı düzenlemelerle rekabetin koşullarını belirleyecektir.

**Asya
ülkelerinin
bu on yıllık
dönemin
sonuna
doğru
ard arda
yaşadığı
krizler
devletin
ekonomideki
işlevinin
yeniden
sorgulanmasına
neden
olmuştur**

Stiglitz'e göre; eksik bilgi, yetersiz bilgiye dayalı sözleşme ve piyasalar ve özellikle finans piyasaları kapitalist sistemin doğasıdır. Bu eksiklikleri gidermek için ekonomi-dışı bazı kuruluşlar ve özellikle devletin ekonomiye müdahalesi gereklidir.

Geç-kapitalistleşen ülkelerde varolan geleneksel yapıları kapitalist üretim ilişkilerine dönüştürmeye yönelik kurumsal mekanizmaların yaratılması ve piyasa mekanizmasının eksikliklerinin giderilmesinde devletin rolünü bir diğer iktisatçı olan Ha-Joon Chang, devletin bu rolünü sanayileşme politikalarıyla bütünleştirmiştir⁴⁰. Chang'a göre devlet, bilinçli bir sanayi politikasıyla yatırımların koordinasyonu, kartelleşmenin engellenmesi, üretim alanı/kapasitesinin koşullara uyumu, teknolojik gelişmenin önündeki engelleri kaldırabilmektedir.

5. sonuç

Ortodoks kalkınma kuramında yeralan devlet kavramı temelde, soyut düzeydeki kavramsal bulanıklıklar ve somut pratiklerin yarattığı çelişkiler nedeniyle yanıltıcı bir nitelik taşımaktadır.

Öncelikle, devlet soyut düzeyde "ortak iyi"ye ulaşmayı sağlayan kurumsal bir yapı olmaktan çok toplumsal ilişkiler bütününe kapsayan kapitalist sermaye birikim sürecinin çelişkili doğasını düzenleyen aktif unsurlarından biri olarak görülmelidir. Bu tür bir bakış açısı güncel pratiklerin anlaşılması açısından daha anlamlı olacaktır.

Kapitalizmin toplumsal-tarihsel gelişim çizgisinin takibinde, birikimin dönemsel çelişkilerinin yarattığı bulanıklığı engellemenin ve yüzeysel görünümünün etkisinden kurtulmanın alternatif yollarından biri de, bu tarihsel toplumsal gelişmelerin altında yer alan yapı ve mekanizmaları soyut düzeyde incelemek ve bu yapıların somut gerçeklikle ilişkisini kurabilmektir.

Bu bağlamda, II. Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen kalkınma yazını çerçevesinde

kaynakça:

- Akçay, Ü. (2004), "Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Bir Aktör Olarak Devlet Planlama Teşkilatı", Marmara Üniversitesi, İktisat Bölümü Y.L. Tezi, s.13,14
- Alavi, H. (1982), "State and Class Under Peripheral Capitalism" in Introduction to the Sociology of Developing Societies, edited by Hamza Alavi and Teodor Shanin, Macmillan, pp. 289-307.

ortaya konan teorik açıklamalar, devletin birikim süreci içindeki işlevleri dikkate alınarak yeniden incelenmelidir. Bu incelemenin Türkiye'ye yönelik somut uygulaması da dikkate alındığında görülmektedir ki: bu teorilerin temel endişesi, geç-kapitalistleşen ülkelerin varolan kapitalist-öncesi yapılarının kapitalist üretim tarzının gerekliliklerine uygun olarak dönüştürülmesi, bireysel girişim, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ve sözleşme ilişkilerinin devlet tarafından ve sermaye sınıfının giderek artan katılımıyla toplumsal ilişkilere içkin hale getirilmesidir.

Benzer bir bakışı açısıyla incelendiğinde, 1930'lu yıllardan 1970'lerin sonlarına kadar dünya iktisat literatürünü etkisi altına alan Keynes ve izleyicilerinin kapitalizme alternatif bir toplumsal-iktisadi sistem getirme çabasında olmadığı görülecektir. Keynes tarafından savunulan talep yanlı ve devlet müdahalesine dayalı iktisadi görüşler, birikimin gelişmiş kapitalist ülkelerdeki dönemsel ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir.

1980'lerden sonra Washington Konsensüsü bağlamında iktisat literatürüne hakim olan Mises ve Hayek öncülüğündeki neo-liberal görüşler, kapitalist birikim sürecinin geldiği dönemsel aşamayı ve bu aşamanın gerekliliklerini en iyi açıklayan teorik yapılandırmalardır. Kapitalizmin farklı dönemsel çelişkilerini çözmeye ve özel mülkiyet, bireysel girişime dayalı sistemin devamlılığını sağlamaya çalışan Keynes ve Hayek arasında bu anlamda dikkat çekici bir fark bulunmamaktadır.

Kapitalist tarihsel-toplumsal süreç içinde birikimin 2000'lerde geldiği aşama, Post-Washington Konsensüsü doğrultusunda devlete piyasanın vazgeçilmez ortağı olarak yeniden bir kimlik kazandırmıştır. Bu kimlik, sermayenin dünya çapında çeşitli kar olanaklarını aradığı bir dönemde, geç-kapitalistleşen ülkelerde ülkelerdeki kapitalist üretim biçimlerinin kurumsal altyapısını (özel mülkiyet, bireysel girişim ve sözleşme özgürlüğü, v.b.) sermayenin değişen ihtiyaçları doğrultusunda düzenleyen bir devletin işlevini gerekli kılmaktadır.

Altwater, E. (1984), "Neoliberal Karşı Devrimin Hiç de Gizli Olmayan Çekiciliği", İFMC İktisat Dergisi, Aralık 1984

Arın, T. (1985), "Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I)", 11. Tez, Sayı:1 s.104

— (1987), "Genel Teorinin Ellinci Yılında Keynesçilik", Genel Teori'nin 50. Yılı Dolayısıyla Keynes

Keynes
tarafından
savunulan
talep
yanlı ve
devlet
müdahalesine
dayalı
iktisadi
görüşler,
birikimin
gelişmiş
kapitalist
ülkelerdeki
dönemsel
ihtiyaçları
doğrultusunda
şekillenmiştir

ve Keynesçilik içinde, İstanbul Üniversitesi İktisat Dergisi, Mayıs 1987, Sayı: 268, s. 3-12.

Bello, Walden, (1998), "Karanlık Zafer", İmge Yayınları, Çev. Fikret Başkaya.

Bina, C. and Yaghmanian, B. (1990), "Post-War Global Accumulation and the Transnationalisation of Capital", *Capital&Class*, No: 43, pp. 107-130

Boratav, K. (1995), "Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985" Gerçek Yayınevi, pp. 28-44

Brunhoff, S. (1976), "The State, Capital and Economic Policy", Pluto Press, p. 1-30.

Chang, Ha-Joon, (1994), "The Political Economy of Industrial Policy", St. Martin's Press.

DİE, 2004 yılı Gelir, Yoksulluk ve Tüketim İstatistikleri, www.die.gov.tr

Ercan, F., (1998), "Neo-Liberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Değişen Sermaye İçi Bileşenler-1980 Sonrası İçin Bir Çerçeve Denemesi", İstanbul Üniversitesi İktisat Dergisi, Nisan 1998, s. 45-47.

— (2002), "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi I", *Praksis*, Sayı: 5, s. 47, 49

— (2003), "Neoliberal Orman Yasalarının Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk-Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye'de Yapısal Reformlar-II", *İFMC İktisat dergisi*, sayı: 437, s.14

Fine, Ben, (2002), "Neither the Washington, Nor the Post-Washington Consensus: An Introduction, <http://www.networkideas.org/featart/sep2002/Washington.pdf>

Gerschenkron, A., (1962), "Economic Backwardness in Historical Perspective", the Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, pp. 5-30.

Gülalp, H. (1980), "Türkiye'de İthal İkamesi Bunalımı ve Dışa Açılma", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 7, Sayı: 1, s. 51-52.

— (1993) "Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet", *Belge Yayınları*, s. 46.

Hirschman, A.O., (1968), "The Political Economy of Import-Substituting Industrialisation in Latin America", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol:82, No:1, pp.1-32.

Jessop, Bob, (2002), "The Future of the Capitalist State", Cambridge: Polity Press, pp. 11-54.

Kazgan, G., (1993), "İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi", *Remzi Kitabevi*, s.203.

Kepenek, Y., Yentürk, N., (1994), "Türkiye Ekonomisi", *Remzi Kitabevi*, s.94-105.

Lewis, W., A., (1953), "Aspects of Industrialization", National Bank of Egypt, Fiftieth Anniversary Commemoration Lectures.

— (1971), "The Cost of Capital Accumulation", a.g.e. pp.173-175

Meier, G.M. and Baldwin, R.E. (1957), "Economic Development Theory, History, Policy", London, Chapman&Hall, s. 100-112.

Nurkse, R. (1964), "Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü", *Menteş Yayınevi*, s. 9-18.

— (1971), "The Case for Balanced Growth", in "Leading Issues in Economic Development", Gerald M. Meier, Oxford University Press, pp.362-366

Önder, İ., (2003), "Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye'de Devletin Yeri ve İşlevi", *İktisat Üzerine Yazılar I*, der. A.H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan, İletişim Yayınları, s. 249-286.

Pieterse, J.N., (1991) "Dilemmas of Development Discourse: The Crisis of Developmentalism and Comparative Method", *Development and Change*, London, Vol.22, pp. 5-29

Ramsaran, D., Price, D.V., (2003), "Globalisation: A Critical Framework for Understanding Social Processes.

Rosenstein-Rodan, Paul, N. (1971), "The Theory of Big Push", a.g.e., pp.393-398

Rostow, W.W., (1966), "İktisadi Gelişimin Merhaleleri", Cambridge.

Savran, S. (2004), "20. Yüzyılın Politik Mirası", Sürekli Kriz Politikaları içinde, Haz. Neşecan Balkan, Sungur Savran, Metis Yayınları, s. 24.

Sertel, N. (1987), "Genel Teori'nin Yol Açabileceği Sosyal Felsefe Üzerine Değinmeler", *Genel Teori'nin 50. Yılı Dolayısıyla Keynes ve Keynesçilik içinde*, İstanbul Üniversitesi İktisat Dergisi, Mayıs 1987, Sayı: 268, s. 13-16.

Stiglitz, J. (2001), "The Rebel Within", Wimbledon Publishing Company.

Streeter, P. (1971), "Balanced versus Unbalanced Growth", a.g.e. pp.366-371

Türkay, M., (1994), "Gelişme İktisadi: Büyüme Merkezli Yaklaşımın Yükselişi ve Gerilemesi", *MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, İstanbul.

Türkay, M. (2000), "Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri", *İktisat Dergisi*, Sayı:404

Yay, T. (1993), "F. A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesçiler Tartışması", *Ezgi Kitabevi Yayınları*, Bursa, s.5-77

World Bank (1997) "The State In A Changing World", *World Development Report*, Washington DC: World Bank Press.

World Bank (2002), "Building Institutions For Markets", *World Development Report*, Oxford University Pres.

dipnotlar:

- 1) Jessop, Bob, (2002), "The Future of the Capitalist State", Cambridge: Polity Press, pp. 11-54.
- 2) Brunhoff, S. (1976), "The State, Capital and Economic Policy", Pluto Press, p. 1-30.
- 3) Arın, T. (1985), "Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I), 11. Tez, Sayı:1 s.104

- 4) Pieterse, J.N., (1991) "Dilemmas of Development Discourse: The Crisis of Developmentalism and Comparative Method", *Development and Change*, London, Vol.22, pp. 5-29
- 5) Bina, C. and Yaghmanian, B. (1990), "Post-War Global Accumulation and the Transnationalisation of

- Capital", *Capital&Class*, No: 43, pp. 107-130
- 6) Alavi, H. (1982), "State and Class Under Peripheral Capitalism" In *Introduction to the Sociology of Developing Societies*, edited by Hamza Alavi and Teodor Shanin, Macmillan, pp. 289-307.
- 7) Türkay, M., (...) "Kalkınma Ekonomisi", Doktora Tezi, Marmara Üniv. İktisadi İdari Bil. Fak.
- 8) Türkay, M. (2000), "Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri", *İktisat Dergisi*, Sayı:404
- 9) Boratav, K. (1995), "Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985" Gerçek Yayınevi, pp. 28-44
- 10) Rostow, W.W., (1966), "İktisadi Gelişmenin Merhaleleri", Cambridge.
- 11) Kepenek.Y. Yentürk, N. (1994)"Türkiye Ekonomisi", Remzi Kitabevi, s.94-105.
- 12) Güllalp, H., "Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet", Belge Yayınları, 1993, s. 46.
- 13) Savran, S. (2004), "20. Yüzyılın Politik Mirası", Sürekli Kriz Politikaları içinde, Haz. Neşecan Balkan, Sungur Savran, Metis Yayınları, s. 24.
- 14) Güllalp, H. (1980), "Türkiye'de İthal İkamesi Bunalımı ve Dışa Açılma", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 7, Sayı: 1, s. 51-52.
- 15) Ercan, F., (1998), "Neo-Liberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Değişen Sermaye İçi Bileşenler-1980 Sonrası İçin Bir Çerçeve Denemesi", İstanbul Üniversitesi İktisat Dergisi, Nisan 1998, s. 45-47.
- 16) Önder, İ., (2003), "Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye'de Devletin Yeri ve İşlevi", *İktisat Üzerine Yazılar I*, der. A.H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan, İletişim Yayınları, s. 249-286.
- 17) Ramsaran, D., Price, D.V., (2003), "Globalisation: A Critical Framework for Understanding Social Processes.
- 18) DİE, 2004 yılı Gelir, Yoksulluk ve Tüketim İstatistikleri, www.die.gov.tr
- 19) Gerschenkron, A., (1962), "Economic Backwardness in Historical Perspective", the Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, pp. 5-30.
- 20) Nurkse, R. (1964), "Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü", Mentek Yayınevi, s. 9-18.
- 21) Nurkse, R. (1971), "The Case for Balanced Growth", in "Leading Issues in Economic Development", Gerald M. Meier, Oxford University Press, pp.362-366
- 22) Streeten, P. (1971), "Balanced versus Unbalanced Growth", a.g.e. pp.366-371
- 23) Hirschman, A.O., (1968), "The Political Economy of Import-Substituting Industrialisation in Latin America", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol:82, No:1, pp.1-32.
- 24) Lewis, W., A., (1953), "Aspects of Industrialization", National Bank of Egypt, Fiftieth Anniversary Commemoration Lectures.
- 25) Lewis, A., (1971), "The Cost of Capital Accumulation", a.g.e. pp.173-175
- 26) Rosenstein-Rodan, Paul, N. (1971), "The Theory of Big Push", a.g.e., pp.393-398
- 27) Türkay, M. (2000), a.g.e.
- 28) Kazgan, G., (1993), "İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi", Remzi Kitabevi, s.203.
- 29) Sertel, N. (1987), "Genel Teori'nin Yol Açabileceği Sosyal Felsefe Üzerine Değinmeler", Genel Teori'nin 50. Yılı Dolayısıyla Keynes ve Keynesçilik içinde, İstanbul Üniversitesi İktisat Dergisi, Mayıs 1987, Sayı: 268, s. 13-16.
- 30) Meier, G.M. and Baldwin, R.E. (1957), "Economic Development Theory, History, Policy", London, Chapman&Hall, s. 100-112.
- 31) Arın, T., (1987), "Genel Teorinin Ellinci Yılında Keynesçilik", Genel Teori'nin 50. Yılı Dolayısıyla Keynes ve Keynesçilik içinde, İstanbul Üniversitesi İktisat Dergisi, Mayıs 1987, Sayı: 268, s. 3-12.
- 32) Akçay, Ü. (2004), "Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Bir Aktör Olarak Devlet Planlama Teşkilatı", Marmara Üniversitesi, İktisat Bölümü Y.L. Tezi, s.13,14
- 33) Ercan, F. (2002), "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi I", *Praksis*, Sayı: 5, s. 47, 49
- 34) Altvater, E. (1984), "Neoliberal Karşı Devrimin Hiç de Gizli Olmayan Çekiciliği", *İFMC İktisat Dergisi*, Aralık 1984
- 35) Yay, T. (1993), "F. A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesçiler Tartışması", *Ezgi Kitabevi Yayınları*, Bursa, s.5-77
- 36) Ercan, F. (2003), "Neoliberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk-Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye'de Yapısal Reformlar-II", *İFMC İktisat dergisi*, sayı: 437, s.14
- 37) Bu konuda detaylı bir çalışma için bknz. Bello, Walden, (1998), "Karanlık Zafer", İmge Yayınları, Çev. Fikret Başkaya. Walden'in çalışması bir kompo teorisi olmaktan öte, 1980'lerde ABD hegemonyasının geç-kapitalistleşen ülkelere yönelik siyasi ve ekonomik saldırısını ve bu saldırının vahim boyutlarını somut verilerle gözler önüne sermektedir.
- 38) Fine, Ben, (2002), "Neither the Washington, Nor the Post-Washington Consensus: An Introduction.
- 39) Stiglitz, J. (2001), "The Rebel Within", Wimbledon Publishing Company. <http://www.networkideas.org/featart/sep2002/Washington.pdf>
- 40) Chang, Ha-Joon, (1994), "The Political Economy of Industrial Policy", St. Martin's Press, s.55-90.

İktisat ve sosyoloji - 1 azgelişmişlik sosyolojisi

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Metin Kutsal (Kadir Has Üniversitesi)
Doç. Dr. Fulya Atacan (Yıldız Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Cılga (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Çağlar Keyder (Boğaziçi Üniversitesi)

Bu toplantı, değerli hocamız Cavit Orhan Tütengil'in anısına tertip edildi. Bir dizi olmasını istediğimiz bu toplantıların ilki "İktisat ve Sosyoloji" üst başlığı altında "Azgelişmişlik Sosyolojisi" konusunda yapıldı. Bu dizinin, Tütengil'in yol göstericiliği altında düşünce dünyamıza katkı yapmasını diliyoruz. Bu projeye büyük katkı veren Hocamızın çocukları Deniz ve Kaya Tütengil'e teşekkür ederiz.

Metin Kutsal - Bu toplantıda, Tütengil'in şahsında kavram olarak bilimsel düşünmeyi, bilimsel ahlaki, kısaca insanca duyguların erdemini ortaya koymayı amaçlıyoruz. Çünkü Tütengil bütün bu özelliklere sahip bir bilim adamıydı, bir sosyologtu. Tütengil'i, 20 sene aynı fiziki mekânı paylaşmış, yakından tanıma fırsatı bulmuş bir meslektaş sifatiyle aradan geçen 25 sene sonra anmak kolay bir şey değil. Ben de değerli kızı Deniz gibi yoğun duygularla yüklüyüm, ancak onu en iyi biçimde

genç kuşaklara tanıtmak, belki arkasından ağlamaktan daha yararlıdır diye düşünüyorum.

Önce tanışmamızdan daha sonra meslek hayatımızdaki birkaç ufak temastan ve nihayet son görüşmemizden söz edeceğim. Tanışmamız Fransa'da oldu. 1959'da üniversite kendisini altı aylık bir bursla Fransa'ya göndermişti. Doktora yaptığım üniversitede kendisiyle tanıştım. Neden Fransa'nın Grenoble üniversitesi, çünkü orada Diyarbakır Lisesi'nin bir öğrencisi bizler gibi doktorasını yapıyordu. Daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı'nın ilk kadrosunda yer alan sonra Dünya Bankası'nda, Dünya Bankası elemanı olarak Somali'de, Çin'de, Hindistan'da bulunan Atilla Sönmez orada idi. Dolayısıyla o da bir öğrencisinin orada bulunmasının kendisi için avantaj olacağını düşünerek Grenoble Üniversitesi'ne gelmişti. Orada 3-4 ayımız beraber geçti. 1960 yılı başında doktoramı ve ayrıca sosyoloji ağırlıklı bir sosyal araştırmalar enstitüsünü bitirerek yurda döndüm. Tütengil benden birkaç ay sonra, zannediyorum ki iki ay sonra yurda döndü.

Metin Kutsal

Bu toplantıda, Tütengil'in şahsında kavram olarak bilimsel düşünmeyi, bilimsel ahlaki, kısaca insanca duyguların erdemini ortaya koymayı amaçlıyoruz

Şimdi birkaç ufak hatıra anlatayım. Bunlardan birincisinin başlığını "Batılılardan daha fazla Batılı bir Türk" olarak koymak istiyorum. Yani Batılıyı belirli bir çalışma disiplinine sahip, bilimsel düşünme rasyonel düşünme özellikleriyle tarif edersek, Tütengil bu özellikleriyle Batılı insandan daha fazla Batılı idi. Asıl mesleği öğretmenlik olan Tütengil, o tarihte Grenoble'de sayıları beş altı bile geçmeyen ciddi bir rehber oldu. Onun sayesinde günlerimiz, konferanslar, tartışmalı toplantılar, daha sonra Türkiye'de de kurulan sinema klüplerinde klasik bir filmi seyrettikten sonra bunların tartışmaları, o sırada piyasaya yeni çıkmış olan bir eseri ortak bir parayla alıp, daha sonra kura çekip kimde kalırsa diğerlerinin imzalamak suretiyle o kişiye hediye etmesi gibi entelektüel faaliyetlerle geçti.

Yine, ağır kış şartlarında, zannediyorum ki böyle bir aralık ayıydı, Türk Tarımına Traktörün girmesi nedeniyle oluşan değişiklikler tebliğini hazırladık birlikte. Ve işin ilginç yanı o ağır kış şartları içinde Üniversitenin kendisine verdiği bursla normal bir tren bileti alabilecek güçte olmadığı için, bir ağır vasıtanın şoför mahallinde kendisini Paris'e uğurladı. Orada, İ.Ü. İktisat Fakültesi'nin de üye bulunduğu uluslararası bir kuruluşun kongresine katıldı ve bu tebliği sundu. Yine bin bir güçle geri döndü. Bu derece idealist bir insandı Tütengil...

Aradan günler geçti... Doktora tezimi savunma aşamasına geldim, tezimi savundüğüm sırada dinleyiciler arasında kendisi bulundu ve toplantıdan çıkışında, ki aramızda çok yakın bir dostluk kurulmuştu, dedi ki 'üniversiteye girmek ister misin?' 'Tabi' dedim!.. Zaten idealim buydu... Ama o zamana kadar bu konudan asla bahsetmedi. Önce doktora tezi nasıl, başarılı mı başarısız mı diye baktı. Bir sosyolog objektivitesiyle ölçüp biçti.

Daha sonra Sosyal Siyaset Kürsüsü profesörü Orhan Tuna'ya mektup yazarak benimle ilgili izlenimlerini aktardığını söyledi. Dolayısıyla benim üniversiteye girmem ve akademik kariyere katılmamda ilk büyük adımı Tütengil atmıştır, hiçbir zaman unutmayacağım. Sonra biraz evvel söylediğim gibi 20 yılı beraber yaşadık.

1979 yılı, '70'li yıllar genellikle, çok acı yıllar oldu. O yıllarda hemen her gün üniversitelerden cenazeler çıkıyordu, törenler düzenleniyordu. Bir süre sonra bu cinayetlerin hedefi hocalar oldu. Cavit Beyin kaybından zannediyorum ki bir 10-15 gün kadar önce Ümit Doğanay vuruldu, ki Ümit Doğanay da Cavit Bey kadar diyebilirim yakınımdı. Çok büyük bir hukukçuydu... O sırada İktisat Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nde yöneticilik yapıyordum.

Tütengil'in dersi cuma günleri idi, dersini bitirdikten sonra odama gelir, o haftanın bir muhasebesini yapardık, olayları değerlendirmeye çalışırdık. O gün derse geldiğinde kendisinin çok yorgun olduğunu hissettim. Dedi ki, "Fındıklı'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde dersim vardı, onu yaptım, fakat otobüslerde iş bırakma eylemi olduğundan dolayı vasıta bulamadım, Fındıklı'dan Beyazıt'a kadar yürüdüm", yorulmuştu.

Dersini bitirdi, odama geldi. Dedi ki, "Etiler'de oturuyorum bu koşullar altında bir daha oraya kadar yürümeye takatim yok", dedim ki, "zaten karşı tarafta oturuyorum, sizi evinize kadar bırakayım." Eşimle birlikte kendisini Etiler'deki evine götürdük. Israrla bizi evine davet etti. Ve, o sırada Türkiye'de bir çok şey bulunmuyor. "Kahvem bile var. Oğlum Almanya'da okuyor, kahve gönderdi" dedi. Oturduk, eliyle kahve yaptı, bunları, derken sohbet başladı. Doğanay'ın öldürülüşü ikimizi de derinden sarsmıştı, bir süre sonra döndü "terörün nerede ve kime yöneleceği bilinmez, belki siz veya ben buna hedef olabiliriz" dedi. Ve son görüşüm, o görüş oldu. Ertesi hafta aynı gün, -hiç unutmam- bir cuma günü üniversiteye vardığımda Gazetecilik Enstitüsü'ne gelmek üzere çıktığı durakta vurulduğunu duydum. İşte biraz evvel banttan seyrettiğimiz bilim adamını böylece Türkiye harcadı.

Bilmiyorum dikkat ettiniz mi, 30 sene önce kullanılan bir Türkçe, ancak bu kadar sade, bu kadar güzel olabilir. Hiçbir kelimesi eski değil, hiçbir kelimesi özentili değil.. Türkçeyi bu kadar güzel kullanan, edip sosyolog kimliği yanında Cavit Beyin gerçekten bir yazar kimliği var. Türkçeyi fevkalade kullanan bir kişi, işte bu kişinin kıymetini bilemedik. Aziz hatırası önünde saygıyla eğiliyorum ve zamanı daha fazla geçirmemek için pek değerli arkadaşlarıma sözü bırakmak istiyorum. Bilmiyorum arkadaşlardan Fulya Hanım mı acaba söz almak ister. O zaman Çağlar Beyden rica ediyorum, ne dersiniz.

Çağlar Keyder - Böyle bir toplantıda konuşmak büyük bir onur. Organize edenlere, davet edenlere çok teşekkür ederim. Tabi Tütengil'i tanıımıyordum şahsen, yazdıklarından sadece.

Demin bantta da gördüğünüz gibi iki tane önemli teması var, bir tanesi kalkınmayı ba-

Metin Kutsal

Doğanay'ın
öldürülüşü
ikimizi de
derinden
sarsmıştı,
bir süre
sonra
döndü
"terörün
nerede
ve
kime
yöneleceği
bilinmez,
belki
siz
veya
ben
buna
hedef
olabiliriz"
dedi

şarmak için heterojen bir toplumdan, sadece ikili değil çoklu, çok farklı toplum kesimlerini çok farklı değerleri, çok farklı topluluk mantıklarını bir arada yaşayan bir toplumdan, daha tekil daha homojenleşmiş, daha çok tek bir mantık etrafında gelişmiş bir topluma geçmek. İkincisi de, kırsal yapının bozulması sonucunda ortaya çıkan tuhaf bir kentleşme olgusu. Fakat tam da anladığımız gelişmiş toplumla bağdaşmayan bir kentleşme, sanaysiz bir kentleşme.

Bu iki tema sürekliliği gündemde yazdıklarında... Bir kısa pasaj okumak istiyorum Azgelişmenin Sosyolojisi kitabının sonundaki bir pasaj; "Ayrıntılar bir yana bırakılıp çok karmaşık olan azgelişme olayının özüne inilecek olursa, sosyolojik bir sorunla karşılaştığımız görülür. Temelde azgelişme olayı iki veya daha düalist sosyal yapının karşılaşmasından doğan gerginlikler, bunalımlar, çatışmalar ve uyumsuzluklar olayıdır. Her sosyal yapı ayrı bir dünya görüşüne değişik değer yargılarına ve gerçekleştirmesini amaç edindiği kapalı bir sisteme dayanır. Bunun içindir ki temel düzenlemelere başvurarak sosyal yapı birliğinin gerçekleştirilmesi, azgelişmeyi yenmenin kaçınılmaz yoludur. Bunun için yapılacak şey toplumun bütün sosyal kurumlarında ve işleyişinde uyumlu bir bütüne götürecek ortak amaçlarda birleşmesidir. Bunu sağlayacak yöntemlerin seçilmesi ve uygulanması rasyonun kullanılmasını gerektirir, gelişme yolunu açıp temizlemeden, uygulamanın nimetlerine ve külfetlerine herkesin eşitçe katılmasını sağlamadan çıkış yolu bulunamaz. Yurt yöneticileri, aydınlar, iş adamları ve emekçiler, mevcut düzeni kendi çıkarları doğrultusunda sürdürmek yerine çağdaş uygarlık düzeyine götürecek doğrultuda değiştirmek zorundadırlar. Başka türlü sü havanda su dövmek olur."

Şimdi, bu tabi ki o dönemin kalkınmacılığı açısından özgün bir ifade tarzı fakat çok da yabancı olmayan bir anlam taşıyor, yabancı olmayan bir strateji içeriyor. Aradan bu kadar yıl geçtikten sonra -1970 biliyorsunuz bu kitabın basılması- aynı şeyleri söylemek çok zor. Bir anlamda şu belki söylenebilir, bu homojenliği yakalama için gelişen bir Türkiye vardı hakikaten, modernleşiyordu, belki siyasetiyle, kültürüyle, kurumlarıyla bütün yapılarıyla modernleşiyordu, fakat bir noktadan sonra artık o homojenleşme imkansız olmaya başladı. Çünkü çok yeni bir dünya içinde tekrardan heterojenleşmeye başladık, dolayısıyla kalkınmacılık yapmak artık çok zor. Bunu biraz irdelemek

istiyorum, kalkınmacılığın yerine ne geçebilir diye.

Bu sürecin etaplarına baktığımız zaman gayet açık olarak görüyoruz ki 1970'lerin borç krizi diyebileceğimiz şey, ki bütün dünyada Türkiye gibi aynı neticeleri doğurmuştur. Bu çok önemli bir etap, 1970'lerde borç krizinden sonra, işte hepimizin bildiği IMF ortaya çıktı. Bütün azgelişmiş ülkelere, aldıkları borçları geri ödenmeleri için belirli bir stratejiyle yaklaşıldı ve bunun sonucunda da bir zorunlu bir açılma ortaya çıktı. Yani bu kalkınmayı gerçekleştirmek için gerekli olduğu düşünülen bir proje vardı o zamana kadar, daha çok ekonomiden geçen, daha çok sanayileşmeden geçen bu zorunlu açılmanın sonucunda artık bu projeyi sürdürmenin imkansız olduğu ortaya çıktı. Şimdi artık bunun neticesinde kalkınma projesini kimin yönetebileceği, kimin destekleyebileceği çok meçhul. Çünkü ülkeyi birim olarak görmek artık zor.

Birim olarak görmek zor dediğimiz zaman, bir sınırlar ötesileşmeden söz ediyorum. Yani öyle aktörler, öyle kurumlar, öyle kültürler ortaya çıktı ki, '80'lerden beri, bunlar artık herhangi bir sınır tanımadan, sınır ötesi kendilerine benzer birimlerle, belli ağlara giriyorlar ve de ulus devletin o, o zaman tasavvur ettiğimiz bütünlüğünü hiç kaale almayan bir şekilde, çeşitli şekillerde davranıyorlar, hareket ediyorlar.

Bunlara teker teker bakarsak, mesela devlete bakalım, her zaman devlet tabi bu projenin güdücüsüydü, pilotuydu, projeyi sürdürecektir esas unsurdur. Ama bugün devletin elindeki araçların ne kadar zayıfladığını tespit etmek gayet kolay. Mesela gene kalkınmacılık projesinin en başat araçlarından bir tanesi biliyorsunuz dış ticaretle ilgiliydi. Nitekim Tütemgil'in kitabında da o zamanlar gayet çok konuşulan, ticaret hadleri, dış ticaret sonunda niçin azgelişmiş ülkelerin avantajlı bir durumda olmadıkları üzerine bir bölüm var. Bildiğimiz gibi artık ticareti kontrol ederek, eskiden ithal ikamecilik yapan devletlerin aynı şekilde hareket etmelerine imkan kalmadı. Niçin kalmadı, çünkü artık Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) var. DTÖ ile beraber bir takım şeyleri kabul ettik. Kabul ettikten sonra da artık uygulayamıyoruz tarifeleri, gümrük engellerini... Ayrıca 1995'ten sonra Türkiye Gümrük Birliği'nin içinde. Dolayısıyla Avrupa'ya karşı zaten bir takım şeyleri uygulayamıyoruz.

Bu DTÖ ile beraber gelen, bazen farkında olmadığımız, unuttuğumuz başka bir olay var;

Çağlar Keyder

Yeni
bir dünya
içinde
tekrardan
heterojen-
leşmeye
başladık,
dolayısıyla
kalkınmacılık
yapmak
artık
çok
zor

fikri mülkiyet hakları... Bu çok önemli bir şey, mesela sağlık politikanızı çok yakından ilgilendiren bir olay, çünkü mesela ilaçlarda patentli ilaçları kabul etmek mecburiyetindeyiz. Diye-miyoruz ki, 'hayır o fabrikanın ilaçlarını kullan-mayacağız, onun yerine kendimiz yapacağız'.

Dolayısıyla devletin araçlarının çok önemli bir tanesinden, kalkınmacılığın belki de esas unsuru olarak kabul edilen ithal ikameci vazgeçmek durumunda kaldık. Daha farklı politikalarla baktığımız zaman, mesela para politikası, devletin artık para politikası uygulaması da çok zor, niçin çünkü para politikasını bir yerde taşeronlara vermiş durumdayız. Kurullar var, bu kurullar otonom özerk, siyasetçilerin kanşamadığı kurullar, tam bir bürokrasi ortaya çıkmış durumdaki bir sosyologtan söz ettiğimize göre Weber'in bahsettiği demokrasiyle bürokrasi arasındaki çelişme olayı buradan çok açık bir şekilde demokrasinin tam bir iğdiş edilmesi anlamında. Merkez Bankası'nın özerkleşmesi söz konusu aynı şekilde, hiçbir iradenin Merkez Bankası'nın üzerinde olmadığı gibi bir durum var ortada.

Para politikasını bırakalım, mali politikaya bakalım. Borç geri ödemeleri dolayısıyla biliyorsunuz Türkiye'nin şu anda bütçesinde, Türkiye'nin toplayabildiği bütün vergilerin neredeyse yüzde 60'ı belki de üçte ikisi bazı yıllarda daha da yükseldi, bunun tümü borç geri ödemesine gidiyor. Dolayısıyla mali politika yapma diye belki vergileri şuradan almak, buradan almak diye bir şey söz konusu, fakat alıp toplanan kaynağın nerede kullanılacağıyla ilgili devletin iradesi neredeyse kalmamış demektir. Şimdi bütün bu olayı, yani devletin elinde kalkınmacılık projesini sürdürecektir. İçeride yani Türkiye'nin kendi içinde bu dış baskıyla beraber gelen piyasacı mantığı isteyenler çoktu. Burjuvaziden tabi ki söz edebiliriz, fakat burjuvazinin yanında devletin çeşitli keyfi uygulamalarının ancak böyle bir mantıkla bir rasyonaliteye oturabileceğini söyleyenler de çoktu. Dolayısıyla sadece bir dış baskı değil olay, devletin kendi içinde de unutmayalım, çeşitli safhalarda, yine çeşitli kademelerde bu küreselleşme çerçevesinde, küreselleşmenin kendi kurduğu yeni kurumların da parçası olan bir takım bürokratlar her zaman vardı.

Belki de bunların içinde en etkili olan Dünya Bankası'ndan gelip bakan olan Kemal Derviş ve onun getirdiği politikalar olmuştur. Bütün bunlar yapılırken, yani bir yandan belirli bir sosyal katman, küreselleşmeyi kabul eden savunulan bir burjuvazi, bir yandan devletin içinde küreselleşmenin kurumlarına bir anlamda entegre olmuş bir bürokrasi, bunlar sadece kendi başlarına hareket etmediler, aynı zamanda bayağı önemli bir ideolojik yapılanmada söz konusuydu. İdeolojik yapılanma zaten 1980'lerden beri bütün dünya medyası biliyorsunuz bu küreselleşme ve piyasa mantığının artık tek başına geçerli olması gerektiği üzerinde çok yoğun bir propagandaya girmişti. Daha spesifik olarak Türkiye ve Latin Amerika gibi ülkelerde gözlediğimiz şöyle bir olay var, medya hızlı bir şekilde 1980'lerden sonra finans kapitalle bütünleşti. Finans kapital bildiğimiz gibi bütün bu küreselleşme olayı içinde en aktif çünkü en akışkan ve de piyasa kurallarının kendisi için belli bir öngörülebilirlik hazırladığına en çok inanan kesim. Dolayısıyla bu olayı devlet katında, burjuvazi katında yani iktisadi kararları alan kesimler katında ve de aynı zamanda da ideolojik düzeyde incelemek mümkün. Yani sonunda bu kalkınmacılıkla ilgili projenin erimesini ve de imkansızlaşmasını kılan çok güçlü bir blok, fakat bu bloğun karşısındaki muhalefet çok zayıf. Çünkü bildiğiniz gibi 1990'dan sonra özellikle önemli bir desteği kalmıyor bu muhalefetin, yani Sosyalist Bloğun çözülmesinden sonra ve de bu yeni küreselleşme ideolojisi karşısında doğru dürüst bir alternatif de fazla kimse öneremedi, yani yeni bir proje yok.

Kalkınmacılık projesi bittikten sonra artık o şartlar ortadan kalktı, bu araçlar ortadan kalktı, fakat bu yeni ortam içinde şöyle bir projeye ortaya çıkabiliriz diyen aktif ve de güçlü bir muhalefetin olmadığı maalesef gözlenebilir. Bu nedenle de farklı politikalar öneren kimse yok.

Fakat şimdi isterseniz Tütengil'in ikinci konusuna gelebiliriz, yani bu kentleşme ve de sanayileşmeden kentleşme olayının ortaya çıkardığı sosyal sorunlar. Bu sosyal sorunlar gecekondular olsun, gecekondunun içindeki yoksulluk, işsizlik vesaire olsun, bütün bunlar çok patlamış bir şekilde şimdi gündemde, niçin çünkü küreselleşme ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı tek piyasa olayı, eskisine nazaran çok daha fazla, çok daha akut bir derecede yoksullaşma, eşitsizlik, dışlanma ve çok büyük işsizlik getiriyor. Dolayısıyla eskiden ül-

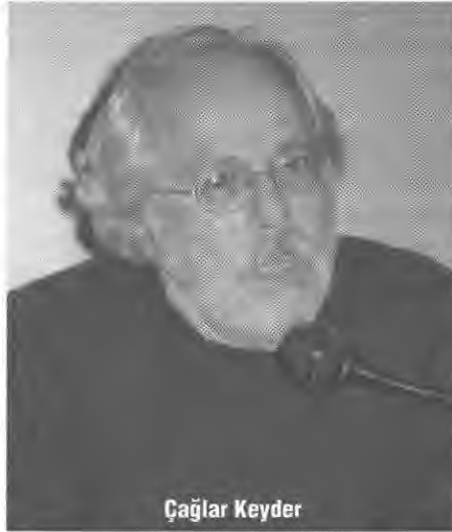
Çağlar Keyder

Devletin araçlarının çok önemli bir tanesinden, kalkınmacılığın belki de esas unsuru olarak kabul edilen ithal ikameci vazgeçmek durumunda kaldık

ke çapında olan bir kutuplaşma artık dünya çapında olduğu zaman tahmin edersiniz ki ülkeye yansımaları çok daha büyük oluyor, çok daha ağırlıca bir şekilde oluyor.

İşte burada belki iki soruyu bir araya getirmek mümkün, böyle bir resim varken ortada, yani toplumsal açıdan çok zor durumda olan bir ülkeden söz ediyoruz ve bizim gibi birçok ülkeden, fakat kalkınmacılık projesi artık yok, pek sarılamıyoruz çünkü elimizde o araçlar artık yitirilmiş durumda, acaba ne yapılabilir. Şimdi burada bir ufak bir saptama yapmak istiyorum, bir ara belki hatırlarsınız bu neoliberal proje çerçevesinde, işte sonunda bütün devletler aynı şekilde eriyebilecekler, bütün devletler aynı şekilde araçlarını kaybedecekler ve bütün devletler aynı şekilde piyasaya teslim olacaklar diye bir saptama vardı, öyle bir öngörü vardı. Şimdi baktığımız taktirde gerçekten iktisat politikaları açısından bütün devletlerin aynı şekilde acz içinde olduğunu tespit etmek mümkün, fakat sosyal politikalara baktığımız zaman böyle değil. Sosyal politikalar konusunda hala dünyada çok büyük farklılıklar var, aşına olduğumuz önemli bir farklılık mesela Avrupa Birliği ülkeleriyle ABD arasındaki farklılık. Bu iki ülkedeki bütün istatistiklere baktığımız taktirde, sosyal bir sosyoloji ve sosyologları ilgilendiren istatistiklere baktığımız taktirde, örneğin gelir dağılımı açısından, işsizliğe karşı yapılan savunma sosyal harcamalar açısından, sağlık harcamaları, işsizlik harcamaları, sosyal yardım harcamaları açısından çok büyük farklılıklar görüyorsunuz. Bu farklılıklar mesela şu düzeyde, Avrupa Birliği'nde ortalama sosyal harcamalar GSMH'nin yüzde 25'i kadarken ABD'de yüzde 15 sadece. Aynı tür istatistikleri gelir dağılımının Gini Katsayısı açısından verilebilir veya tahut ta servet dağılımı açısından verilebilir, çok büyük farklılıklar var ortada. Dolayısıyla devletlerin bir takım seçimleri, bir takım seçenekleri var, bunu çıkarmak mümkün, yani devletler hala önemli, kurumlar hala önemli. Dolayısıyla neoliberal beklenti, yani bütün toplumların sonunda aynı yere gideceği ve de bütün devletlerin aynı şekilde acz içinde kalacağı beklentisi yanlış çıkıyor ve de şu anda gerçekten bir muhalefet olmamasına rağmen böyle...

Nitekim biliyorsunuz Brezilya'da Lula dahi mecburen kabul etti ama yine de Brezilya'da ve Latin Amerika'nın bazı yerlerinde ve Güney Afrika'da sosyal politika açısından çok farklı bir takım uygulamalar görmek mümkün. Dolayısıyla şunu söylemek istiyorum, sosyal politi-

Çağlar Keyder

Çağlar Keyder

ka çok önemli bir olay olmaya başladı, çünkü iktisat politikasında fazla yapılabilecek bir şey yok, yahut ta hiç olmazsa farklı tasavvurlar yok. Ve de sosyal politikanın sonucunda eğer hakikaten çok daha eşit bir gelir dağılımıyla uğraşmak mümkünse, çok daha güçlü bir eğitim ve sağlık politikası sürdürmek mümkünse, yoksulluğu önlemek için önemli girişimlerde bulunmak mümkünse, zaten kalkınmacılığı niye istiyorduk, bütün bunlar için değil mi? Dolayısıyla politikasızlıktan yakınma olayından vazgeçip bence bugünkü koşullar içinde daha pozitif bir projeye ortaya çıkmak mümkün. Teşekkür ederim.

İbrahim Cılgı - Değerli konuklar, bugün bir bilim insanının anısı önünde yapılabilecek en güzel buluşmayı gerçekleştirdiğimiz kanısındayım.

Benim Tütengil'le ilgili çalışmalarım '67 '68 yılında, Hacettepe Üniversitesi içinde öğrenciyken başladı. Okuma merakı içinde bir gün Azgelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı kitabını bulmuştum. Sonra, sonra yayınlandıkça da kitaplarının hepsini almaya başladım.

1971'de Tütengil Hacettepe'ye geldi, mastır öğrencilerine Köy Sosyolojisi dersi verdi, o ara aynı dersi ben de lisansta Cevat Kerel'den alıyordum. Tütengil'in notları üzerinden de tartışmalar yaptığımızı da hatırlıyorum.

Mezun olduktan sonra bir süre Çalışma Bakanlığı'nda çalıştım. '76 yılında Hacettepe'ye girdikten sonra işte mastırı bitirip, Emre Beyle (Kongar) beraber doktora aşamasında Toplumsal Değişme Kuramları dersinde Türk toplumbilimcilerini araştıralım, dedik. Bu kapsamda bir Türk toplumbilimci olarak Tütengil'in Türk sosyal bilimlerine katkılarını temel alan

Sosyal
politika
çok
önemli
bir olay
olmaya
başladı,
çünkü
iktisat
politikasında
fazla
yapılabilecek
bir şey
yok,
yahut ta
hiç olmazsa
farklı
tasavvurlar
yok

bir çalışma yaptım. Bu çalışmaya başladığım bir gün Emre (Kongar) Bey'den şöyle bir telefon aldım, "İbrahim bugün bize gel mutlaka, Tütengil Ankara'ya geldi seninle tanıştırmak istiyorum" dedi, ilk tanışmamız '78 sonbaharındaydı. Tütengil, mütevazı, gerçekten yaşam öykülerinde anlatıldığı kadar onurlu, gururlu bir kişiydi. Tütengil'le tanıştığım zaman hemen hemen çalışmalarının büyük kısmını okumuştum. Tütengil bana elimde olmayan, sayısı biten kitaplığından kitapları göndereceğine söz verdi ve İstanbul'a döndükten sonra da gönderdi. Ben o çalışmalardan çok yararlandım.

Tütengil'in katkılarını yaşadığımız dünyanın ve Türkiye'nin çelişkileri açısından şöyle önemli buluyorum. '60'lı yılların, II. Dünya Savaşı'nın çelişkileri, soğuk savaş döneminin gelişme rüzgarları içinde, sosyolojideki gelişmeler açısından Tütengil'in konumunu şöyle değerlendirmek mümkün; literatürde şöyle bir kavramlaştırma var, gelişmiş ülkeler sosyolojisi, azgelişmiş ülkeler sosyolojisi ya da sömürge sosyolojisi ve azgelişmiş ülkeler, üçüncü dünya ülkeleri sosyolojisi diye. Aslında burada Türk sosyal bilimlerine katkıda bulunan bir düşünür, bilim insanı olarak Tütengil o günün soğuk savaş döneminde bilim insanı olarak, azgelişmiş ülkeler sosyolojisine dönük, özgün Türkiye gerçekliğini kucaklayan üretimler yapmış, bu çok önemli bir duruş ve sanırım bu duruşunu bir bilim insanının objektifliği, bilimsel özgürlüğü üretimi içinde bilim çevresiyle, genç kuşaklarla '60'lı yılların özgürlükçü ortamıyla buluşturan ve çağdaşlaşma rüzgarıyla buluşturan bir iklimi, çabayı da üretmiş. Bu anlamda Tütengil'in eserlerine baktığımız zaman o dönemde Tütengil'in anti-empyrist bir duruşu var. Sömürgecilğe karşı üçüncü dünya ülkelerinin kurtuluşu için gelişmiş kapitalist merkez ülkelerin egemenliklerini, hegemonyalarını sorgulayan, eleştirel bakan ve o doğrultuda henüz sosyal bilimler anlayışı, metodolojisi bakımından da batıdaki gelişen sosyolojiden de esintileri, bakışları taşıyan fakat Türkiye'nin gerçekliği, cumhuriyet döneminin Kurtuluş Savaşı, Atatürkçü düşünce ve Atatürk devrimleri doğrultusunda Türk devrimi olarak nitelendirdiği bir değişimin, özgün bir gelişmenin, anti-empyrist bir gelişmenin savunuculuğu ve ileriye doğru götürme misyonunu bilim insanı olarak üstlenmiş ve bunu eserlerine dönüştürmüş bir bilim insanını görüyoruz. Bu doğrultuda Tütengil'in bilim insanı olarak kimliğinde ve çalışmalarında, bağımsızlıkçı, aydınlanmacı, özgürlükçü bir bilim insanı

kimliğini görmek mümkün. Aynı zamanda azgelişmiş ülkeler sosyolojisiyle gelişmiş ülkeler karşısında sömürülen, gelişmesi engellenen II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen Soğuk Savaş döneminde, bloklar arası çatışma içinde üçüncü dünya ülkelerinin kurtuluşu, kalkınma problemi için çok yönlü sorular soran ve bunu Türkiye gerçekliğine uyarlayan ve bunun modellerini gündeme, Türk sosyal bilimlerine katkı olarak getiren bir duruşu ve üretim zenginliği var. Bu çok önemli bir adım diye düşünüyorum ve bu doğrultuda Tütengil'in azgelişmiş ülkelerle ilgili sosyolojik çalışmalarını iki kitabının bütünlüğü içinde değerlendirmek mümkün. Azgelişmenin Sosyolojisi kitabına da bu doğrultuda bakmaz lazım. Yine Ağrı Dağındaki Horoz'da, Batılılaşma düşüncesini, nasıl bir Batılılaşma düşüncesini benimsediğini, batı gibi olmak yerine, bu çok tartışılan bir kavram Atatürkçü düşüncede olduğu gibi bağımsız bir toplum yaratarak, çağdaş bir toplum olma, sanayi toplumu gelişmiş kalkınmış bir toplum olma çabasını, üretim zenginliği ve düşüncesini gündeme getiren yazıları var. Bu doğrultuda belki en temel çalışması Çağdaş Yayınlar'dan çıkan, 1974 yayınlanan Temeldeki Çatlak kitabı. Şimdi bu Temeldeki Çatlak kitabıyla bu Azgelişmenin Sosyolojisi ve Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları kitabı arasında şöyle bir bütünlüğü kurabiliriz. Demin arkadaşlarımız söylediler, azgelişmişliği ele alırken gerçekten ikili yapı üzerinde Tütengil çok önemli ölçüde duruyor ve bu ikili yapının gelecekteki yapılarla sanayi yapılarının, çağdaş toplum yapılarının ikili olarak eklemlenmemiş bir biçimde bir arada olmasının ve çelişkilerini azgelişmiş ülkeler sosyolojisi açısından öne çıkaran, değişme geçiş toplumunun dönüşüm sorunlarını, değişimin niteliği ve sorunlarını bu paradigma üzerinde ele alan ve daha sonra da bunu o günlerde temeldeki çatlak olarak gören ve bu çatlakın hala da günümüzde sürdüğünü de burada söylemeliyiz. Çağdaş olan, akılcı olan toplum çıkarlarına yönelen bütüncül bir yapıya dönüştürülünceye kadar bu kimi yapıları besleyen temeldeki çatlak sürecek ve gidecektir diyor. Aslında Tütengil'in Temeldeki Çatlak kitabındaki önsöze yazdığı bu bölümde, Türkiye geçiş toplumu olarak hala o dönüşümü yaratamamış ve bu doğrultuda modernlik ve geleneksellik arasında, ileriye gitmekle geriye dönüş arasında ikilemlerin, tabi kendi iç çelişkileri yahut ta dış dünya çelişkileri, küreselleşmenin, soğuk savaş döneminin ve '89 '91'den sonra da küreselleşmenin çelişkilerini

İbrahim Cılga

**Tütengil'in
bilim
insanı
olarak
kimliğinde ve
çalışmalarında,
bağımsızlıkçı,
aydınlanmacı,
özgürlükçü
bir bilim
insanı
kimliğini
görmek
mümkün**

en derinden yaşayarak, bu temeldeki çatlağın acılarını, dönüşüm sorunlarını çok yönlü yaşayan bir yapı var. Bu Temeldeki Çatlak kavramlaştırmasını Mübeccel Kıray tampon mekanizmalar olarak görüyor. Geçiş toplumunda özellikle belli yapıların göç ve kentleşmeye bağlı olarak, sanayileşmeye bağlı olarak ileriye dönük toplumsal dönüşümlerin sağlanamadığı ortamlarda, toplumun yapısal dönüşümünü engelleyen, geriye doğru değişmesine neden olan yapıların, mekanizmaların, geçekondü, göç, yoksulluk gibi temel sorunların ortaya çıktığını, bunun ekonomik siyasi platformda da etkilerinin olduğunu ve bunun tampon yapılar olarak gelişmeyi engelleyen ve giderek süreklilik kazanan mekanizmalara dönüştüğünü de Kıray kendi çalışmalarında söylüyor. Bunu Azgelişmiş Ülkeler Sosyolojisi'nde sayın Tütengil ikili yapıların çatışmalarını ve bunun toplumsal dönüşüm açısından, çağdaşlaşma açısından maliyetlerini ortaya çıkan sosyal sorunları çok önemli ölçüde bu temel çalışmalarını, kırsal dönüşüm sorunlarını çok yönlü ele alan iki temel çalışma, azgelişmiş ülkeler sosyolojisiyle, Kırsal Türkiye Yapısı ve Sorunları kitabında bunu geniş ölçüde kalkınma paradigması üzerine koyarak tartışıyor. Evet belki kalkınma paradigmasının tartışıldığı yıllarda Tütengil'in üretiminde ulus devlet yapısının güçlendirilmesi, bağımsız bir toplum yaratma çabası ve emperyalizme karşı ulusal, siyasal, iktisadi, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-politik açıdan bir duruş ve bu duruşun da gerisinde de iki tane arayışı var, kalkınma çabası yönünden.

Bir kere dış dünyadan borç alarak, yardım olarak kalkınamayacağını altını çok önemli ölçüde o yıllarda Tütengil çiziyor. Yani kendi iç üretimini ve kaynağını kullanımını, devingenliğini, üretimdeki farklılaşmayı, yenileşmeyi, ileriye gitmeyi sağlayamayan toplumlarda ekonomik bağımsızlığın olmayacağı çelişmesini çalışmalarında, kırsal dönüşüm sorunlarının da çözülemeyeceğinin altını çiziyor.

İkincisi de Atatürkçülük'ün anlaşılması ve tamamlanması gerçeğinin altını çiziyor ve bu doğrultuda özellikle Atatürkçülük'ün Türkiye'de anlaşılması, yeni kuşaklara anlatılması ve tamamlanmasında Köy Enstitüleri, Halkevleri modelleri düzeyindeki tartışmalarıyla bu kalkınma, çağdaşlaşma projesinin ideolojik bakışını, zihniyet yapısını, Atatürkçü düşünce doğrultusunda öne çıkarmaya, ulus devlet yapısının azgelişmiş ülkelerin kurtuluşunu, bağımsızlaşmasını sömürge kültürüne ve ege-

İbrahim Cılga

menliğine karşı çabasının böyle bir bağımsızlıkçı, aydınlanmacı, halkçı, özgürlükçü bir hareketin önderliğiyle yapılabileceğini siyasi anlamda, zihniyet anlamında ortaya koyuyor. Bu çok önemli bir duruş, günümüzde de bu duruşa çok önemli ölçüde gereksinme ve taraftar, yani bu doğrultuda kalkınmanın yerine neyi koyalım sorusunun karşısına iktisadi modeller, siyasi modeller anlamında bu tartışmayı aşmak ve bunun özgün üretimini, küreselleşmenin yarattığı çelişkiler-paradigmalara karşı geliştirmekte olan ülkelerin özgürleşmesi bağlamında yenilikçi, sosyal bilimlerin katkılarının üretimlerini artırmak lazım.

'60'larda gelişen sosyal bilimlerin gelişme ve katkıda bulunma heyecanı '80'den sonra bitmiştir Türkiye üniversitelerinde. Gerçekten bu anlamda üretim zenginliği ve özgünlüğü yok. Daha çok aktarma bilim yapıyor, gene küreselleşme rüzgarı bilimsel özerkliği, bilimsel üretimi özgün modellerin üretilmesinin de önünü engellemiş durumda.

Tütengil bu açıdan bilimsel çabaları, kendi yaşam pratiği içinde de var. Köyde doğan bir köy okulu öğretmeninin oğlu olan Tütengil, Fransızların Mersin'i, Adana'yı, Hatay'ı işgal ettiği dönemde bir 'kapkaç çocuğu' olarak doğdu. Rahmetli Şükriye Tütengil'e '80'de bir mektup yazmıştım, "Tütengil'in çalışmasını kitap halinde basıyoruz yaşam öyküsünü elimde yok, sayın Tütengil'in yaşam öyküsünü bana yazar mısınız" diye, Şükriye Tütengil bana yazdığı mektupta Tütengil'in Fransızların Mersin, Tarsus'u, Adana'yı işgal ettiği dönemlerde köyden köye göçerken dağlara çıkılan dönemde doğduğunu yazmıştı. O, doğduğu yıllarda emperyalist baskı ve işgalci çe-

İbrahim Cılga

**Küreselleşmenin
yarattığı
çelişkiler-
paradigmalara
karşı
gelişmekte
olan
ülkelerin
özgürleşmesi
bağlamında
yenilikçi,
sosyal
bilimlerin
katkılarının
üretimlerini
artırmak
lazım**

lişkilerini çok yönlü yaşamıştı. Belki bu nedenlerle Antalya Lisesi'nde Aksu'da, Diyarbakır'da öğretmen olarak çok temel çalışmalar yapıyor.

İşte o Tütengil'in, '60'lı yıllarda, Soğuk Savaş döneminin koşulları içinde, sömürge sosyolojisine karşı az gelişmiş ülkeler sosyolojisi paradigması üzerinde arayışlar gündeme getirmesi, bilimsel üretim ve zenginliği açısından çok önemli bir destek oluyor. Günümüzde de en azından Tütengil'in bu açıdan küreselleşme karşısında Türkiye'nin değişimi konusunda bilim çevresi, iktisat çevresinin, sosyal bilim çevresinin çok önemli sorumlulukları olduğu düşüncesindeyim. İktisat Fakültesi gibi bir ortamda disiplinler arası bakan, bütüncü sistemci bir bilimsel üretim zenginliğini üreten o yılların İktisat Fakültesinde Tütengil örneği günümüzde de sosyal bilimcilere çok yönlü disiplinler arası bütüncü, sistemci, bağımsızlıkçı, aydınlanmacı bir yeni model üretme çabası ve arayışını da gündemine getiriyor. Bence Tütengil'in bugünkü anısı üzerine, belki küreselleşmeye karşı ulus devletlerin güçlendirilmesi doğrultusunda yeni ekonomik, sosyal, politik çıkış yollarının modellerinin yaratılması, bunun güçsüz olduğu bir dönemden geçiyoruz ama bilimin gücü, bilimsel yolun gücü sanırım bu açıdan toplumun gücüne çağın dönüşmesinin, bilim yoluyla dönüştürülmesi ve üçüncü dünya ülkelerinin ya da günümüz Ortadoğu ülkelerinin çelişkilerinin çözülmesinde sanırım bu arayışlar önemli bir katkı olacaktır diye düşünüyorum. Teşekkürler.

Fulya Atacan - Şimdi iki konuşmacıya nazaran epey bir dezavantaja sahibim, dezavantajlarımı sayıyım. Birincisi İktisat Fakültesi mezunu değilim, iktisatçı da değilim. İkincisi Tütengil öldürüldüğü zaman yani '79'da üniversitede birinci sınıf öğrencisiydim, dolayısıyla Tütengil ve yazdıklarını daha sonradan okudum, öyle bir farklılığım var, üçüncüsü kadın olmak avantaj mı dezavantaj mı o bölüme de siz karar verin...

Şimdi tüm bu söylenenlerden sonra Tütengil üzerine benim tartışılan çerçevede bir şey söyleme şansım yok, ama benim ilgi alanım daha çok Türkiye'deki dinsel değişme ve bu dinsel değişme çerçevesinde de tarikatlar. Tütengil'le belki kurabileceğim ilişki varolanı tekrarlamaktan çok yeni araştırma alanları açmak, yeni konular üzerine yoğunlaşmak, değişen konjonktürde, değişen çerçevede yeni sorunları gündeme getirmek. Şimdi biraz neyle ilgilen-dim diye bakarsak, 1960'lardaki temel soru din

konusunda, din az gelişmişliğin nedeni mi, din toplumsal değişmeye engel mi? Tütengil'in buna söylediği çok açık bir cevap var, dinin kendisi yani dogma tek başına buna engel değil ama gelenek engel oldu, bunun bazı sorunlar yarattığını söylüyor ama çok fazla da bu konu üzerinde durmuyor, çünkü '60'larda ne dünyada ne bizde din meselesi tartışma konusu değil. Ama '79'da üniversite birinci sınıfta okuyorsanız ondan sonra askeri darbe oluyorsa, daha sonra sosyal bilim araştırmalarına sonraki tarihlerde devam ediyorsanız din sizin çok ilginizi çekiyor, anlamaya çalışıyorsunuz. Benim anlamaya çalıştığım nasıl oldu da '60'larda '70'lerde hiç bahsedilmeyen, hiç görülmeyen göç sürecinde hiç tartışılmayan bu din meselesi birden bire son derece önemli, siyasal iktidarları belirleyecek kadar önemli bir noktaya geldi, ne değişti nasıl oldu acaba sosyal bilimciler vardı da bu din meselesine antenleri kapalı olduğu için, gözleri kapalı olduğu için eğilmediler mi, yoksa hakikaten böyle bir mesele yoktu da bu '80'lerin yarattığı bir olgu mu?

Buna bakabilmek için tabi kendi küçük araştırmamdan hareketle ilk Doğu Anadolu'da küçük bir kasabada Nakşibendi bir grup üzerine araştırma yaptım, o şehir önemliydi. Çünkü hem Kürt-Türk nüfus, hem Sünni-Alevi nüfus olduğu için önemli bir çatışma gerilim alanıydı. 1980 öncesi daha sonra bunlar yaşanmadı orada. Gittiğim zaman, ilk amacım acaba küçük bir kasabada tarikat dediğimiz örgütlenme nasıl kendini devam ettiriyor, nasıl tanımlıyor, toplumsal ilişkilerde nasıl konumlanıyor ona bakmaktı. Ama çok kısa bir sürede fark ettiğim önemli olgu göç. Bu tarikatın üyeleri de herhangi diğer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi çeşitli nedenlerle köylerinden kasabalarından büyük kentlere göç ettiler. Bu tarikat 19. yüzyıldan beri var, her zaman varolmuş, bir dönem daha küçülmüş cumhuriyetin ilk yıllarında ama bu küçülme, yani üç kişiye inme anlamında bir küçülme değil, daha çok görünür-lüğünün yok olması anlamında. 1950'lerin sonu '60'larda tarikat üyeleri iki ana nedenle diğerleri gibi köylerinden ya da kasabadan göç ediyorlar, birincisi ekonomik yoksunluk. Pek çoğunun toprağı yok. Tarikatın şeyhi de bu kente göçü destekliyor. Diyor ki 'sizin geleceğiniz kısmetiniz şehirdedir, şehirlere gidin.' İkincisi başlarda çok daha az ama süreç içinde daha ağırlıklı hale gelen eğitim için, çocukların eğitimi için göç etme meselesi, 1950'lerin sonu '60'larda zaten yükseköğrenim gören mürit sayısı, ya da müritlerin çocuklarının sayısı çok

Fulya Atacan

Anlamaya
çalıştığım
nasıl
oldu da
'60'larda
'70'lerde
hiç
bahsedilmeyen,
hiç görülmeyen
göç
sürecinde
hiç
tartışılmayan
bu din
meselesi
birden
bire
son
derece
önemli,
siyasal
iktidarları
belirleyecek
kadar
önemli
bir noktaya
geldi

çok az. Şimdi bu üyeler kentlere göç ettiklere zaman diğer gruplara nazaran avantajları var, bir tanesi bunlar gelirirken dinsel inanışlarını, değer yargılarını ve tarikat dediğimiz örgütlenmeyi de beraberlerinde getiriyorlar, kente geldikleri için bunları köylerinde ya da kasabada bırakıp kentte bundan kopuk hale gelmiyorlar. Kente taşıdıkları bu ilişkiler sistemi göç edenler için son derece önemli, çünkü ilk gelenler burada belirli yerleri tutmuşlar, bu sonradan göç edenler için işte iş bulmaktan ev bulmaya kadar, geçici süre belirli yer, bu tarikat üyelerinin evinde kalmaya kadar pek çok soruna bu ilişkiler ağı cevap veriyor. Biz biliyoruz ki göçmenler büyük kentlerde ayakta kalabilmek için farklı hayatta kalma stratejileri geliştiriyorlar, farklı networkleri kullanıyorlar. İşte bu ilişkiler ağlarından bir tanesi de tarikatlar. Fakat kente göç ettikleri zaman süreç içinde önemli bir değişim oluyor, yine sermaye ve eğitim grup içinde önemli farklılaşmaya yol açıyor, bazıları kentin yarattığı olanaklar içinde farklı alanlarda sermaye birikimi sağlıyorlar ve kısa sürede tarikat içinde etkin üye konumuna geliyorlar.

İkinci önemli kaynak eğitim, o dönemde eğitim sosyo-ekonomik statünüzü değiştirebilmeniz için önemli kanallardan bir tanesi. Özellikle köylü çocukları üniversitelerde okuyup, devlet bürokrasisi içinde çalışmaya başladıkları andan itibaren tarikat sistemi içinde üyeler arasında ayrıcalıklı bir konuma geliyorlar. Daha sonra süreç içinde, bu '80'lerde gittikçe netleşiyor ve 2000'lerde artık çok gözle görülmür bir ayrışma haline geliyor: Bu tarikatın elitini oluşturan grupla diğer üyeler yani daha çok kentlerde küçük esnaf, düz işçi ya da zanaatkar olarak çalışan gruplar arasındaki mesafe gittikçe açılıyor, ama bu mesafenin açılması tarikat sisteminin ortadan kalktığı anlamına gelmiyor, çünkü hala üyeler için çok önemli bir dayanışma ağı, o nedenle özenle korunması gerekir ve hala şeyh için bu ağ çok önemli, onun kentlerde müritlerine yaptığı ziyaretler kanalıyla bu networkün korunup devam ettirilmesi gerekiyor. Elitin oluşma süreci bizim yok saydığımız, ya da görmediğimiz ya da işte köylerinde kasabalarında küçük gruplar halinde olan bu yerel şeyhleri ulusal düzeyde önemli hale getiriyor. Bunun mekanizması ne diye bir parça baktığınız zaman bugün yine Türkiye'nin çok çeşitli yerlerinde ismini bilmediğimiz, hiç duymadığımız önemli görmediğimiz köylerde kasabalarda bir sürü tarikat şeyhi var, ama bazılarını ulusal düzeyde İstanbul'da da Van'da da, Ankara'da da önemli ola-

Fulya Atacan

rak görüyoruz. Bu süreç nasıl yaşandı diye baktığınızda önemli görülen iki şey var bir tanesi bu tarikat içinde bir sermaye, iki eğitim kanalıyla kendi elitinin oluşması. İkincisi bu elitlerin büyük şehirlerde farklı muhafazakar gruplarla tanışıp iletişim kurması. Bu tanışmada sadece İslamcı kökenli, ya da İslam kökenli gruplar değil, milliyetçi gruplar çok daha ağırlıklı ve başlangıçta önemli. Bu karşılaşma hem o elitlerin tarikat içindeki konumunu güçlendiriyor, hem bu etkileşim içinde kimsenin bilmediği bir küçük kasabada varolan şeyhin ismini İstanbul'daki muhafazakar elitler arasına taşıyor. Bundan sonraki aşama artık o grubun meşru, önemli, çok derin kökleri olan Türkiye için önemli politik hareketleri yaratabilecek bir grup gibi değerlendirilmeye başlanması... Bunun kanalı da işte gazetelerde, dergilerde, televizyonlarda bu gruplardan bahsedilmesi. Bu gruplar tabi ki 1990'ların yarattığı gruplar değil ama 1990'lar yaşanan büyük dönüşüm içinde bu tarikatlar içinde kendi elitlerinin oluşması, bu elitler arasındaki etkileşimin sağlanması ve bu kanalla ulusal düzeyde şeyhlerin ve belirli grupların tanınması sürecine denk geldiği için biz 1990'larda ciddi olarak ne oluyor bu dini hareketler, nereden çıkıyor demeye başladık. Tabi ikinci önemli bir nokta da bu grupların varlıkları ve dünya görüşleri işte '80 askeri darbesinin savunduğu Türk-İslam senteziyle çakışır halde olmasıydı. Bu o gruplara siyasal arenada çok ciddi bir meşruluk sağladı ve ciddi bir koruma getirdi. Baktığınız zaman kentleşme bir dinsel örgütlenmeyi süreç içinde kente taşıdı, kentteki etkileşim sistemi içinde o örgütlenme biçimini değiştirdi, kentteki süreç değişen bu tarikat yapısının siyasal partiler, bürokrasi ve diğer muhafazakar

Fulya Atacan

1950'lerin
sonu
'60'larda
tarikat
üyeleri
iki ana
nedenle
diğerleri
gibi
köylerinden
ya da
kasabadan
göç ediyorlar,
birincisi
ekonomik
yoksunluk

elitlerle etkileşim içine girmesine yol açtı ve bugün bizim bu gruplar nereden çıktı dediğimiz noktaya gelmemizi sağladı.

Ama bu gruplar hiçbir zaman ne tarihlerinde ne bugün yekpare, içinde farklılaşma olmayan bütün olarak hareket eden gruplar değildiler. Daha önce söylediğim gibi tarikat elitlerinin yaratılması süreci özellikle 2000 krizinden sonra tarikat içinde daha yoksul olanların orta sınıfın fakirleşmesine daha üst gelir gruplarının zenginleşmesine yol açtı. Tarikat içinde bile dayanışma sürecinde bu farklılığın açılması müthiş bir rahatsızlık yarattı ve bu açılma baktığımız zaman aynı örgüt içinde ya da aynı örgütlenme tarzı içinde farklı grupların, farklı kişilerin mevcut dönüşümü farklı biçimde anlayıp, farklı biçimde değiştirmek istemesine yol açtı. Sonuç olarak baktığımızda dinin kendisi tek başına gelişmeye engel ya da batıllaşmaya, çağdaşlaşmaya engel bir şey değil. Dinin kendisi eğer yaşanan din bağlamında bakıyorsanız, büyük toplumdaki değişimden bağımsız olarak değişmiyor, kendisi de diğer tüm unsurlar gibi değişiyor ve değişirken etrafındakileri de değiştiriyor. Onun için 1960'larda din hiç gündemde değilken bugün anladığımız din ya da bugün gördüğümüz din 1960'taki din değil ve 2010'daki din de bugünkü din olmayacak. Teşekkürler.

Metin Kutsal - Değerli misafirler şimdi sizlere sözünü bırakmak istiyorum, yarım saatlik bir zamanımız var, bazı arkadaşlar Tütengil ile ilgili anılarını anlatabilirler, yahut ta onunla ilgili bazı yorumlarda bulunabilirler. Daha sonra belki panelist arkadaşlardan da ufak yorumlar alma imkanımız olabilecek.

Emine Çip - Hepinize saygılar efendim. Ben de hocalarımızın bu güzel ilmi bilimsel konuşmalarından sonra hocamla başlayan öğrencilikten son yıla kadar olan birkaç anı anlatmak istiyorum. '47-48 yılları olsa gerek Kepirtepe Köy Enstitüsü öğrencisiyim, hocamız dersimize giriyor, en yüksek not alanlardan biri de ben mişim, beni çağırırdı, soyadım Çip. "Emine sen Jip gibisin sana jip desek ne dersin" dediler. Biz köylerden gelen okuma yazması olmayan köyde, radyosu olmayan gazeteden habersiz karanlıktan gelen köylü çocuklarıyız, fakat hocalarımızın bize her söylediği söz ufkumuzu açıyor, aydınlanıyoruz, öğrenmek için büyük bir çaba içindeyiz. Hocamız birçok hocamız bize bunu verdiği gibi Cavit Hocamız da derse girdiği zaman masaya saatini koyardı, derse başlıyordu, tam saatini aldığı zaman zil çalıyordu, bu düzen bu çalış-

ma bize o kadar orijinal geliyordu ki, belki öğretmenlik hayatımızda da onun kadar olamadı isek bile sanki oluyor gibi hep mutlu olmaya çalıştık. Daha sonra köyden Taşlıtarla'ya geldik, ilk göçmenlerin geldiği zaman nasıl olmuş bilemiyorum hocamız geldi bizi buldu, ziyaret etti. Tabi dünyalar bizim oldu. Daha sonra tesadüfen çocukların tahsili nedeniyle Fatih'e taşındığımızda, kader bu ya karşılıklı komşu olduk. Çocuklarımız beraber oldular ve daha sonra Selimpaşa Köyü'nde, basit bir köy evinin iki odasının bir odasında onlar iki çocuğuyla, biz üç çocuğumuzla bir yaz tatili geçirdik. Pompalı bir gaz ocağında beraber aynı tencerede pişirdik, aynı masada yedik ve nur içinde yatsınlar.

Sonra geldik zor yıllara. Öğrenciler öldürülüyor, çok zor günler yaşıyoruz ve dertleştik o sırada, öğretmenim ne yapalım öğrenciler diyor, bizim çocuklarımız da o sırada üniversitede tabi hepsi büyük acı ama bizim çocuklarımız da her an ölebilecek, ne yapabiliriz diye bir dertleşmemiz oldu ve bir hafta sonra hocamızı kaybettik. Ve cenazesine gittiğimiz zaman Beyazıt Meydanı dolup taşı, biz hocamızın olduğu yerin kıyısına anca girebildik ve daha sonra Şişli'ye doğru yürüdük. Ama nerede Şişli camine yaklaşmak, etraf sokak aralarındayiz, hepimiz büyük bir heyecan içindeyiz, o sırada bir çatışma olacak dedi polisler bizi kovaladı ve yaklaşımadan ayrıldık değerli, saygın, sevgili hocamızı her zaman için anıyor, bizde çok büyük izler bıraktı ve onun etkisi olsa gerek ben 33 yaşında 16 yıllık ilkökul öğretmenliğinden sonra Çapa Eğitim Enstitüsü'nü bitirdim, bunu da hocamın bize gösterdiği güzel örnekler verdiği çalışma azminden gibi geliyor, saygılarımla efendim.

Ufuk Uras - Galiba cuma sabahı sevgili hocamızın dersi bizedydi, sabah sekiz sularında kendisini bekliyorduk ve ölüm haberini aldık. Diyeceksiniz sabahın sekizinde ne işiniz vardı orda, çünkü zannedersem arkadaşlar yanılıyorsam düzeltsinler, 08:30'daydı dersi, Tütengil kendinden sonra geleni derse almazdı. Tam zamanında gelirdi ve onu bildiğimiz için biz daha erken gelirdik ve hakikaten dersinden de geçmek çok zordu, biz çiftlerdik Cavit Orhan Tütengil'in dersini alırdık, Fethi Naci'nin kitabındaki o 100 soruyu çok sıkı çalışmazsak eğer geçmemiz mümkün değildi. Ama dönemin konjonktürü gereği Tütengil Hocanın dersinden çıkar teklerin Amiran Kurtkan'ın dersine girerdik, hocayı sıkıştırmak, biraz kitabıyla ilgili bir tür taciz etmek için, müthiş heye-

Fulya Atacan

**Kentleşme
bir dinsel
örgütlenmeyi
süreç
içinde
kente
taşıdı,
kentteki
etkileşim
sistemi
içinde
o örgütlenme
biçimini
değiştirdi**

canlı tartışmalar olurdu, biraz önce hanimefendinin söylediği gibi cenazesinde de maalesef başta orda konuşma yapan Nuri Karacan hocamız olmak üzere, Burhan Şenatalar da vardı zannedersem, bir dizi olay olmuştu, haklarında konuşma yaptıkları için soruşturmalar açılmıştı, öyle bir konjonktüdü, biraz önce yine hocamın söylediği gibi biz o dönemde sevgili Çağlar Keyder'in Birikim'den çıkan o güzel kitabı ve bir dizi kitapla beslenirdik, herhalde hepimizin formasyonunun oluşmasında katkıları çok büyüktür, kendisini bir kere daha saygıyla, sevgiyle anmak isterim.

Soru – Ben bir soru sormak istiyorum. Merkez-çevre kavramı açısından ele alınan konuları nasıl izah ederiz?

Çağlar Keyder - Merkez-çevre kavram-sallaştırması biraz önce de söylemek istediğim kalkınmacılık döneminin bir teorisi. Şu anlamda, merkez-çevre dediğimiz zaman aslında ele aldığımız birimlerin yani analiz birimlerinin kendi içlerinde mütecaniz olduğunu varsayıyoruz, yani çevre ülkeler var, çevre ülkenin içindeki her şey çevre ülkenin karakteristiklerine sahip. Zaten ulus devletler ta başından beri kendi içlerindeki tabakaları, kendi içlerindeki insanları fertleri birbirine benzer yapmaya çalışan birimler. Biliyorsunuz herkese aynı şey okutuluyor, herkese aynı şey ezberletiliyor, aynı tarih aynı inançlar, yukardan devletin empoze ettiği bir takım davranış şekilleri ve de ne kadar kapitalist olsa dahi, ne kadar eşitsiz bir sistem olsa dahi sonunda herhangi bir ülkenin içindeki dağılım da devletin bir dereceye kadar kontrolü altında ve bir dereceye kadar bir eşitleme söz konusu. Dolayısıyla merkez-çevreden söz ettiğimiz zaman dediğim gibi kendi içinde nispeten birbirine benzer fertler, katmanlar barındıran farklı birimlerden söz ediyoruz ve buradaki esas zımnı varsayım şu, büyük farklılıklar ulus devletlerin aralarında, kendi içlerinde değil. Şimdi eğer küreselleşme olayını ciddiye alıyorsa, ki ben alıyorum, küreselleşme belki şu anda tam olarak bunu gerçekleştirmedi fakat herhalde bir zaman sonra yapacak bu işi, bütün dünyadan tek bir ünite, tek bir birim ortaya çıkarıyor. Yani kapitalist ülkeler bildiğimiz tanıdığımız eşitsizlik, kutuplaşma vs. gibi şeyler artık ülkeler arasında değil de, bütün bir dünya içerisinde, dünyayı tek bir toplum olarak kabul ettiğimiz taktirde, ortaya çıkabilecek eşitsizlikler. O nedenle küreselleşme teorisi merkez-çevre teorisini arkada bırakan bir teori, yani ikisini birleştirmek çok zor. Bu yüzden bence bütün bu kavram-

sallaştırmaların bir dönemleri var, hepsinin bir bilgi sosyolojisi yaptığımız taktirde dünyanın gelişmesiyle çok ilişkili, belli konjonktürlerde belli kavramlar o dönemi açıklıyor. Kalkınmacılık merkez-çevre döneminin bir kavramı gerçektense, eğer şu anda küreselleşme varsa şimdi başka kavramlarla işe girmemiz gerekiyor. Ve küreselleşmede hakikaten dünya tek bir üniteyse onun içinde nasıl bir siyaset, nasıl bir istikbal projesi bunları tartışmamız gerekiyor. Ben yalnız şunu söylemeye çalıştım konuşmada, şu anda da yeni, yani tam küreselleşme ortaya çıkmamış durumda şu anda, küreselleşmenin ortaya çıkarılabileceği tek bir kurumlar bütünü yok, tek bir dünya devleti tabi ki yok, şu andaki ulus devletlerin küreselleşme içinde ne kadar aciz kalırlarsa kalsınlar yapabilecekleri bir takım şeyler var, ve biz eğer tabi bir yandan küresel politikalarla da uğraşmamız gerekir, fakat eğer ulus devletin içinde de politikaya devam etmek istiyorsak, orada üzerinde konsantre olmamız gereken politika iktisadi politikadan çok sosyal politikadır, bunu söylemeye çalıştım.

Soru – Ben de, Metin Bey'e sormak istiyorum: Cumhuriyet kendisini canı gönülden destekleyen bu öz evlatlarını niçin yıllar boyunca hep harcamıştır, çeşitli örnekler var, bunlara örnekler arkadaşımız verdi, acaba Cavit Bey de bunlardan birisi midir?

Namık Kemal Novak - 1968 kuşağıyım, Tütengil hocayla o yıllarda öğrencisi olmaktan mutluyum. Sayın hocalarımız teoride bir takım şeyler aktardılar, ben Tütengil hocamızın pratikteki bir yönünü paylaşmak isterim sizlerle. O '68 yılındaki üniversite işgallerinde, boykotlarda öğrenci liderleriyle Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıyla yapılan ilk görüşmelerde bildiğim kadarıyla en azından, Merkez Bina'dan Esnaf Hastanesi'ne doğru çıkışı olan merdivenli kapının ağzında hatırladığım bir fotoğraf karesini paylaşmak istiyorum. Rahmetli Prof. Dr. Yüksel Ülken, rahmetli Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil –ki o dönemde doçent idi- ve yine o günlerin asistanı günümüzün profesörü Toktamış Ateş, o öğrenci liderleriyle bir araya gelip tansiyonu düşürmeye, ülkeyi birlikte paylaşmaya çalıştıklarını sizlerle paylaşmak istedim. Bir esprili saptamasını da yine aktarmak istiyorum, "köy bak kalı neler satar tuz, bez. Ama puro ve lüks sabunu da satar, zannetmeyin ki köylü bunu kullanır, o köye araştırma için gelen üniversitelilere satmak için bulundurur." Son cümlem de şöyle, ben '72 yılında evlendim, davet etmiştim İzmir'deki nikah törenimize, gelmek isterim

Çağlar Keyder

**Küreselleşme
teorisi
merkez-çevre
teorisini
arkada
bırakan
bir teori,
yani
ikisini
birleştirmek
çok zor**

ama fırsat bulabilir miyim demişti, gelemediğinden gönderdiği telgrafın cümlesini sabah kabristandaki arkadaşlarla paylaşmıştım, sizlerle de paylaşmak isterim, "içtenlik kılavuzunuz olsun hep mutlu olun" demişti, söylenebilecek yeni evli bir çiftte, hele bizim gibi 24 yaşında 23 yaşında evlenenlere söylenecek herhalde en güzel ifade buydu, içtenlik kılavuzunuz olsun. Nur içinde yatsınlar, sağ olun.

Metin Kutsal - Efendim çok teşekkür ediyoruz. Toplantıyı kapamadan önce bana yönelik bir soru var ama tabi çok uzun açıklamaları ve belki de çok uzun tartışmaları, her şeyden önce çok derin düşünerek bir takım sonuçlara ulaşmayı gerektiren bir soru. Acaba cumhuriyet kendisini canı gönülden destekleyen bu öz evlatlarını niçin yıllar boyunca hep harcamıştır, çeşitli örnekler var, bunlara örnekler arkadaşımız verdi, acaba Cavit Bey de bunlardan birisi midir?

Tabi bu konuda bir şeyler söylemek bilimsel açıdan somut verilere dayalı olarak bazı sonuçlara varmak fevkalade zor. Bir kere 1970'li yılların anarşik ortamını hiçbir zaman gözden uzak tutmayalım. Yani belki bu kişiler de o arada kaybedilmişlerdir, ama onların yanında nice genç insanlar, nice hayatın henüz çok başlangıcında olan delikanlılar her gün üniversiteden çıkan cenazelerin arasında bulunmuşlardır. Yani biraz o anarşik ortamın kendine has özellikleri üzerinde de durmakta yarar var ama yani bana öyle geliyor ki, Türk toplumu tabi otoriter bir gelenekten geliyor, Cavit Bey gibi veya sizin örneğinizi verdiğiniz diğer aydın düşünürlerin örneklerinde olduğu gibi bu özgür düşüncelere Türk toplumu pek

yatkın değil, özellikle o yıllarda yani otuz sene evvelki gerçeklerde, dolayısıyla onların yazdıkları belirli çevrelerde hep, işte bunlar memleketi kötüye götürüyorlar, bunlar işte memleketin geleneklerini yıkıyorlar, ki Cavit Bey de asla böyle bir şey yoktu, hukuka namütenahi saygılı birisiydi, biraz evvel '68 kuşağından bir arkadaşımızın yorumunu dinledik, aynı günlerde yine bir arkadaşımızın o üniversite işgalinde olan arkadaşlarımızla konuşmasına biz zat şahit olmuşumdur, demişti ki 'her şeyden evvel hukuka saygılı olacaksınız, çünkü hukuk herkese lazımdır, dolayısıyla biz mevcut düzeni yıkacağız derken, mevcut hukuk düzeninde aksayan taraflar varsa bunu fikir platformunda mücadele ederek yıkacaksınız. Yoksa bu alanda vandalizme gitmek, vandalizme kaçmak hiç kimseye bir şey kazandırmaz. Yani bu derece aynı zamanda bilimsel ve objektif bir insandı. Vurulması için bence hiçbir sebep yoktu ama dediğim gibi Türk toplumu özgür düşünceye, bilimsel düşünceye, hele o yıllarda çok uzakta bulunuyordu, bu itibarla benim için bir muammadır, niçin Cavit Bey, niçin Ümit Yaşar.

Şimdi bu toplantıyı izin vererseniz kapatmak istiyorum. Bu toplantıyı düzenleyen başta İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti ve onun değerli başkanı olmak üzere, bütün diğer emeği geçen arkadaşlara, sizler ve kürsüde bulunan bizler adına teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bu toplantıların giderek bilimsel bir kimliğe bürünmesi ve bunların özgür düşünceye katkıda bulunması dileğiyle devam etmesi ve geliştirilmesi en büyük dileğimizdir.

Metin Kutsal

**Özgür
düşüncelere
Türk
toplumu
pek yatkın
değil,
özellikle
o yıllarda
yani
otuz sene
evvelki
gerçeklerde**

iktisat OKUNUR!

dergisi AYLIK DERGI

ESKİ SAYILARI DA OKUNUR

"EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR" hakkında bilgi almak için lütfen irtibata geçiniz.

SAYI	KONULAR
376	ÜNİVERSİTELER, BİLİM VE İKTİSAT EĞİTİMİ
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FINANS, RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON, EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
385	KONSOLİDE BÜTÇE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
390-391	YÜZYIL BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER - İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MALİYE POLİTİKALARI
399	TÜRKİYE - AB - AVRASYA
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKONOMİDE İSTİKRAR ARAYIŞLARI
406	DÜNYA EKONOMİSİNDE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AVRUPA BİRLİĞİ - GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVRUPA'SI VE TÜRKİYE
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT - İSTİKRAR - TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKTİSAT EĞİTİMİ?
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?
417	FINANS SEKTÖRÜ VE BANKACILIK
429	YOL AYRIMINDA TÜRKİYE, YOL AYRIMINDA DÜNYA
430	EV EKSENLİ ÇALIŞMA
431	SEÇİMLERİN SİYASİ ANATOMİSİ
433-434	SAVAŞIN GÖLGESİNDE ORTADOĞU
435	KÜRESEL KAPİTALİZMLE BÜTÜNLEŞME
436	AVRASYA'DA YENİ DENGELER
437	DEĞİŞEN TOPLUM - DEVLET - SINIF İLİŞKİLERİ
438	FINANSAL LİBERALİZASYON; BÜYÜME Mİ, KRİZ Mİ?
439	MERKEZİ YÖNETİM YERELLEŞİYOR MU?
440	CUMHURİYET'İN 80 YILI
441-444	ÇALIŞMA HAYATI YENİDEN DÜZENLENİYOR
445-450	CUMHURİYET'İN 80. YILINDA YURT VE DÜNYA
451	PAUL SWEEZY'İN ARDINDAN
452	1980'DEN GÜNÜMÜZE SANAYİLEŞME
453	HOMO ECONOMICUS
454	TÜRKİYE-AB: BİR İLİŞKİNİN ANATOMİSİ
455	GELİŞMENİN EKONOMİK SORUNLARI
456	İKTİSAT'DA GEÇEN 40 YIL

Hem sizin özel avantajlarınız var,
hem de **"İktisatlılar Evi"**nin.

İktisat Fakültesi
Mezunları Cemiyeti
üyelerine özel IFMC
Kredi Kartı'nızla hem
CardFinans'ın sunduğu
tüm avantajlardan
yararlanacak, hem de
kredi kartınızı kullandıkça, hiçbir ek ödeme
yapmaksızın "İktisatlılar Evi"ne destek sağlaya-
caksınız. (Finansbank, İktisatlılar Evi Kredi Kartları ile yapılan
harcamaların belirli bir oranını, "İktisatlılar Evi" destek fonuna
bağış olarak aktarmaktadır.)

Her Karınca, IFMC
Kredi Kartı kullandıkça,
"İktisatlılar Evi" kısa
sürede hayat bulacak...

- "CardFinans avantaj işareti" gördüğünüz üye kuruluşlarda* çok özel indirim ve taksit avantajları.
- Kartınızı kullandıkça ParaPuan kazanırsınız.
- ParaPuan'larınızla bedava uçak bileti ya da Varan'dan otobüs bileti.

